

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**MALATYA İLİ MADEN, TARIM VE TURİZM
SEKTÖRÜNDE YATIRIM POTANSİYELİNİN
TESPİTİ VE MALATYA EKONOMİSİNE
ETKİSİNİN ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. RECEP KARABULUT

HAZIRLAYAN
MERVE BAKAN

MALATYA – 2023

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MALATYA İLİ MADEN, TARIM VE TURİZM SEKTÖRÜNDE YATIRIM
POTANSİYELİNİN TESPİTİ VE MALATYA EKONOMİSİNE ETKİSİNİN
ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
Merve BAKAN

DANIŞMAN
Prof. Dr. Recep KARABULUT

MALATYA-2023

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Recep KARABULUT danışmanlığında hazırladığım “Malatya İli Maden, Tarım ve Turizm Sektöründe Yatırım Potansiyelinin Tespiti ve Malatya Ekonomisine Etkisinin Analizi” başlıklı doktora tez çalışmasının bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların, hem metin içinde hem de kaynakçada kaynak gösterme yöntemlerine uygun şekilde referans göstererek yazıldığını onurumla doğrularım.

Merve BAKAN

ÖNSÖZ

Doktora tez çalışmam boyunca her aşamada desteğini esirgemeyen, sabırla ve nezaketle bu süreçte bana yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Recep KARABULUT'a, lisans eğitiminden bu yana değerli bilgi, birikim ve tecrübelerinden yararlandığım İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Anabilim dalındaki hocalarıma ve bu süreçte desteklerini esirgemeyen Malatya Meslek Yüksek Okulundaki çalışma arkadaşlarıma; veri toplama aşamasında bizleri geri çevirmeyip zamanlarını ayıran Malatya kamu kurumlarına, kurum çalışanlarına; ayrıca ilgi ve alakalarını eksik etmeyen, bu yolda ilerlemem için beni teşvik eden, benimle birlikte sabır gösteren çok değerli dostlarıma teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunuyorum.

Tüm hayatım boyunca beni her yönüyle destekleyen, yol gösteren, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen babacığma ve anneciğime ve son olarak bu süreçte ihmal ettiğimi düşündüğüm, bana anlayış gösteren kızım Zülal'e çok teşekkür ediyorum.

Merve BAKAN

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Malatya ilinin tarım, turizm ve maden sektörlerinin mevcut ve potansiyel durumunun analizinin yapılması ve bu doğrultuda hangi sektör veya sektörlerin en verimli yatırım alanı olduğunun tespit edilmesidir. Analizde kullanılacak veriler ilgili sektörlerin Malatya ekonomisine katkı sağlayacağı düşünülen ekonomik ölçütlerdir.

Çalışmanın ilk bölümünde Malatya'nın tarihi, sosyoekonomik durumu ve jeopolitik konumu hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise İl'e ait tarım, turizm ve maden sektörleri ile ilgili mevcut durum tespit edilmiştir. Çalışmanın son aşamasında ise tezin ana amacı olan Malatya'nın alternatif yatırım alanlarını bulmaya yönelik veriler derlenmiş, uygulanacak analiz yöntemleri belirlenmiş ve analiz sonuçları çerçevesinde en uygun yatırım alanı veya alanları tespit edilmiş ve önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Malatya, Yatırım Alanları, Panel Veri Analizi, Topsis Yöntemi

ABSTRACT

The aim of this study is to analyse current status and potential situation of agriculture, tourism and mining sectors in Malatya and is also to determine which sector or sectors are the most productive investment fields. The data used in the analyses process are economic criteria thought to be contribute to Malatya economy of the relevant sector.

In the first chapter of the study, history, socio-economic situation and geo-politic location of the city of Malatya are given. In the second chapter determined the current situation of agriculture, tourism and mining sectors in the city of Malatya. The main aim of the last stage of the thesis compiled the data to find alternative investment fields, determined the applicable analysing methods and according to the results of the analyses, optimal investment fields determined and suggested.

Key Words: Malatya, Investment Fields, Panel data analysis, Topsis Method

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xix
KISALTMALAR	xx
GİRİŞ.....	1
1. Literatür Taraması.....	1
2. Araştırmanın Konusu	4
3. Araştırmanın Amacı.....	4
4. Araştırmanın Hipotezleri.....	5
5. Araştırmanın Önemi.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM	7
MALATYA.....	7
1.1. Malatya'nın Tarihi	7
1.2. Malatya'nın Jeopolitik Konumu	8
1.3. Malatya İli Sosyal ve Demografik Yapısı.....	9
1.3.1. Nüfus Yapısı.....	9
1.3.2. Göç.....	12
1.3.3. Eğitim.....	13
1.4. Malatya İli Ekonomik Yapısı.....	17
1.4.1. İş Gücü ve İstihdam	17
1.4.2. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi	20
1.4.3. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH).....	20
1.4.4. Dış Ticaret (İthalat ve İhracat)	21
1.4.5. Kalkınmada Öncelik.....	24
İKİNCİ BÖLÜM.....	25

MALATYA İLİNİN MADEN TARIM VE TURİZM SEKTÖRLERİNE İLİŞKİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	25
2.1. Maden Sektörü	25
2.1.1. Maden Sektörü ile İlgili Genel Bilgiler	25
2.1.2. Maden Sektörüne İlişkin Mevcut Durum Tespiti.....	28
2.1.2.1. Metalik Madenler	28
2.1.2.1.1. Altın Yatakları	28
2.1.2.1.2. Demir Yatakları	28
2.1.2.1.3. Krom Yatakları	30
2.1.2.1.4. Bakır Yatakları	31
2.1.2.1.5. Kurşun- Çinko Yatakları	31
2.1.2.1.6. Mangan Yatakları	32
2.1.2.2. Endüstri Alanında Kullanılan Madenler	32
2.1.2.2.1. Profilit Yatakları	32
2.1.2.2.2. Mermer ve Doğaltaşlar	32
2.1.2.3. Enerji Hammaddeleri	33
2.1.2.3.1. Linyit Yatakları	33
2.2. Tarım Sektörü	33
2.2.1. Tarım Sektörü ile İlgili Genel Bilgiler	33
2.2.2. Malatya İlinde Tarımsal Üretim.....	35
2.2.2.1. Bitkisel Üretim	35
2.2.2.2. Hayvansal Üretim.....	37
2.2.3. Tarım Sektöründe Üretim Miktarları ve Üretim Alanları	39
2.2.3.1. İl Tarla Ürünleri Üretimi	40
2.2.3.1.1. Tahıllar	41
2.2.3.1.1.2. Mısır	43
2.2.3.1.1.3. Arpa	44
2.2.3.1.1.4. Çavdar.....	45
2.2.3.1.1.5. Yulaf	46
2.2.3.1.1.6. Tritacale	47
2.2.3.1.2. Baklagiller	48
2.2.3.1.2.1. Kuru Fasulye	49

2.2.3.1.2.2. Nohut	50
2.2.3.1.2.3. Mercimek	51
2.2.3.1.3. Endüstri Bitkileri	52
2.2.3.1.3.1. Şeker Pancarı	52
2.2.3.1.3.2. Patates	53
2.2.3.1.3.3. Tütün	54
2.2.3.2. Meyvecilik	55
2.2.3.2.1. Üzüm	56
2.2.3.2.2. Elma	57
2.2.3.2.3. Armut	58
2.2.3.2.4. Ayva	58
2.2.3.2.5. Kiraz	59
2.2.3.2.6. Vişne	60
2.2.3.2.7. Şeftali	61
2.2.3.2.8. Erik	62
2.2.3.2.9. Kızılcık	63
2.2.3.2.10. Çilek	64
2.2.3.2.11. Dut	64
2.2.3.2.12. Badem	65
2.2.3.2.13. Ceviz	66
2.2.3.2.14. Nar	67
2.2.3.2.15. Kayısı	68
2.2.3.3. Sebzeçilik	71
2.2.3.3.1. Fasulye (Taze)	71
2.2.3.3.2. Lahana	72
2.2.3.3.3. Marul	73
2.2.3.3.4. Ispanak	74
2.2.3.3.5. Maydanoz	75
2.2.3.3.6. Karpuz	75
2.2.3.3.7. Kavun	76
2.2.3.3.8. Biber	77
2.2.3.3.9. Hıyar	77

2.2.3.3.10. Domates	78
2.2.3.3.11. Patlıcan	79
2.3. Turizm Sektörü	80
2.3.1. Turizm Sektörü İle İlgili Genel Bilgiler	80
2.3.2. Kültür ve Doğa Turizmi	83
2.3.2.1. Müzeler	83
2.3.2.1.1. Malatya Müzesi	83
2.3.2.1.2. Atatürk Evi Müzesi	84
2.3.2.1.3. İnönü Müzesi	85
2.3.2.1.4. Turgut Özal Müzesi	85
2.3.2.1.5. Etnografya Müzesi	86
2.3.2.1.6. Malatya Fotoğraf Makineleri Müzesi	87
2.3.2.2. Arkeolojik ve Jeolojik Alanlar	87
2.3.2.2.1. Arslantepe	87
2.3.2.2.2. Nemrut Dağı Milli Parkı	90
2.3.2.2.3. Levent Vadisi	91
2.3.2.2.4. Anırs (Buzluk) Mağaraları	93
2.3.2.3. Doğal Güzellikler	94
2.3.2.3.1. Turgut Özal Tabiat Parkı	94
2.3.2.3.2. Horata	95
2.3.2.3.3. Gündüzbey	96
2.3.2.3.4. Sürgü- Takas	97
2.3.2.3.5. Günpınar Şelalesi	97
2.3.2.3.6. Girmana Vadisi	99
2.3.2.4. Hanlar ve Hamamlar	100
2.3.2.4.1. Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı	100
2.3.2.4.2. Taşhan	102
2.3.2.4.3. Darende Yusuf Ziya Paşa Bedesteni	103
2.3.2.4.4. Arapgir Millet Han	103
2.3.2.4.5. Tahtalı Hamam	104
2.3.3. İnanç Turizmi	106
2.3.3.1. Malatya (Battalgazi) Ulu Camii	106

2.3.3.2. Hacı Yusuf Taş Camii (Yeni Camii).....	108
2.3.3.3. Somuncu Baba Camii ve Türbesi.....	109
2.3.3.4. Arapgir Ulu Camii.....	110
2.3.3.5. Molla Eyüp Mescidi.....	112
2.3.3.6. Melik Sunullah Camii.....	113
2.3.3.7. Sütlu Minare.....	114
2.3.3.8. Taşoran (Üçoran) Kilisesi.....	115
2.3.3.9. Venk Şapeli.....	116
2.3.3.10. Yazıhan Hıdırlaz Kaya Kilisesi.....	117
2.3.4. Sağlık Turizmi.....	117
2.3.4.1. İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi.....	117
2.3.4.1.1. İnönü Üniversitesi Karaciğer Nakli Enstitüsü.....	118
2.3.4.1.2. İnönü Üniversitesi Onkoloji Hastanesi.....	119
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	121
MALATYA TARIM TURİZM VE MADEN SEKTÖRLERİNİN EKONOMİK	
ETKİSİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	121
3.1. Veri Seti ve Metodoloji.....	122
3.1.1. Panel Veri ile Analiz.....	122
3.1.1.1. Bulgular.....	123
3.1.1.2. Tarım Sektörü Panel Veri Analizi.....	130
3.1.1.3. Turizm Sektörü Panel Veri Analizi.....	130
3.1.1.4. Maden Sektörü Panel Veri Analizi.....	131
3.1.2. Topsis Metodu ile Analiz.....	131
3.1.2.1. Bulgular.....	133
SONUÇ.....	137
KAYNAKÇA.....	141
EKLER.....	153

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. İlçelere Göre Malatya Nüfusu (2021).....	10
Tablo 2. Malatya Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2021)	11
Tablo 3. Nüfusun Kır-Kent Dağılımı (2021)	12
Tablo 4. Malatya Göç Verileri (2017-2021)	12
Tablo 5. TRB1 Bölgesi Göç Verileri (Malatya-Elâzığ-Bingöl-Tunceli).....	13
Tablo 6. Türkiye'deki Düzey 1 ve Düzey 2 Bölgeleri	14
Tablo 7. Malatya İli İlk, Ortaokul ve Orta Öğretimde Okullaşma Oranları Net % (2017-2021).....	15
Tablo 8. TRB1 Bölgesi İlleri İlkokullarda Okullaşma Oranları Net % (2017-2021)	16
Tablo 9. TRB1 Bölgesi İlleri Ortaokullarda Okullaşma Oranları Net % (2017-2021).....	16
Tablo 10. TRB1 Bölgesi İlleri Ortaöğretimde Okullaşma Oranları Net % (2017-2021).....	17
Tablo 11. TRB1 Bölgesi İlleri Okur-Yazar Oranı % (2017-2021)	17
Tablo 12. TRB1 Bölgesi İş Gücü Göstergeleri (Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli) (2017-2021).....	18
Tablo 13. Malatya İli İş Gücü Göstergeleri (2021).....	19
Tablo 14. Sektörlere Göre İşe Yerleştirilenlerin Dağılımı (2016-2020).....	19
Tablo 15. TRB1 Bölgesi İlleri Gelişmişlik Sıralaması	20
Tablo 16. Malatya İlinin Kişi Başına GSYİH'nin Türkiye ile Karşılaştırılması	20
Tablo 17. TRB1 Bölgesi İlleri GSYİH TL (Kişi Başı) (2016-2020).....	21
Tablo 18. Malatya İli Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat ve İthalat Verileri (Bin Dolar) (2017-2021)	21
Tablo 19. TRB1 Bölgesi İlleri İhracat ve İthalat Verileri (Bin Dolar) (2021).....	22
Tablo 20. Malatya İlinin Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat Rakamları (Bin Dolar) (2021).....	22
Tablo 21. Malatya İlinin Sektörel Bazda İhracat Rakamları (Bin Dolar) (2017-2021).....	23
Tablo 22. Malatya İlinin 2018 Yılı İtibariyle En Fazla İhracat ve İthalat Yaptığı 5 Ülke	24

Tablo 23. Türkiye’de Bulunan Mineral Kaynaklar	26
Tablo 24. Malatya Arazi Varlığı	35
Tablo 25. Malatya İli Arazi Yapısı (2021).....	35
Tablo 26. Malatya İli Arazi Dağılımı (hektar) (2017-2021)	36
Tablo 27. Malatya İli Tarla Bitkilerinin Dağılımı (ton) (2017-2021).....	36
Tablo 28. Malatya İli Yetiştirilen Meyve Üretim Miktarı (ton) (2017-2021).....	37
Tablo 29. Malatya İli Yetiştirilen Sebze Üretim Miktarı (ton) (2017-2021)	37
Tablo 30. İle Ait Hayvan ve Hayvansal Ürünler (2017-2021).....	38
Tablo 31. Malatya İli Arazi Yapısı	39
Tablo 32. Malatya Genel Üretim Miktarı (ton).....	40
Tablo 33. Malatya Genel Üretim Alanı (da) (2017-2021)	40
Tablo 34. Malatya İli Buğday Ekilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	43
Tablo 35. Malatya İli Mısır Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	44
Tablo 36. Dünya Tahıl Üretim Miktarları (milyon ton) (2016-2020).....	44
Tablo 37. Malatya İli Arpa Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	45
Tablo 38. Malatya İli Çavdar Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	46
Tablo 39. Malatya İli Yulaf Üretilen Alan ve Üretim Miktarı.....	47
Tablo 40. Malatya İli Tritacale Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	48
Tablo 41. Malatya İli Kuru Fasulye Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	49
Tablo 42. Malatya İli Nohut Üretilen Alan ve Üretim Miktarı.....	51
Tablo 43. Malatya İli Kırmızı Mercimek Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	52
Tablo 44. Malatya İli Şeker Pancarı Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	53
Tablo 45. Malatya İli Patates Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	54
Tablo 46. Malatya İli Tütün Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	55
Tablo 47. Malatya İli Üzüm Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	56
Tablo 48. Malatya İli Elma Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	57
Tablo 49. Malatya İli Armut Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	58
Tablo 50. Malatya İli Ayva Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	59
Tablo 51. Malatya İli Kiraz Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	60
Tablo 52. Malatya İli Vişne Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	61
Tablo 53. Malatya İli Şeftali Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	62

Tablo 54. Malatya İli Erik Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	63
Tablo 55. Malatya İli Kızılcık Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	63
Tablo 56. Malatya İli Çilek Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	64
Tablo 57. Malatya İli Dut Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	65
Tablo 58. Malatya İli Badem Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	66
Tablo 59. Malatya İli Ceviz Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	67
Tablo 60. Malatya İli Nar Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	67
Tablo 61. Malatya İli Kayısı Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	69
Tablo 62. Malatya İli 2021 Kayısı Rekoltesi	70
Tablo 63. Malatya İli Kayısı Üretim ve İhracat Değerleri	70
Tablo 64. Malatya İli Fasulye (Taze) Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)...	72
Tablo 65. Malatya İli Lahana Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	73
Tablo 66. Malatya İli Marul Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	74
Tablo 67. Malatya İli Ispanak Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	74
Tablo 68. Malatya İli Maydanoz Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	75
Tablo 69. Malatya İli Karpuz Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	76
Tablo 70. Malatya İli Kavun Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)	76
Tablo 71. Malatya İli Biber Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	77
Tablo 72. Malatya İli Hıyar Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	78
Tablo 73. Malatya İli Domates Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	79
Tablo 74. Malatya İli Patlıcan Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021).....	79
Tablo 75. Malatya İli giriş yapan yabancı/yerli sayısı ve geceleme verileri (2017-2021).....	81
Tablo 76. Malatya Turgut Özal Tıp Merkezi Poliklinik Sayısı ve Yatan Hasta Sayısı (2020-2022)	118
Tablo 77. Turgut Özal Tıp Merkezinde Yapılan Karaciğer Nakli Sayıları (2002-2020).....	119
Tablo 78. Turgut Özal Tıp Merkezi Onkoloji Hastanesi Poliklinik Sayısı ve Yatan Hasta Sayısı (2020-2022)	120
Tablo 79. Değişkenlere Ait İstatistikî Değerler (Ham Veriler).....	123
Tablo 80. Değişkenlere Ait İstatistikî Değerler (Logaritması Alındıktan Sonra)	124
Tablo 81. Değişken Varyans Testi	124

Tablo 82. Otokorelasyon Testi	125
Tablo 83. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi	125
Tablo 84. Birim Kök Testi	126
Tablo 85. Swamy Homojenlik Testi	127
Tablo 86. Eş bütünleşme Testi	128
Tablo 87. Katsayı Tahminci Sonuçları (Panel Geneli)	129
Tablo 88. Katsayı Tahminci Sonuçları (Sektör Geneli).....	130
Tablo 89. Katsayı Tahminci Sonuçları (Sektör Geneli).....	130
Tablo 90. Katsayı Tahminci Sonuçları (Sektör Geneli).....	131
Tablo 91. 2004 Dönemine Ait Karar Matrisi	133
Tablo 92. 2004 Dönemine Ait Normalize Karar Matrisi	134
Tablo 93. 2004 Dönemi Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi	134
Tablo 94. 2004 Dönemi İdeal ve Negatif İdeal Çözüm Değerleri	134
Tablo 95. 2004 Dönemi İdeal ve Negatif İdeal Uzaklık Değerleri	135
Tablo 96. 2004 Dönemi TOPSIS Sonucu	135
Tablo 97. Tüm Yıllara Ait C_j^* Değerleri.....	136

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Malatya Müzesine ait bazı görüntüler	83
Şekil 2. Atatürk Evi Müzesi	84
Şekil 3. İnönü Müzesi	85
Şekil 4. Turgut Özal Müzesi	86
Şekil 5. Etnografya Müzesi	86
Şekil 6. Malatya Fotoğraf Makineleri Müzesi	87
Şekil 7. Arslantepe' de bulunan geyik avı rölyefi	88
Şekil 8. Arslantepe kazılarında yerleşim yeri olduğuna dair görüntü	89
Şekil 9. Saray kapısında bulunan iki aslan heykeli	90
Şekil 10. Nemrut Dağı Milli Parkı	91
Şekil 11. Levent Vadisi	92
Şekil 12. Levent Vadisi Seyir Terası	93
Şekil 13. Anırsır (Buzluk) Mağaraları	94
Şekil 14. Turgut Özal Tabiat Parkı	95
Şekil 15. Horata	96
Şekil 16. Gündüzbey	96
Şekil 17. Sürgü mesire alanı	97
Şekil 18. Günpınar Şelalesi	98
Şekil 19. Günpınar Şelalesi yürüme yolu	99
Şekil 20. Girmana Kanyonu	100
Şekil 21. Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı	101
Şekil 22. Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı	102
Şekil 23. Taşhan	102
Şekil 24. Yusuf Ziya Paşa Bedesteni	103
Şekil 25. Arapgir Millet Han	104
Şekil 26. Tahtalı Hamam dış görüntüsü	105
Şekil 27. Tahtalı Hamamda sergilenen ürünler	105
Şekil 28. Ulu (Battalgazi) Cami mimarisi	107
Şekil 29. Ulu (Battalgazi) Cami	108
Şekil 30. Yeni Camii	109

Şekil 31. Somuncu Baba Türbesinden görüntüler	110
Şekil 32. Arapgir Ulu Camii	111
Şekil 33. Arapgir Ulu Camii	112
Şekil 34. Molla Eyüp Mescidi	113
Şekil 35. Melik Sunullah Camii	114
Şekil 36. Sütlu Minare	115
Şekil 37. Üçhoran Kilisesi	116
Şekil 38. Venk Şapeli	117

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Malatya İli Arazi Dağılımı	39
---	----

KISALTMALAR

FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
MTA	: Maden Tetkik Arama
TEPGE	: Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu

GİRİŞ

1. Literatür Taraması

Malatya tarım, turizm ve maden sektörü ile ilişkili olarak yapılan literatür taraması sonucu elde edilen çalışmaların bir kısmı aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

Yılmaz ve Gülçubuk (2021), tarafından Malatya ilinde kayısı tarımında işgücü kullanımının araştırılması amacıyla, Malatya ili merkez ilçeleri olan Battalgazi ve Yeşilyurt'a kayısı tarımı için mevsimlik işçiler ile anket yapılmıştır. Toplamda 104 işçi ile anket yapılmış ve bu işçilerin cinsiyet dağılımlarının birbirine yakın olduğu gözlemlenmiştir. İşçilere yönelik kanuni düzenlemelerin yetersizliği sebebiyle bu durum sosyal güvence, izin hakkı veya bireysel haklar gibi sorunları beraberinde getirdiği gözlemlenmiştir.

Balcı Akova ve Tapan (2022), tarafından sürdürülebilir tarım kapsamında iyi tarım uygulamalarının değerlendirilmesi amacıyla Malatya ili örnek alınarak analiz yapılmıştır. Malatya ilinin kayısı, elma, kiraz gibi coğrafi işaretli ürünlere sahip olması ve iyi tarım alanlarının varlığı sebebiyle Malatya ili örnek alınmıştır. Araştırmada nitel yöntem kullanılmış, iyi tarım uygulamalarının Malatya iline etkisinin analiz edilmesi için Yeşilyurt, Battalgazi, Akçadağ ve Doğanşehir ilçelerinde üretim yapan 8 çiftçi ile görüşme sağlanmıştır. Araştırma sonucunda iyi tarım uygulamalarının üretim yapan çiftçiler üzerinde olumlu etki bıraktığı, devletin iyi tarım uygulamasına yaptığı desteğin yaş kayısı üreticilerini memnun ettiği gözlemlenmiştir.

Balcıoğlu, Kaya ve Demircan (2022), tarafından iklim değişikliklerinin Malatya ilinde kayısı rekoltesi üzerine etkileri araştırılmıştır. Araştırmada iklim değişikliklerinin etkilerini belirleyebilmek için fiziki ve sosyal analizler yapılmıştır. 1980 – 2020 yılları arasını kapsayan çalışmada yıllık sıcaklık ortalamalarında istatistiki olarak artış olduğu gözlemlenmiş ve bu durum kayısının daha erken olgunlaşmasına, kayısı donları riskinin artmasına sebep olmuştur.

Öztürk ve Karakaş (2017), tarafından kayısı üretimi ve pazarlama sorunları Malatya ili üzerinde tartışılmıştır. Sorunların temel sebeplerinin araştırılması için Malatya ilinde kayısı üretiminin fazla olduğu 10 il seçilmiş ve tesadüfi örnekleme yöntemi ile 119 işletme ile anket yapılmıştır. Yapılan araştırma sonuçlarına göre kayısı üretiminde

nitelikli üretimin olması, ambalajlamanın hem iç ticarete hem de dış ticarete çok önemli olduğu ve kuru kayısındaki kükürt oranının dış ticarete sorunlara neden olduğu gözlemlenmiştir.

Eren ve Gökten (2018), tarafından Malatya ili tarım potansiyeli üzerine bir çalışma yapılmıştır. TRB1 bölgesi içerisinde tarım sektörünün ağırlığı Malatya’da varlığını diğer illere göre varlığını daha çok göstermekte ve bu durum ekonomik açıdan ilin GSYİH üzerinde etki göstermektedir.

Özüpekçe (2020), tarafından Malatya’da tarımsal arazi kullanımı ve kayısı tarımı üzerine bir çalışma yapılmıştır. Araştırmada arazi kullanım, toprak haritası ve sayısal yükselti modelleri oluşturularak Malatya’nın tarımsal arazi kullanımı ve kayısı alanları analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda Malatya’nın tarımsal alanının Türkiye ortalaması altında olduğu, tarımsal kalkınmanın ise Türkiye ortalamasından daha iyi durumlarda olduğu gözlemlenmiştir.

Kav (2006), tarafından Malatya ili tarım faaliyetleri üzerine bir çalışma yapılmıştır. Çalışmanın amacı Malatya’nın tarım potansiyelini belirlemek ve bu doğrultuda sorunları belirlemek ve çözüm sunmaktır. Yapılan araştırmalar sonucunda Malatya’da karasal iklimin hâkim olması üretim miktarına etki etmekte, ilkel yöntemlerle ekimin yapılması, kuru tarım tekniğinin uygulanmaması sebebiyle verimin azalması gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Gök ve Tuna (2013), tarafından Malatya ili turizm potansiyeli açısından değerlendirmeye alınmıştır. Yapılan çalışmada İl’in turizm sektörü değerlendirilerek, kalkınmasına destek olmak amacıyla zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri tespit etmek hedeflenmiştir. Bu doğrultuda SWOT Analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, Malatya’nın turizm sektöründeki imajının güçlendirilmesi gerektiği, yeterli tanıtım ve pazarlamanın yapılması, turizm örgütlenmesine dair çalışmalar yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Başer, Olcay ve İnce (2021), tarafından Malatya ilinin alternatif turizm potansiyeline yönelik yapılan araştırmada araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesi için açık uçlu sorular kullanılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda Malatya ilinin kültür, tarih ve doğa turizmi potansiyeli olduğu ve katma değeri yükseltmek amacıyla kongre, sağlık, gastronomi turizmi alanında iyileştirmeler yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Solmaz (2020), tarafından Malatya potansiyel bir tarih ve kültür merkezi olarak ele alınmıştır. Çalışmaya göre İl, tarihi, coğrafi ve kültürel mirası ile zengin bir şehirdir. Bu bağlamda mimari ve kültürel zenginliği korumak, potansiyel turizm alanlarda restore işlemlerini gerçekleştirmek, yazılı yayınları artırmak ve tarihi güzellikleri tanıtan belgeseller hazırlamak bölge halkına ve ekonomisine katkı sağlayacaktır.

Karataş (2018), tarafından Malatya'nın turizm potansiyelinin ortaya çıkmasına yönelik çalışmada Malatya'da yaşayan yerel halk ile İl'i ziyaret eden yerli turistlerin Malatya'nın turizm potansiyelinin ortaya çıkarılması ile ilgili algılar değerlendirmeye alınmıştır. Bu nedenle anket yöntemi kullanılmış olup, kayısının şehir için önemli bir faktör olduğu ve kayısının şehirdeki paydaşlar tarafından sahiplenici tutum ve eylemlerde bulunması gerektiği, Malatya'da kongre ve gastronomi turizmi alanlarının yeterince değerlendirilmediği, tarihi yapısı açısından bir çok medeniyete ev sahipliği yaptığı, Roma ve Bizans dönemlerinde yerleşim merkezi olarak Battalgazi ilçesindeki tarihi yapıların restore edilerek ziyaretçilerin beğenisine sunulması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Boyras (2011), tarafından Hekimhan, Kuluncak ve çevresindeki maden üretimine dair değerlendirme yapılmıştır. Bu doğrultuda ilgili ilçelerde maden rezervleri hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda Hasaңcelebi ,Kızıltepe, Deveci, Boğazgören, Bahçedamı, Düşüksöğüt ve Zülfikaroğlu Çalı demir madeni yataklarının işletmeye hazır hale getirilmesi gerektiği ve böylece hem il hem ülke ekonomisine katkı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Güvenli ve Daşdemir (2017), tarafından Malatya'nın odun kömürü üretimi ele alınmış ve yapılan üretimin teknik, ekonomik ve sosyal analizi ele alınmıştır. Veri toplama yöntemi olarak kaynak taraması, ilgili ocaklarda yapılan gözlemler ve görüşmeler kullanılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda hammadde temini sorunu olduğu, bölgenin yakacak odun üretimini karşılayamadığı, odun kömürü üretiminin geleneksel yöntemlerle yapıldığı ve işgücü ihtiyacının ortaya çıktığı kanısına varılmıştır.

Kurt ve Nacar Koçer (2010), tarafından yapılan araştırmada Malatya'ya ilişkin biyokütle potansiyeli ele alınmış ve enerji üretimi ile ilişkisi hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmada biyogaz enerjisinin petrolün yerine kullanılabilen bir enerji kaynağı olduğu ve bu nedenle biyogaz desteklenmesi gerektiği ilgililere sunulmuştur.

Görüldüğü üzere Malatya'da sektörel bazda yapılan çalışmalar daha spesifik olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada tarım, turizm ve maden sektörü bir arada ele alınmış ve bu

sektörlerin finans alanındaki ilgililere yol göstermesi amacıyla GSYİH üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

2. Araştırmanın Konusu

Malatya ilinin potansiyel tarım, turizm ve maden alanları ve mevcut durum analiz edilerek, bunların arasından hangisi (leri)nin en verimli ve uygulanabilir yatırım alanı olduğu ve bu alana yapılacak yatırımların Malatya ekonomisine katkısının ne olduğu tespit edilecektir.

3. Araştırmanın Amacı

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de kentleşme oranı hızla artmaktadır. Nüfusun yarısından fazlası il merkezlerinde yaşamaktadır. Kentler arasında oluşan rekabet yatırım fırsatlarının önemini bir kez daha vurgulamış ve bu anlamda neler yapılması gerektiği konuları önem kazanmıştır. Malatya üç coğrafik bölge arasındaki ticaret ve kültür alışverişinin yapıldığı bir kavşaktır. Doğu' ya giden yollar üzerinde bulunan Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı, Çingene Hanı, Şahna Hanı, Sarıhacı Han, Kurttepe Hanı, Yazı Han, Kömüş Hanı, Hekim Han, Alaca Han, Kara Han, Kızılca Han, Kantarmış Hanı, Kesikköprü Han, Küllühan, Yarımca Han, Pirok Han, Tepe Han, Çat Hanı, Çifte Han gibi hanlar tarihi olarak şehrin ticari güzergâh olduğunun bir göstergesidir. Malatya ili potansiyel kaynakları ile yapılacak olan yatırımlarla, gerek var olan sektörlerin geliştirilmesi ve çalışmanın konusu olan alanlarda detaylı araştırmalar yapılması gerekir. Malatya ilindeki istihdamın artırılması ve ekonomik gelişmişlik düzeyin yükseltilmesi, detaylı ve özenli yapılacak yatırım analizlerine ve bu yatırım kararlarının uygulanmalarına bağlıdır. Yatırım yapılabilecek sektörlerin neler olduğu, var olan kaynaklar ile analiz edilmesi, bölgede kullanılması ve büyümesine katkı sağlayacağı alanların tespit edilmesi gereklidir.

Veriler, Malatya'nın ekonomik ve sosyal yapısı, daha çok tarıma dayanan bir il olduğunu göstermektedir. Gayri safi hasılanın %35'i tarımdan sağlanmaktadır. Bu nedenle tarım sektörü ele alınmıştır. Çalışma, tarım sektörü dışında diğer sektörlerinde etkin olabileceğinden hareket ederek, toplanan verileri değerlendirme, analiz etme ve alternatif yatırım fırsatları arasından en uygun (verimli, ekonomik, sürdürülebilir) olanın seçilmesini ve uygulanabilmesini amaçlamaktadır. Malatya'nın yer altı rezervleri bakımından zengin olması ve bu doğrultuda araştırma yapmak amacıyla maden sektörü;

kavşak noktasında olmasından dolayı hem ticaret hem de kültür şehri olmuş, ticaret güzergahı olması sebebiyle kervansaraylar kurulmuş, kültür turizmi ortaya çıkmış; jeopolitik konumu sebebiyle doğal güzelliklere sahip olması ve özellikle son yıllarda ortaya çıkan sağlık turizmi neticesinde de turizm sektörü çalışmaya dahil edilmiştir. Ayrıca Malatya'nın ekonomik etkinliği değerlendirilirken kullanılacak ölçütlerin neler olması gerektiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Malatya'nın tarihi, jeopolitik ve sosyoekonomik durumu hakkında derlenen bilgiler ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ise, tüm sektörler ele alınmayıp maden, tarım ve turizm sektörlerinin mevcut durum tespiti yapılmıştır. Üçüncü bölüm çalışmanın esas amacına oluşturan ve Malatya'da alternatif yatırım alanlarının ne(ler) olduğunun belirlenmesine yönelik ekonomik modellemelerinin oluşturulduğu ve uygulandığı bölümdür. Derlenen veriler çerçevesinde Panel Veri Analizi ve TOPSİS yöntemi uygulanmış, analizlerin sonuçları belirlenmiş ve bu sonuçlar doğrultusunda öneriler sunulmuştur.

4. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmada Malatya İli tarım, turizm ve maden sektörlerinden hangisi(leri)nin en uygun yatırım alanını belirlemek amacıyla Panel Veri Analizi ve TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. Hipotezler şu şekildedir:

H₁: Malatya ili tarım sektörü ihracat ve ithalat tutarları GSYİH oranı üzerinde etkilidir.

H₂: Malatya ili turizm sektörü ihracat ve ithalat tutarları GSYİH oranı üzerinde etkilidir.

H₃: Malatya ili maden sektörü ihracat ve ithalat tutarları GSYİH oranı üzerinde etkilidir.

H₄: Tarım sektörü Malatya ilinin GSYİH oranı içindeki payı en etkilidir.

H₅: Turizm sektörü Malatya ilinin GSYİH oranı içindeki payı en etkilidir.

H₆: Maden sektörü Malatya ilinin GSYİH oranı içindeki payı en etkilidir.

5. Araştırmanın Önemi

Araştırma tarama modeline dayanmaktadır. Veriler ikincil kaynaklardan toplanmıştır. Analiz için gerekli olacak ve ekonomik etkinliğinin ölçülmesinde kullanılacak değişkenler belirlenmiştir.

Araştırmanın evrenini Malatya ilinin tarım, turizm ve maden sektörlerine ait sosyal ve ekonomik değişkenleri oluşturmaktadır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda etkin sektör veya sektörlerin bulunması için Panel Veri Analizi ve Topsis Yöntemi kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALATYA

1.1. Malatya'nın Tarihi

Malatya'nın tarihi Hititlere dayanmaktadır. Malatya merkeze dört km uzaklıkta, Aslantepe Höyüğü'nde yapılan kazılarda milattan önce 8.yy. ait Hitit sarayı ortaya çıkmıştır. Hititler'den sonra bu bölgeye birçok krallıklar hâkim olmuştur. Bunlar Kargamış Krallığı, Hurriler, Sami Babilleri, Asurlar, Medler, Persler, Sasaniler ve Romalılar. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra Malatya Doğu Roma'da (Bizans) kalmış ve uzun yıllar Bizanslılar tarafından eyalet merkezi olarak kullanılmıştır (Zengin, 2014: 93). 1071 Malazgirt Savaşından sonra 1085'te Malatya Selçuklular idaresine girmiştir (Zengin, 2014: 94).

Doğal, tarihi ve kültürel zenginliği ile yıllar boyunca tarihte önemli bir yer edinmiş olan Malatya ili, Doğu Anadolu'nun önemli kentlerindedir. Üç kıta arasındaki ticaret ve kültür alışverişinin yapıldığı yolların kavşak noktada olması önemini daha çok arttırmıştır (Ağaladağ, 1988: 17). Bu nedenle tarih boyunca adından söz etmeyi başarmış, birçok krallıklara ev sahipliği yapmıştır. Krallıkların hâkimiyeti sonucunda il değişik isimler ile anılmıştır. Asur Devlet arşivindeki ticaret belgeleri incelendiğinde, Malatya adının M.Ö 2000 yılında ticaret belgelerinde geçtiği görülmüştür (Oğuz, 2000: 2). Kültepe vesikalarında "Melitea", Hitit vesikalarında "Maldia", Asur vesikalarında "Meliddu, Melide, Melid,", Urartu kaynaklarında "Melitia"ve "Milidya", Roma ve Bizans kaynaklarında "Melitene" ve Türkler tarafından "Malatya" olarak adlandırılmıştır (Yüksel, 2018: 13).

Osmanlı döneminde Malatya, Dulkadir Beylerbeyinin beş sancağından biri olmuştur. 18. yy. da iç çatışmalar sebebiyle Kahramanmaraş'tan ayrılarak Diyarbakır İline bağlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başında İç Anadolu'nun merkez şehirlerinden haline gelmiş ve Cumhuriyet döneminde 24 Nisan 1924 Anayasası 89. Maddesi ile il olmuştur.

1.2. Malatya'nın Jeopolitik Konumu

Malatya ili 35° 54' ve 39° 03' kuzey enlemleri ile, 38° 45' ve 39° 08' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Çevresini doğuda Elâzığ ve Diyarbakır, güneyde Adıyaman, batıda Kahramanmaraş, kuzeyde Sivas ve Erzincan illeri çevirir. Malatya ovası, Doğu, Güneydoğu ve Orta Anadolu arasında yer alır. Malatya ovası denizden uzak ve yüksektir. Ve bu yüzden iklimi serttir. Malatya' da üç farklı iklim gözlenebilmektedir. Yüksek platolarda İç Anadolu'nun step iklimi gözlemlenirken, güney ovasında Fırat-Dicle nehirleri arasının ılık iklimi ile Suriye Çölü'nün yakıcı sıcaklarının etkisinde özel bir Akdeniz iklimi görülür. Dağlık bölgelerde ise, kışlar soğuk olup, karasal bir iklim gözlenmektedir. Denizden yüksekliği 900 metre olarak kabul edilir. En yağışlı mevsimi ilkbahardır. En sıcak aylar Temmuz ve Ağustos, en soğuk aylar ise Ocak ve Şubatır.

Kuzey'de doruğu il sınırları dışında kalan Yama Dağı, Ayran Dağı ve Göl Dağı bulunur. Kuzeybatıda Leylek Dağı, batıda ise Akçababa Dağı yer alır. Güneybatı, güney ve güneydoğuda ili boydan boya Güneydoğu Toroslar'a bağlayan dağlar sıralanır. İlin güneyinde doğal sınır oluşturan Beydağı ve Bozdağ bulunur.

Kalker yapıda olan dağlar, aşınarak geniş platolar oluşturmuşlardır. Güney platoları Malatya dağları üzerinde sıralanan platolardır. Bu platolar su bakımından zengin platolardır. Batı platoları, Güney platolarına göre daha düşük seviyededir. Kuzey platolar, Malatya'nın en önemli platolarıdır. Bu platolar Fırat vadisine kadar ilerler.

Malatya, akarsu ve diğer su kaynakları bakımından çoğu illerimize göre daha zengindir. Fırat Havzası, Türkiye'nin en büyük havzasıdır. Malatya, Tohma ve Tohma'nın kolları olan akarsular ile sulanmaktadır. Bütün bu akarsular Tohma koluyla Fırat nehrine dökülür.

Malatya önemli bir tabii göl yoktur. Düşük platolarda yüzeye çıkan suların oluşturduğu küçük göller bulunur. Sulama amaçlı 5 gölet bulunur. Bu göletler, Orduzu Sulama Göleti, Orduzu Zorbalı Sulama Göleti ve Hançayı II. Sulama Göleti, İsaköy sulama göleti Arguvan ilçesinde; Darende ilçesinde Ayvalı sulama göleti bulunmaktadır (www.maski.gov.tr 27.12.2022).

Malatya Doğu Anadolu Bölgesi'nin batısında Yukarı Fırat bölümünde yer alır. Tohma vadisi ile İç Anadolu'ya, Sultansuyu vadisi ile Akdeniz'e ve Fırat vadisi ile Doğu Anadolu'ya açıldığından, üç bölge arasında bir geçiş güzergahı oluşturur (Malatya Valiliği, 2013: 10).

Malatya'nın 12412 km² hektarlık arazisini %34'ü tarım arazisi, %47'si çayır mera, %12 ise orman ve fundalık, %8'lik kısmını ise kültür dışı alan (taşlık/kayalıklar, su sathları, yerleşim alanları) oluşturmaktadır. Malatya'da üretim, ağırlıklı olarak kayısıya dayalıdır. Malatya önemli bir kayısı üretim merkezidir.

Malatya'da bulunan toprakların yaklaşık %60'nı mera ve ormanlıklar oluşturduğundan, il genelinde hayvan yetiştiriciliği önem kazanmıştır.

2021 yılı itibari ile İl'in nüfusu 808.692'dir. Km² ye düşen kişi sayısı 67 olmakla birlikte, yıllık nüfus artış hızı ise %0,31'dir.

İl'in en önemli ekonomik kaynağını kayısı oluşturmaktadır. Malatya Ticaret Borsasından elde edilen verilere göre 2017 yılında kayısı ihracatından 266 milyon 930 bin dolar gelir elde edilmiştir (Uğur, 2019: 36). Malatya ekonomisine tarım dışında sanayi, inşaat ve hizmet sektörleri de katkı sağlamaktadır.

Malatya, Doğu Anadolu bölgesinin yer altı zenginlikleri bakımından önemli bir ilidir. İlin jeolojik yapısından dolayı çeşitli maden yatakları oluşmuştur. Ülkenin tek profilit yatağı Pütürge ilçesindedir. Ayrıca bu yöre demir ve bakır yönüyle de zengindir. Türkiye'nin en önemli demir yataklarından olan Hekimhan ve Hasançelebi Demir Yatağı da bu ilin sınırları içerisinde (www.investinmalatya.gov.tr 01.12.2021).

Turizm sektöründe Malatya adına ilginin önemli sebeplerinden birisi Nemrut Dağı ve bu alanda açık hava mabedinde sergilenen eserleridir. Nemrut'u Battalgazi İlçesi'ndeki tarihi eserler izler. Sultansuyu Harası, Karakaya Barajı, Darendede Somuncu Baba Kanyonu, Akçadağ ilçesinde Levent Vadisi ve Melekler Deresi boyunca Tohma Çayına kadar uzanan ve mağara mezar evleriyle bilinen Kozluca Vadisi doğa turizmi kapsamında Malatya'nın keşfedilmeyi bekleyen değerleridir.

Ayrıca Malatya, 1158km il ve kara yoluna, 238 km demir yoluna sahiptir. Kentte ayrıca bir hava limanı bulunmaktadır. Sivil hava taşımacılığı merkeze 35 km uzaklıkta ki Erhaç hava alanı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Yıllık ortalama giriş/çıkış yapan yolcu sayısı 750 bin civarındadır.

1.3. Malatya İli Sosyal ve Demografik Yapısı

1.3.1. Nüfus Yapısı

Bir bölgenin sosyal ve ekonomik eğilimlerinin belirlenmesi için öncelikle o bölgedeki nüfusun ve yaş gruplarını özenli bir biçimde belirlenmesi gerekir. Özellikle

nüfusun yaş gruplarına göre dağılımının ekonomik göstergeler olarak adlandırdığımız iş gücü piyasası, yatırım fırsatları, rantabilite, harcamalar gibi fonksiyonlar üzerinde önemli etkileri vardır.

Malatya'nın 2021 yılı itibariyle nüfusu 808.692 kişidir. Bir önceki yıl ile kıyaslandığında %0,99 artmıştır. Yüzde olarak nüfusun %49,90'ni kadınlar, %49,10'ni erkekler oluşturmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun açıklamış olduğu verilere göre, Malatya nüfus sayısı itibariyle 81 il içerisinde 28.sırada yer almaktadır. TRB1 istatistik bölgesindeki Elâzığ 591 bin 98 kişi ile ikinci sırada yer almakta, bu illeri 279 bin 812 kişi ile Bingöl ve 84 bin 660 kişi ile Tunceli takip etmektedir. Malatya İl'inin ilçelere göre nüfus dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. İlçelere Göre Malatya Nüfusu (2021)

İlçe	İlçe Nüfusu	Nüfus Yüzdesi
Yeşilyurt	337.049	%41,67
Battalgazi	304.750	%37,68
Doğanşehir	38.136	%4,71
Akçadağ	28.283	%3,49
Darende	24.923	%3,08
Hekimhan	16.381	%2,02
Pütürge	12.976	%1,60
Yazıhan	12.429	%1,53
Arapgir	10.119	%1,25
Kuluncak	7.244	%0,89
Arguvan	7.105	%0,87
Kale	5.503	%0,68
Doğanyol	3.794	%0,46

Kaynak: Malatya Valiliği, <http://www.malatya.gov.tr/nufus-ve-idari-yapi> 27.12.2022

Tablo 1'de görüldüğü üzere ilçeler içerisinde nüfus yoğunluğu en fazla olan ilçeler Yeşilyurt ve Battalgazi'dir. En az nüfus ise Doğanyol ilçesindedir. Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı ise Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Malatya Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2021)

Yaş Grubu	Nüfus	Nüfus Yüzdesi
0-4 yaş	52.990	%6,55
5-9yaş	62.175	%7,68
10-14 yaş	64.371	%7,95
15-19 yaş	63.108	%7,80
20-24yaş	65.261	%8.06
25-29 yaş	56.973	%7,04
30-34 yaş	54.857	%6,78
35-39 yaş	59.048	%7,30
40-44 yaş	62.349	%7,70
45-49 yaş	54.564	%6,74
50-54 yaş	44.250	%5.47
55-59 yaş	46.605	%5,76
60-64 yaş	33.230	%4.10
65-69 yaş	32.354	%4,00
70-74 yaş	23.368	%2,88
75-79 yaş	15.277	%1,88
80-84 yaş	10.249	%1.26
85-89 yaş	5.184	%0,64
90 +	2.479	%0.30

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do>
27.12.2022

Malatya ilinin yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında genç bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Nüfusun yaklaşık %31'ini 0-18 yaş grubu oluşturmaktadır. Bu oranının yüksek olması nüfusun artış eğiliminde olmasının göstergelerindendir. İş gücü miktarına etki eden genç nüfus ise yaklaşık olarak %23 olduğu görülmektedir. Genç nüfus oranı sosyal hayattaki ihtiyaçlara ve ekonomik hayattaki girişimciliğe etki etmektedir. Dolayısıyla yaşlı nüfus yüzdesinin yüksekliği hem ihtiyaç farklılığına neden olmakta hem de iş gücü piyasasına olumsuz yönde bir etki yapmaktadır.

Tablo 3. Nüfusun Kır-Kent Dağılımı (2021)

Malatya	Kır Nüfusu			Kent Nüfusu			Toplam Nüfus		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
2021 Yılı	-	-	-	403,607	405,085	808,692	403,607	405,085	808,692

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> 27.12.2022

Tablo 3’te Malatya İl’ine ait kır ve kent dağılımları verilmiştir. 2021 yılı itibariyle kır nüfusuna ulaşamadığından sadece kent nüfusu gösterilmiştir.

1.3.2. Göç

Sosyal hayatın en belirleyici unsurlarından biri göçtür. Türkiye hem dış hem iç göçler yaşanan bir ülkedir. Özellikle tarım politikaları, işsizlik, terör gibi sebepler iç göçlerin yaşanmasına neden olmuştur (Gezer vd, 2011: 32).

Son yıllarda Malatya’da yoğun bir göç yaşanmıştır. TÜİK’ten derlenen verilere göre 2021 yılında Malatya’nın en çok göç verdiği iller sırasıyla; Elâzığ (2326), Ankara (2229) ve Adıyaman (1613)tür. Göç aldığı iller ise; İstanbul (4488), Elâzığ (2334), Adıyaman (2287) ve Kahramanmaraş (1341)’tir (www.tuik.gov.tr 01.01.2023). 2020 yılında Türkiye’de ortaya çıkan covid- 19 vakası sebebiyle büyük kentlerden daha küçük kentlere hareket etme isteği artmış ve bu hareket Malatya ili için de gözlemlenmiştir.

Tablo 4. Malatya Göç Verileri (2017-2021)

Yıllar	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
2017	27.523	28.222	-699
2018	36.901	35.234	1667
2019	29.880	33.272	-3392
2020	24.198	23.329	869
2021	28.521	31.737	-3216

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgestatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do> 10.12.2022

TÜİK’ten derlenen verilere göre Malatya İl’inde en fazla göç 2018 yılında olmuştur. 2017-2021 yılları arasında eğitim açısından inceleme yapıldığında hem kadınlarda hem de erkekler de lise mezunu ve dengi meslek liselerinde, yüksekokul ve fakülte öğrenimi gören gruplarda Malatya İli daha çok göç almıştır. Aynı durum göç verme konusunda da belirlenmiştir. Malatya İl’inden diğer şehirlere göç eden grup hem

kadın hem erkekler için lise mezunu ve dengi meslek liselerinde, yüksekokul ve fakülte öğrenimi gören gruplarda gerçekleşmiştir (www.tuik.gov.tr 28.12.2022).

Tablo 5. TRB1 Bölgesi Göç Verileri (Malatya-Elâzığ-Bingöl-Tunceli) (2021)

Yıl	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç
Malatya	28.521	31.737	-3216
Elâzığ	20.800	22.429	-1629
Bingöl	12.027	13.376	-1349
Tunceli	7054	6517	537

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do> 27.12.2022

Malatya İli, TRB1 bölgesi ile kıyaslandığında, verdiği göç sayısı aldığı göç sayısından fazla olduğu için net göç diğer illerden daha az düzeydedir.

1.3.3. Eğitim

Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ekonomik, siyasi ve sosyal farklılıklar bölgeler arasında emek ve sermayenin dengesiz bir şekilde dağılımına yol açmıştır (Takım, 2010: 260). Bu nedenle bölgeler arasındaki dengesizliği gidermek ve ülke bazında bölgesel kalkınmaya etki edebilmek amacıyla, Türkiye’ de Düzey 1 grubunda 12 bölge ve Düzey 2 grubunda ise 26 adet bölge oluşturulmuştur. Tablo 6, Türkiye’deki bölgeleri göstermektedir.

Tablo 6. Türkiye’deki Düzey 1 ve Düzey 2 Bölgeleri

Kod (Düzey 1)	Bölge Adı (Düzey 1)	Kod (Düzey 2)	Düzey 2 İlleri
TR 1	İstanbul	TR 10	İstanbul
TR 2	Batı Marmara	TR 21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
		TR 22	Balıkesir, Çanakkale
		TR 31	İzmir
TR 3	Ege	TR 32	Aydın, Denizli, Muğla
		TR 33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
TR 4	Doğu Marmara	TR 41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
		TR 42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR 5	Batı Anadolu	TR 51	Ankara
		TR 52	Konya, Karaman
		TR 61	Antalya, Isparta, Burdur
TR 6	Akdeniz	TR 62	Adana, Mersin
		TR 63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR 7	Orta Anadolu	TR 71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir,
			Kırşehir
		TR 72	Kayseri, Sivas, Yozgat
		TR 81	Zonguldak, Karabük, Bartın
TR 8	Batı Karadeniz	TR 82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
		TR 83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR 9	Doğu Karadeniz	TR 90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TR A	Kuzeydoğu Anadolu	TR A1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
		TR A2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TR B	Ortadoğu Anadolu	TR B1	Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli
		TR B2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
		TR C1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
TR C	Güneydoğu Anadolu	TR C2	Şanlıurfa, Diyarbakır
		TR C3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: www.ka.gov.tr <https://ka.gov.tr/sayfalar/kalkinma-planlamasinda-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi--24> 28.12.2022

Tablo 6’da Türkiye’de bölgesel kalkınmayı geliştirmek amacıyla oluşturulan Düzey 1 ve Düzey 2 bölgeleri verilmiştir. Malatya, Ortadoğu Anadolu Düzey 1 grubunda, TRB1 Düzey 2 grubunda yer almaktadır. Düzey 2 grubu olan TRB1 bölgesinde Malatya dışında Elâzığ, Bingöl ve Tunceli illeri bulunmaktadır.

Malatya İli, Ortadoğu Anadolu TR B bölgesi, Düzey 2 sınıflandırılmasında ise TRB1 bölgesi içerisinde yer almaktadır. Aynı bölge içerisinde Elâzığ, Tunceli ve Bingöl illeri de bulunmaktadır. Çalışmada bölgedeki İller ile kıyaslama yapabilmek ve bölge içerisindeki durumunu gösterebilmek amacıyla TRB1 bölgesi de ele alınmıştır.

Ülkelerin sosyal ve ekonomik anlamda gelişmişlik düzeyini belirleyen unsurlardan bir diğeri de eğitimidir. Ekonomik kalkınma ile eğitim düzeyi arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur. Gelişen teknolojiye ayak uydurmak, üretim tekniklerinin sürekli değişiyor olması eğitimi daha önemli hale getirmiştir. Eğitim seviyesinin yükselmesi iş gücü verimliliğinin artışını etkiler.

Tablo 7. Malatya İli İlk, Ortaokul ve Orta Öğretimde Okullaşma Oranları Net % (2017-2021)

Yıllar	İlkokullarda Okullaşma Oranı	Ortaokullarda Okullaşma Oranı	Ortaöğretimde Okullaşma Oranı
2017	91.23	95.78	93.21
2018	92.08	94.87	93.24
2019	94.02	97.13	93.23
2020	93.69	89.04	95.25
2021	94.04	90.04	95.74

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> 14.11.2022

Tablo 7, Malatya İlinin ilk, orta okul ve orta öğretimde okullaşma oranlarını göstermektedir. Buna göre ilk, ortaokul ve ortaöğretimde okullaşma oranlarının birbirine yakın olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 8. TRB1 Bölgesi İlleri İlkokullarda Okullaşma Oranları Net % (2017-2021)

	Malatya	Elâzığ	Bingöl	Tunceli
2017	91.23	91.30	91.72	90.43
2018	92.08	90.48	91.98	88.54
2019	94.02	92.55	91.62	92.09
2020	93.69	92.31	92.54	92.10
2021	94.04	92.58	91.66	91.60

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> 14.11.2022

Tablo 8, TRB1 bölgesindeki illerin ilkokullarda okullaşma oranını göstermektedir. Tabloyu incelediğimizde bölgedeki illerde 2017- 2021 yılları arasındaki oranların birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 9. TRB1 Bölgesi İlleri Ortaokullarda Okullaşma Oranları Net % (2017-2021)

	Malatya	Elâzığ	Bingöl	Tunceli
2017	95.78	96.19	94.86	93.28
2018	94.87	93.62	94.19	90.44
2019	97.13	96.96	96.01	94.70
2020	89.04	87.79	86.53	88.95
2021	90.04	88.49	88.10	89.76

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> 14.11.2022

Tablo 9, bölgedeki illerin ortaokullarda okullaşma oranını göstermektedir. Malatya, diğer iller ile kıyaslandığında özellikle 2019 ve sonrasında ortaokullarda okullaşma oranı görece daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 10. TRB1 Bölgesi İlleri Ortaöğretimde Okullaşma Oranları Net % (2017-2021)

	Malatya	Elâzığ	Bingöl	Tunceli
2017	93.21	88.95	76.76	83.17
2018	93.24	87.57	76.45	82.24
2019	93.23	89.48	78.74	85.04
2020	95.25	92.33	82.08	89.89
2021	95.74	93.29	85.66	88.62

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> 14.11.2022

Tablo 10 incelendiğinde Malatya’da ortaöğretim (lise)’de okullaşma oranının diğer illere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bölgede ikinci sırayı Elâzığ almaktadır.

Tablo 11. TRB1 Bölgesi İlleri Okur-Yazar Oranı % (2017-2021)

	Malatya	Elâzığ	Bingöl	Tunceli
2017	94.16	95.71	93.01	93.33
2018	94.51	95.98	93.55	93.79
2019	94.85	96.38	94.42	94.04
2020	95.17	96.58	94.73	94.30
2021	95.37	96.68	94.94	94.49

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> 14.11.2022

Tablo 11, TRB1 bölgesindeki illerin okur-yazar oranlarının ortalama olarak birbirine yakın olduğunu göstermektedir.

1.4. Malatya İli Ekonomik Yapısı

1.4.1. İş Gücü ve İstihdam

Ekonomik kavram olarak istihdam, işçilerin çalıştırılması veya üretim faaliyetinde bulunmalarına imkân sağlanması olarak tanımlanabilir. Bir başka tanıma göre, istihdam; çalışma arzusu ve gücünde olan kişilerin hizmetlerinden ücret karşılığında yararlanılması olarak tanımlanabilir (Türkbal, 1993: 381).

İşgücü kavramı, istihdam edilenler ile işsizlerin oluşturduğu tüm nüfusu kapsar. Bir ülke ekonomisinin insan kaynağını somut olarak yansıtan, o ülkedeki işgücü miktarı ve niteliğidir. Nüfustaki gelişmelere bağlı olan toplam işgücü arzı ve ekonomik şartların bir sonucu olan işgücü talebi, işgücü piyasasının dinamiklerini oluşturmaktadır (Kepenek, 2000: 5)

Teori olarak fiziksel ve zihinsel çalışmaya elverişli herkes potansiyel işgücü arzına dâhil edilir. Çocuklar ve yaşlılar da bazı ekonomik faaliyetleri gerçekleştirdikleri için bu tanıma dâhil edilebilir. Ancak genel olarak çalışma çağı nüfusu tanımına sınırlama konulmuştur (Özkaplan, 1999: 32).

İşgücü piyasasında çocuk işgücü kullanımı pek çok ülkede yasaklanmıştır. Çocuk işgücü yaş sınırlamasında genel olarak 15 yaş kullanılır. 15-64 yaş arası nüfus iş gücü arzına dâhil edilirken, üst sınır yaşı 65 emekli yaşı kabul edilmiştir.

Tablo 12. TRB1 Bölgesi İş Gücü Göstergeleri (Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli) (2017-2021)

	2017	2018	2019	2020	2021
İşgücü (Bin Kişi)	652	676	672	615	653
İstihdam edilenler (Bin Kişi)	607	621	605	550	580
İşsiz (Bin Kişi)	46	54	66	65	67
İşgücüne katılma oranı (%)	51.5	52.3	51.5	46.6	48,3
İstihdam oranı (%)	47.9	48.1	46.4	41.7	43,4
İşsizlik oranı (%)	7	8	9.9	10.6	10.2

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do> 10.04.2022

TRB1 bölgesinde 1.304.000 kişilik nüfusun iş gücü katılma oranı %51,5 seviyesindedir. Bölgedeki işsizlik oranı ise yaklaşık olarak %10'dur.

Tablo 13. Malatya İli İş Gücü Göstergeleri (2021)

2021	İş Gücüne Katılım Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
Malatya	%54,1	%7,8	%49,9

Kaynak: Türkiye İş Kurumu 2019 Raporu*

*TÜİK il bazında iş gücü verilerini 2013 yılından itibaren açıklamamıştır.

Malatya ili bulunduğu bölge ile karşılaştırıldığında, iş gücüne katılma oranının daha yüksek düzeyde olduğu ve işsizlik oranının ise daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Malatya iline ait İŞKUR verileri irdelendiğinde 2019 yılında İŞKUR'a kayıtlı iş arayan sayısı 46193 kişidir. Kayıtlı işgücü sayısı 76837'dir. Söz konusu başvuruların 23310'u erkek, 22883'ü kadındır. 2019 yılında 44'ü kamu olmak üzere 18752 açık iş alınmıştır. Söz konusu açık işlerin 14569'u karşılanmıştır (İşkur, 2019: 5).

Tablo 14. Sektörlere Göre İşe Yerleştirilenlerin Dağılımı (2016-2020)

Sektörler	2016	2017	2018	2019	2020
İmalat	3.131	5.878	8.794	8.683	6.760
Toptan ve perakende ticaret	807	701	776	843	583
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	1.420	2.030	173	1.703	785
İnşaat	1.431	1.008	365	775	1.158
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	113	209	256	230	215
Eğitim	25	209	201	390	229
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	94	271	210	153	155
Ulaştırma ve depolama	141	63	41	52	190
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	13	13	11	26	-
Diğer hizmet faaliyetleri	1511	2.081	182	331	144
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	102	223	72	116	70
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	-	-	-	56	4
Bilgi ve iletişim	73	79	1.943	1.121	1.069
Gayrimenkul faaliyetleri	7	15	3	7	12
Madencilik ve taş ocakçılığı	84	135	57	30	16
Kültür, sanat eğlence, dinlenme ve spor	9	10	7	12	31
Finans ve sigorta faaliyetleri	30	30	26	15	11
TOPLAM	8.991	12.955	13.117	14.543	11.432

Kaynak: İŞKUR, <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/raporlar/> 07.12.2021

Tablo 14'te sektörlere göre işe yerleştirilenlerin sayısını incelediğimizde Malatya'da en fazla istihdam edilen sektörün İmalat olduğu gözlemlenmiştir. İmalat sektörünü İnşaat ve İdari ve destek hizmet faaliyetleri takip etmektedir.

1.4.2. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi

2003 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın yaptığı "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması" araştırmasına göre Malatya 81 il içerisinde 41. sırada yer almıştır. Kalkınma Bakanlığı'nın yaptığı araştırmaya göre Malatya 42. sırada yer alırken, 2015 yılında Türkiye İstatistik Kurumunun yaptığı 'Yaşam Endeksi' sıralamasında ise 53.sırada yer almıştır.

Tablo 15. TRB1 Bölgesi İlleri Gelişmişlik Sıralaması

İller	1996	2003	2010
Malatya	38	41	47
Elâzığ	33	36	46
Bingöl	73	76	75
Tunceli	60	52	63

Kaynak: Dinçer vd., 1996; Dinçer vd., 2003; Yıldız vd., 2010

1996, 2003 ve 2010 yıllarında yapılan araştırmaların sonucunda TRB1 bölgesi illerinin gelişmişlik düzeyi Tablo 15'te verilmiştir. Buna göre, Malatya ve Elâzığ illeri bölge içerisinde daha fazla gelişmişlik göstermektedir.

1.4.3. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)

Tablo 16. Malatya İlinin Kişi Başına GSYİH'nin Türkiye ile Karşılaştırılması

Yıl	Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Dolar)										
	2004	2006	2008	2007	2010	2012	2014	2016	2018	2019	2020
Türkiye	5.961	7.906	10.931	10.560	11.588	12.112	10.833	10.602	9.693	9.213	8.598
Malatya	3.428	4.488	6.223	6.234	6.868	6.954	6.496	6.180	5.374	5.357	5.234

Kaynak: Malatya Valiliği (<http://www.malatya.gov.tr/ekonomi> 10.05.2023)

Tablo 16, Malatya GSYİH'nin Türkiye ile kıyaslama yapıldığı rakamları göstermektedir. Yıllar itibari ile rakamlar incelendiğinde Malatya'da kişi başına düşen GSYİH rakamlarının 2017 yılına kadar artış gösterdiği, 2018 yılında nispeten önceki yıllara göre düşüş olduğu görülmektedir. 2019 yılında kişi başına GSYİH %58,1 iken, 2020 yılında yaklaşık %61 düzeyindedir.

Tablo 17. TRB1 Bölgesi İlleri GSYİH TL (Kişi Başı) (2016-2020)

	2016	2017	2018	2019	2020
Malatya	19.243	22.483	26.266	30.417	36.844
Elâzığ	20.755	25.490	28.537	32.250	41.738
Bingöl	17.552	20.190	23.234	27.451	33.258
Tunceli	28.256	33.766	38.482	47.979	60.256

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do> 07.12.2021

Malatya İli kişi başı GSYİH, TRB1 bölgesi ile karşılaştırıldığında 2016- 2020 yılları arasında üçüncü sırada olduğu Tablo 17’ de görülmektedir.

1.4.4. Dış Ticaret (İthalat ve İhracat)

Tablo 18, Malatya’da 2017-2021 yılları arasında gerçekleşen dış ticaret verilerini göstermektedir. Tablo 18 incelendiğinde 2018 yılında bir önceki yıla göre hem ihracat hem de ithalat rakamlarının azaldığı; 2021 yılında ise, 2020 yılına kıyasla özellikle ihracat rakamlarında artış olduğu görülmektedir.

Tablo 18. Malatya İli Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat ve İthalat Verileri (Bin Dolar) (2017-2021)

Malatya	2017	2018	2019	2020	2021
İhracat	235.780	224.177	271.877	288.864	405.220
İthalat	125.892	102.412	84.863	114.404	106.529

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> 14.11.2022

Malatya’da 2017-2021 yılları arası ihracat ve ithalat verilerine baktığımızda en yüksek tutarda ihracat rakamı 2021 yılında gerçekleştirilirken, en yüksek tutarda ithalat rakamı ise 2017 yılında ortaya çıkmıştır.

Tablo 19. TRB1 Bölgesi İlleri İhracat ve İthalat Verileri (Bin Dolar) (2021)

İller	İhracat	İthalat	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
Malatya	405.220	106.529	380,384
Elâzığ	302.903	24.071	1258,373
Bingöl	4.730	861	549,361
Tunceli	109	1043	10,450

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> 14.11.2022

İhracat ve ithalat rakamları değerlendirildiğinde Malatya, TRB1 bölgesi içerisinde ihracat açısından en yüksek hacme sahiptir. Bölge içerisinde ihracat sıralaması Malatya, Elâzığ, Bingöl ve Tunceli şeklindedir. Fakat ihracatın ithalatı karşılama oranları incelendiğinde ise Malatya bölge içerisinde üçüncü sırada yer almaktadır.

Tablo 20. Malatya İlinin Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat Rakamları (Bin Dolar) (2021)

Ekonomik Faaliyet Alanları	2021
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	37826
Madencilik ve taş ocaklığı	4
İmalat	372626
Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretimi ve dağıtımı	-
Su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	-
Ulaştırma ve depolama	-
Bilgi ve iletişim	2
Finans ve sigorta faaliyetleri	-
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	-
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	-
GENEL TOPLAM	410458

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#14.11.2022>

Tablo 20, Malatya'da 2021 yılı itibari ile ekonomik faaliyetlere göre ihracat rakamlarını göstermektedir. Buna göre en fazla ihracat İmalat sektöründe ortaya çıkmış ve Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık ikinci sırada yer almıştır.

Tablo 21. Malatya İlinin Sektörel Bazda İhracat Rakamları (Bin Dolar) (2017-2021)

Sektör	2017	2018	2019	2020	2021
Çelik	94,45	18,73	25,42	112,47	121,87
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	46,32	9,41	277,81	1462,33	1447,12
Demir ve Demir Dışı Metaller	55,33	191,31	11,59	83,05	60,77
Deri ve Deri Mamulleri	0,00	33,06	0,00	7,34	18,07
Diğer Sanayi Ürünleri	0,86	0,42	0,00	0,01	0,71
Elektrik Elektronik	39,44	273,2	483,59	916,63	1322,86
Fındık Mamulleri	25,37	316,82	139,1	738,33	3431,22
Halı	3,26	13,97	0,00	0,00	0,00
Hazır giyim ve Konfeksiyon	2687,33	3865,93	4800,46	1027,69	235,84
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar	381,71	304,98	167,5	1381	2055,35
İklimlendirme Sanayi	20,93	311,39	15,1	1800,75	149,1
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	83,95	103,94	31,2	303,67	567,55
Kuru Meyve ve Mamulleri	5196,46	5459,26	5547,33	21360,1	30921,78
Madencilik Ürünleri	0,00	150,12	0,00	11,02	9,44
Makine ve Aksamları	166,37	165,26	357,61	2225,52	2638,93
Meyve Sebze Mamulleri	24,56	209,07	107,08	635,39	2893,72
Mobilya, Kâğıt ve Orman Ürünleri	64,63	20,71	64,73	267,6	507,58
Mücevher	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Otomotiv Endüstrisi	0,00	2,10	4,31	0,00	0,00
Savunma ve Havacılık Sanayi	0,00	0,00	14,51	0,00	0,00
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	338,84	215,39	1273,51	2846,59	5062,22
Süs Bitkileri ve Mamulleri	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Tekstil ve Hammaddeleri	753,67	758,68	674,73	2615,64	3998,4
Tütün	0,00	0,00	0,00	0,00	287,26
Yaş Meyve ve Sebze	305,87	200,69	55,06	173,53	287,12
Zeytin ve Zeytinyağı	0,00	0,00	0,00	16,92	15,91

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari> 28.12.2022

Sektörel bazda ihracat rakamlarını ele aldığımızda en yüksek ihracata rakamları kuru meyve ve mamulleri sektöründe gerçekleşmiştir. Bu sektörde ihracatın yüksek olmasının en temel etkenlerinden biri kayısı yetiştiriciliğidir. İkinci sırada hazır giyim ve konfeksiyon yer alırken, tekstil ve hammaddeleri ise sektörleri takip etmektedir. Hazır giyim ve konfeksiyon ve Tekstil ve hammaddeleri sektörlerinde ortaya çıkan rakamlar ise, Malatya ilinde sanayinin gelişme düzeyini göstermektedir.

Tablo 22. Malatya İlinin 2018 Yılı İtibariyle En Fazla İhracat ve İthalat Yaptığı 5 Ülke

Yıl (2018)	1.	2.	3.	4.	5.
İhracat	Almanya	ABD	İtalya	Brezilya	Fransa
İthalat	ABD	Brezilya	Almanya	Tacikistan	Çin

Kaynak: TÜİK

1.4.5. Kalkınmada Öncelik

Kalkınma açısından Malatya, bulunduğu bölge içerisinde Tunceli ve Elâzığ illerinden sonra gelmektedir. 2020 yılı itibariyle Tunceli ilinde kişi başına GSYİH 60 bin 256 TL, Elâzığ ilinde 41 bin 738 TL iken, Malatya’da bu rakam 36 bin 844 TL’dir.

Malatya’nın kalkınması ve gelişmesi özellikle tarım ve sanayi sektörlerinde görülmektedir. TRB1 bölgesi içerisinde sanayinin en fazla geliştiği ildir. Bölgenin ihracat rakamları ele alındığında Malatya bölgenin kalkınması için önemli bir rol oynamaktadır. Son dönemde ekonomik kalkınmada kültür, doğa, inanç ve sağlık turizminin etkisi görülmektedir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı çerçevesinde hazırlanan “Stratejik Çerçeve Uyum Belgesi” çalışmaları doğrultusunda Türkiye’de belirlenen 12 cazibe merkezi olarak seçilen il içerisinde Malatya da yer almaktadır. Bu anlamda birçok projelere konu olmuş ve ev sahipliği yapmıştır (Solak, 2017: 183). Malatya, kalkınmada öncelik açısından birinci derecede kalkınmada öncelikli yöreler arasında yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

MALATYA İLİNİN MADEN TARIM VE TURİZM SEKTÖRLERİNE İLİŞKİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

2.1. Maden Sektörü

2.1.1. Maden Sektörü ile İlgili Genel Bilgiler

Doğal kaynaklar ilk çağlardan itibaren toplumların yaşamında vazgeçilmez bir öneme sahip olmuştur. Gerek uygarlıkların şekillenmesinde gerekse toplumların ekonomik güçlerini oluşturmada doğal kaynakların önemi göz ardı edilmemektedir.

Anadolu'da madenciliğin geçmişinin milattan önce 7000 yıllarına kadar uzandığı bilinmektedir. Anadolu'nun jeolojik yapısına bakıldığında, bölgenin maden yatakları açısından çok zengin oluşu, tarih boyunca buraya yerleşen toplumların madenlere kolayca ulaşmasını sağlamıştır. Hititler, milattan önce 2000-1200 yıllarında demiri eritip çeşitli aletler yapmışlardır (Turan, 2016: 48). Nitekim ilk altın paranın Anadolu'da Lidyalılar tarafından basıldığı bilinmektedir. Yapılan kazılar sonucunda Anadolu, madenciliğin beşiği olarak nitelendirilmiştir. Anadolu'da insanlığın oluşumu ile birlikte madencilik var olmuş ve her daim önemini hissettirmiştir.

Toplumların refah ve gelişmişlik düzeyi ile maden sektörü arasında yakın bir ilişki vardır. İlk çağlardan beri insanlığın madenlerden yararlanmaya başlaması sonucunda medeniyetin doğuşu ortaya çıkmıştır. Madenlerini en etkin şekilde üreten ve kullanan ülkeler gelişmişlik düzeylerini arttırmışlardır (Çondur; Evlimoğlu, 2007: 26). Madencilik faaliyetleri yüksek katma değer yaratarak, ülkelerin sanayisinin gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Gelişmiş ülkelere baktığımızda, bu ülkeler 16. yüzyıldan itibaren madenlerini etkin bir şekilde işleyerek ve kullanarak 18. yüzyılda endüstri devrimini gerçekleştirmişlerdir. Günümüzde gelişmiş bazı ülkelerde GSYİH'de madenciliğin payı; ABD'de %4,5, Almanya'da %4,0, Kanada'da %7,6, Avustralya'da %8,7, Çin'de %13 ve Hindistan'da %15'dir. Türkiye'de ise bu oran hammadde olarak %1,5 ve entegre ürünlerle birlikte %3,5 düzeyindedir (www.tmdr.org.tr 02.12.2021).

Türkiye jeolojik yapısından dolayı maden çeşitliliğine sahip olan ve maden yatakları yönünden zengin bir ülkedir. Çeşitlilik açısından dünyanın zengin ülkelerinden

biri olmasına rağmen gerek toplam rezerv yönüyle ve gerekse tek tek yatak boyutları kıyaslandığında, Türkiye'nin maden potansiyelinin bazı madenler dışında çok yüksek olmadığı görülmektedir. Günümüzde dünyada ticareti yapılan 90 çeşit madenden 77'si ülkemizde bulunmaktadır. Bunlardan 50 çeşit rezervi ülkemiz, zengin ya da çok zengin, 27 çeşit maden bakımından ise yetersiz kaynaklara sahiptir (www.tobb.org.tr 02.01.2020). Ekonomik işletmecilik açısından bakılacak olursa, Türkiye' de maden zuhurları yeterli ölçüde ve kalitede değildir. Tablo 23'te Türkiye'de bulunan mineraller çok zengin, zengin ve yetersiz olarak gruplandırılmıştır.

Tablo 23. Türkiye'de Bulunan Mineral Kaynaklar

Çok Zengin	Zengin	Yetersiz
Bor Tuzları	Kaolen	Bakır
Barit	Karbondioksit	Kurşun
Jips	Krom	Çinko
Lületaşı	Molibden	Demir
Mermer	Boksit	Nikel
Diyatomit	Nefelin Siyenit	Manganez
Perlit	Cıva	Alüminyum
Manezit	NTE	Arsenik
Stronsiyum tuzları	Diatomit	Kükürt
Sepiyolit	Tras	Fosfat
Fluorit	Antimuan	Grafit
Kireçtaşı	Toryum	Maden Kömürü
Pomza	Alünit	Talk
Sodyumsülfat	Kum-Çakıl	Mika
Zeolit	Gümüş	Kil Mineraller
Profilit	Turba	Boya Toprakları
Kuars-kuarsit	Tuğla Toprağı	Zirkon
Linyit	Volfram	Titan
Feldspat		
Kayatuzu		
Olivin		
Dolomit		
Siliskumu		
Altın		
Bentonit		
Trona		
Asbest		
Kalsit		
Zımpara		

Kaynak: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, <https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/madencilik.pdf>

Ülkemizin zengin olduğu madenler arasında ilk sırayı dünya rezervlerinin %72'sini oluşturan bor mineralleri almaktadır. Bor dışında, trona (doğal soda), kaya tuzu, sodyum sülfat, perlit, ponza, feldspat, bentonit, barit, manyezit, alçı taşı, stronsiyum tuzları, zeolit, sepiyolit, mermer ve doğal taşlar, kuvars, kuvarsit, zımpara taşı gibi endüstriyel ham maddeler ile boksit ve krom gibi metalik madenler ve linyit gibi enerji ham maddeleri ülkemizin zengin kaynaklara sahip olduğu başlıca madenlerdir.

Malatya, Doğu Anadolu Bölgesinin yer altı kaynakları bakımından önemli bir ilidir. İl, bölgenin Yukarı Fırat Havzasında bulunur. Jeolojik konumuna bakıldığında, Doğu Toros Orojenik Kuşağı içerisinde yer almaktadır. Çeşitli kayaç gruplarının olması İl'in maden çeşitliliğini ortaya çıkarmıştır.

İl' de metalik madenler olarak altın, bakır, demir, kurşun-çinko, krom, mangan yatak-zuhur ocakları bulunmaktadır. Endüstriyel hammadde olarak ise; profilit, flourit, dolomit, mermer, bazalt, bentonit, granat, fosfat, feldspat, alçıtaşı, tras malzemeleri, çimento hammaddesi, tuğla kiremit malzemesi, kum-çakıl ve kolaen sahaları vardır. Enerji de kullanılan hammaddeler ise, toryum ve linyit olarak sıralanmaktadır (Ay, 2013: 188).

Ülkemizin en önemli profilit yatağı İl'in Pütürge ilçesinde bulunmaktadır. Bu bölge demir ve bakır yönüyle zengin bir bölgedir. Pütürge ilçesi endüstriyel hammadde açısından İl'in zengin bir ilçesidir.

Ayrıca Türkiye'nin en büyük demir yatağı, Hekimhan ilçesine 30 km uzaklıkta olan Hasançelebi demir yatağıdır. %15 Fe tenörüne sahip olan bu demir yatağının rezerv miktarı 1,9 milyar tondur. Fakat Hasançelebi demir yatağı yüksek düzeyde titan içermesi nedeniyle işletilememektedir (www.mta.gov.tr 02.12.2021).

2012 yılında ilin başka bir ilçesi olan Kuluncak civarında bulunan demir yatakları, yeni tesislerin kurulması için yatırımcıları harekete geçirmiştir. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün yaptığı açıklamalar doğrultusunda, Kuluncak ilçesinde bulunan demir yatakları ile Hasançelebi demir yatakları arasında büyük benzerlikler olduğu görülmüştür. Hasançelebi demir yatağında bulunan yüksek titanyum nedeni ile yatırım yapamayan işletmeciler için bu demir yatağı önem kazanmıştır.

2.1.2. Maden Sektörüne İlişkin Mevcut Durum Tespiti

2.1.2.1. Metalik Madenler

2.1.2.1.1. Altın Yatakları

Altın, kolay işlenebilmesi ve doğada serbest halde bulunabilmesi açısından önem taşır. Kendisinden başka hiçbir metale yapışmayan ve bu nedenle kararlı bir element olarak adlandırılan altın, kolay kolay tepkimeye girmez, bozulmaz ve paslanmaz bir yapısı vardır. Kolay bir şekilde biçimlendirmeye imkân vermesi, altın metalinin ilk çağlardan itibaren insanlığın ilgisini çekmeye bir etken oluşturmuştur. Ayrıca ülke ekonomisine yaptığı katkılar sebebiyle de altın, her daim stratejik ve ekonomik güç kaynağı olarak görülmüştür (Ünal; Tuncel, 2016: 1).

Dünya rezervleri ile kıyaslanacak olursa, Türkiye altın rezervi açısından zengin bir ülke olarak kabul edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan elde edilen verilere göre, ülkemizdeki altın potansiyelinin 6.000-7.000 ton olduğu, işletilebilir altın rezervinin ise 840 ton civarında olduğu görülmektedir (www.malatya.gov.tr 13.02.2021). Türkiye'deki altın rezervinin %20'sini Gümüşhane oluştururken; Ege, İç Batı Anadolu, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgelerinde de altın yatakları bulunmaktadır.

Malatya ilinde altın yataklarından en önemlisini Pütürge ilçesinde bulunan Yanıktepe altın yatağı oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Şerefhan, Kuluncak, Hekimhan ve Hasan Çelebi altın zuhurları da vardır (Ay, 2013: 191).

2.1.2.1.2. Demir Yatakları

Dünyada ülkelerin gelişmişlik düzeyini belirleyen metallerin başında demir gelmektedir. Toplam dünya rezervine bakıldığında demir metalinin 357 milyar tona ulaştığı görülmektedir.

Türkiye'de demir metalinin üretimi, 1935 yılında Karabük Demir Çelik Fabrikaları'nın kurulması ile başlamıştır. Daha sonra 1938 yılında Divriği Demir Yatakları'nda üretime başlanmıştır (www.maden.org.tr 29.12.2022). Ülkemizde demir metali rezervleri Sivas, Erzincan, Malatya, Kayseri, Adana, Kırşehir, Bingöl, Balıkesir bölgelerinde kullanılabilir şekilde bulunmaktadır.

Maden Tetkik ve Arama (MTA) Malatya Bölge Müdürlüğü verilerine göre Malatya’ da demir yataklarının bulunduğu yerler (www.mta.gov.tr 02.01.2023);

- Hekimhan- Hasan Çelebi demir yatağı
- Hekimhan- Deveci demir yatağı
- Hekimhan- Karakuz demir yatağı
- Hekimhan- Kuluncak demir yatağı
- Hekimhan- Şırzı demir yatağı
- Düşüksöğüt, Boğazgören, Yunnuk, Sofular demir yatağı
- Doğanşehir- Sürgü demir yatağı

Hekimhan- Kuluncak demir yatakları, Malatya ilinin 94 km kuzeybatısında bulunmaktadır. Önemli demir rezervlerinin bulunduğu alanlar; Deveci, Boğazgören, Hasançelebi, FenkTepe, Davulgu, Karakuz, KırmızıTepe, Zülfükaroğlu, Sofular ve Düşüksöğüt demir yataklarıdır (Ay, 2013: 195).

Deveci demir madeni ocakları, Hekimhan ilçesinin 17 km kuzeyinde bulunmaktadır. 1979 yılına kadar özel bir şirket tarafından işletilen demir ocağı, 1979 yılından sonra Türkiye Demir Çelik İşletmelerine devredilmiştir (Boyras, 2010: 161). MTA verilerine göre Deveci demir madeni sahasında bulunan rezerv miktarı 54.646.268 tondur. 2004 yılında tekrar özel sektöre devredilen bu ocakta, devredilme tarihinden itibaren üretim yapılmamaktadır. Üretim dönemlerinde ocakta çıkarılan demir metalleri kara yolu aracılığı ile Hekimhan’a taşınmaktadır. Fakat ağır kış şartlarında taşımanın zorlanmasından dolayı 6 ay taşıma faaliyeti yapılamamaktadır.

Bir diğer işleme açık olan maden ocağı Karakuz demir madeni ocağıdır. Karakuz demir madeni ocağı Hekimhan ilçesine 21 km uzaklıkta olup, 14.667.520 ton demir rezervine sahiptir. Ocak, Deveci demir madeni ocağında olduğu gibi 1970-79 yılları arasında özel bir şirket tarafından işletilmiş, daha sonra kamuya devredilmiştir. Bu dönemde ortalama yıllık olarak 100.000 ila 200.000 ton arasında demir çıkarımı yapılmıştır. Karakuz maden ocağı 2004 yılından beri özel bir şirket tarafından işletilmekte olup, 115.000-150.000 ton maden çıkarımı yapılmaktadır. Çıkarılan bu madenler kara yolu aracılığı ile Hekimhan ilçe merkezine taşınmakta ve daha sonra da demir yolu kullanılarak Erdemir’ e sevkiyatı yapılmaktadır.

Davulgu, Boğazgören ve Kırmızıtepe maden yataklarında demir rezervlerinin çok olmasına rağmen, tenörünün düşüklüğü sebebiyle işleme açık değildir.

Kuluncak ilçesinin 10 km kuzeyinde bulunan Zülfikaroğlu demir yataklarında yıllık ortalama 75.000-100.000 ton, Düşüksöğüt- Kızılokboynu demir yataklarında ise yıllık ortalama 50.000-100.000 ton maden çıkarımı yapılmaktadır. Bu maden ocakları, ortalama 80 ila 100 kişiye istihdam oluşturmaktadır. Çıkarılan madenlerin taşınması işlemi kara ve demir yolları aracılığı ile yapılmaktadır (Boyraz, 2010: 161).

Hekimhan ilçesi dışında, Akçadağ, Doğanşehir ve Pütürge ilçelerinde de demir yatakları bulunmaktadır.

Akçadağ ilçesine yaklaşık 15 km uzaklıkta bulunan Dedeyazı demir yatağında demir tenörü %30-60 arasında değişmektedir. Ayrıca bu yatakta demir dışında bakır madenine de rastlanmıştır (Ay, 2013: 193).

Doğanşehir ilçesinde ise, Bıçakçı köyü, Murata köyü, Elmalı köyü ve Sürgü beldelerinde demir yatakları mevcuttur. Murata köyü yatağında 3000 ton, Sürgü yatağında ise 16.000.000 ton rezerv olduğu tespit edilmiştir (Ay, 2013: 194).

Pütürge ilçesinde demir yatakları, ilçenin yaklaşık 20 km doğusunda bulunan Yamaç Köyü çevresinde yoğunlaşmıştır. Bu civarda 3 demir zuhurunun olduğu tespit edilmiş olup, bu zuhurlardaki demir rezervleri yaklaşık olarak 10.500.000 ton civarındadır (Akçay; 1972).

2.1.2.1.3. Krom Yatakları

İlde krom zuhurları daha çok Kuluncak ilçesi etrafında toplanmıştır. İlçenin 8km batısında yer alan ve Sığırkıran Tepe'nin eteklerinde 10.000 ton rezerv bulunmaktadır. Özel bir şirket tarafından işletilmektedir. İlçenin 6 km batısında bulunan maden ocağı'nda yıllık üretimin 20.000 ila 50.000 ton arasında değiştiğı gözlemlenmiştir. Bu maden ocağı da özel bir firma tarafından işletilmektedir. Her iki maden ocağında üretim sürekli olmayıp, istihdam edilen kişi sayısı ortalama 50 civarındadır. Bu maden ocaklarından çıkarılan metaller ilk olarak kara yolu aracılığı ile Hekimhan ilçesine getirilmekte ve daha sonra demir yolu kullanılarak İskenderun'a ulaştırılmaktadır. Bu şekilde ihraç gerçekleştirilmektedir (Boyraz, 2010: 164).

Kuluncak ilçesinin güneyinde iki adet maden ocağı bulunmaktadır. İlçenin 3 km güneyinde bulunan Gülyılmaz maden ocağında 162.000 ton rezerv bulunmaktadır. İlçenin 2 km güneyinde bulunan Karadere maden yatağı krom ocaklarından en büyük

olanıdır. Daha önce üretim yapılmış olan yatakta, merceklerin incilmesi nedeni ile şu an üretim yapılamamaktadır (Pektaş, 2010: 77).

Bu maden ocaklarının dışında henüz bir ekonomik önemi olmayan fakat rezervler hakkında çalışmaların devam ettiği zuhurlar bulunmaktadır. Bunlar; Yılmaz ve Çakır ocakları, Alvar ocakları, Kuluncak kuyu ocağıdır (Pektaş, 2010: 79).

2.1.2.1.4. Bakır Yatakları

Malatya'da bakır madeni Kale ve Pütürge ilçesi çevresinde bulunmaktadır. Bu ilçelerde toplamda 3 adet bakır zuhuru bulunmaktadır. Kale ilçesinin güneyinde bulunan Çanakçı bakır yatağı 2012 yılında işletilmeye başlanmıştır. Bu yatakta yaklaşık olarak 701.000 ton rezerv bakır bulunduğu ifade edilmektedir. Pütürge ilçesinin Pozkırın Köyü'nde bakır metaline rastlanılmış olsa da herhangi bir rezerv çalışması yapılmamıştır. Özel şirket tarafından zaman zaman üretim yapılan ve Poluşağı Bakır Yatağı olarak adlandırılan ocak, Yaygın Beldesi'nin yaklaşık 15 km güneyinde bulunmaktadır. Bu bakır yatağının önemi, kamu kurumlarının yapmış oldukları çalışmalar ve araştırmalar sonucunda antik dönemlerde üretim yapıldığına dair elde edilen bulgulardan ileri gelmektedir. Ayrıca yatağın, Elâzığ İlindeki bakır sahalarına benzerlik göstermesi olumlu bir gelişme olarak yorumlanmıştır (Ay, 2013: 191).

2.1.2.1.5. Kurşun- Çinko Yatakları

Kurşun ve çinko yatakları yaygın olarak Kuluncak ilçesinin Alvar köyü çevresinde bulunmaktadır. Alvar köyünün 3 km güney batısında bulunan ve henüz işletilmeyen zuhurda kurşun- çinko metalinin geniş alana yayılması, her iki metalin tenörünün yüksek olması, yatağın önemini artırmış ve ileride büyük bir potansiyel olacağı düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

İlin Yeşilyurt ilçesinin 9 km güneydoğusunda Cafana kurşun-çinko yatağı, bünyesinde birçok farklı özellikte rezervleri bulundurmaktadır. Bu rezervler; karbonatlı, zayıf karbonatlı, saçınımlı ve masif sülfid şeklinde cevherleşmiştir. Cafana kurşun yatağında yapılan araştırmalarda 153.000 ton rezerv olduğu tespit edilmiştir (www.malatyakultur.com 15.08.2022).

Bir diğer kurşun- çinko yatağı, madenlerin bol miktarda bulunduğu Hekimhan ilçesindedir. İlçenin yaklaşık 10 km kuzeyinde Çulhalı yatağı bulunmaktadır. Bir dönem işletmeye açık olan Çulhalı yatağında şu anda herhangi bir üretim yapılmamaktadır.

2.1.2.1.6. Mangan Yatakları

Malatya merkezin 20 km doğusunda, İspendere beldesinde, manganez zuhurlarına geniş bir alana yayılmış şekilde rastlamıştır. Bunun dışında merkezin 5 km doğusunda kalan Yaygın beldesinde ve Pütürge ilçesine bağlı olan Tepehan beldesinde düzensiz bir şekilde yayılmış olan mangan yatakları mevcuttur. Yaygın beldesinde yaklaşık olarak yıllık 40 ila 50 bin ton arasında üretim yapılmaktadır. Fakat bölgede heyelanların olması araştırmaları ve üretimi zorlaştırmaktadır (Ay, 2013: 197).

2.1.2.2. Endüstri Alanında Kullanılan Madenler

2.1.2.2.1. Profilit Yatakları

Malatya ilinin Pütürge ilçesi civarında bulunan profilit rezervlerinin yaklaşık olarak 6 milyon ton civarında olduğu tespit edilmiştir. Profilit, birçok sektörde kullanılması açısından, Türkiye' nin en önemli hammaddelerindendir. 6 milyon ton rezervin, yaklaşık 3 milyon tonu seramik alanında, kalan 3 milyon tonu ise çimento ve yer karosu olarak kullanılmaktadır (Erdem; Karaoğlu, 2013: 46).

2.1.2.2.2. Mermer ve Doğaltaşlar

Önemli bir ekonomik değere sahip olan mermer, İl'in Akçadağ ilçesinde 200 milyon ton rezerv olarak belirlenmiştir. İlçede birçok ocak bulunmakla birlikte, beş ocakta mermer üretimi yapılmaktadır. Yıllık ortalama çıkarılan mermer miktarı 40 ila 50 ton arasında değişmektedir.

Akçadağ ilçesi dışında, Hekimhan, Doğanşehir, Arguvan, Darende ilçeleri ile Orduzu beldesinde mermer rezervi bulunmaktadır. Çok sık olmamak ile birlikte bu bölgelerde de zaman zaman üretimler yapılmaktadır.

Bunların dışında İl'de bulunan endüstriyel hammaddeleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- Vermikülit (Darende- Kuluncak sahası)
- Feldispat (Doğanşehir- Gövdeli)
- Alçıtaşı/Jips (Hekimhan- Ağharman)
- Dolomit (Hekimhan- Zorbahan)
- Florit (Darende- Kuluncak)

- Çimento (Darende)

2.1.2.3. Enerji Hammaddeleri

2.1.2.3.1. Linyit Yatakları

Arguvan- Parçikan linyit yataklarında önemli derecede rezerv bulunmakta ve işletilmektedir. MTA' dan alınan bilgilere göre bu bölgedeki kömür rezervi yaklaşık olarak 40.000 ton civarındadır. Ayrıca Yazıhan ve Hatunsuyu linyit sahalarında da kömür oluşumlarına rastlanmaktadır.

2.2. Tarım Sektörü

2.2.1. Tarım Sektörü ile İlgili Genel Bilgiler

Tarım sektörü her daim ülkelerin ve toplumun kalkınmasında önemli bir etken olmuştur. Bu önemi, global ekonomiye geçiş ve pazar şartlarının sürekli değişime uğramasından ileri gelmektedir. Toplumların hayatını idame ettirebilmeleri açısından önem arz eden tarım sektörü, hammadde sağlayarak toplumların ekonomik ve sosyal kalkınmasında da büyük paya sahiptir.

Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı iklim farklılıkları beraberinde farklı tarım ürünlerini de ortaya çıkarmıştır. Birçok imparatorluğa ev sahipliği yapan ülkemizde buğday, mısır, arpa, üzüm, çavdar ve zeytin çokça yetiştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde halkın %90'ı geçimini tarımsal faaliyetler ile sağlamaktaydı. Bu dönemde tahıl önemli bir mamul olarak ortaya çıkmıştır (Doğan vd, 2015: 32). 1920'li yıllardan sonra sanayi sektörü ivme kazanmış, buna paralel olarak sanayi sektörüne sağlamış olduğu hammadde, yarı mamul ve mamul gibi girdiler tarım sektörünün önemini korumuştur. Tarım sektörü ile sanayi sektörü birbirini güdüleyen sektörler olmuştur. Gerek milli gelire katkı sağlaması gerekse de diğer sektörler ile güçlü bağ oluşturması, tarım sektörünün ekonomik ve sosyal hayattaki önemi artan bir seyir ile devam etmektedir.

Malatya, bulunduğu konum ve sosyo-ekonomik yapısından dolayı bölge içerisinde cazibe merkezi durumuna gelmiştir. Kalkınma planlarından TRB1 bölgesi içerisindeki iller ile kıyaslama yapıldığında Malatya, tarım sektöründe önemli bir paya sahiptir. Burada kayısı yetiştiriciliğinin önemi göz ardı edilmemelidir.

Büyük İskender 'in seferleri sırasında kayısı Anadolu'ya getirilmiş ve yetişmesi için uygun koşullar bulununca yörede yetiştirilmeye başlanmıştır. Kayısı dünya' da daha çok Akdeniz'e yakın olan ülkelerde Avrupa, Orta Asya, Amerika ve Afrika kıtalarına yayılmıştır. Türkiye dünya' da kayısı üretiminde birinci sıradadır. Dünya yaş kayısı üretiminin yaklaşık %15'i Türkiye' de gerçekleşmektedir (www.malatya. tarim.gov.tr 19.03.2020).

Türkiye' de kayısı yedi İl'de yetiştirilmektedir. Bu iller sırasıyla Malatya, Elâzığ, Erzincan, Kars, Iğdır, Mersin, Antakya'dır. Malatya, Erzincan ve Elâzığ dışındaki illerde kayısı sofralık olarak yetiştirilirken, Malatya, Elâzığ ve Erzincan illeri kayısı yetiştiriciliği üretimin yaklaşık %85'ni karşılamaktadır.

Malatya'da kayısı yetiştiriciliği ekonomik olarak şehrin bel kemiğini oluşturmaktadır. Ayrıca İlin ekonomik gelişimine katkısı oldukça yüksektir. Ortaya çıkacak herhangi bir problem ürünün elde edilmesi veya pazarlama hususunda kentteki ekonomik dengeleri bozabilmektedir.

Kayısı yetiştiriciliğinin yanı sıra tarım alanlarının büyük çoğunluğunu tarla bitkileri oluşturmaktadır. Bu bitkilerin başlıcaları; buğday, arpa, mısır, fasulye, ayçiçeği, mercimek, nohut, şeker pancarı ve tütün oluşturmaktadır.

Meyve üretimi, tarla bitkilerine oranla daha az olmakla birlikte böğürtlen, elma, armut, ceviz, üzüm, kiraz gibi meyvelerin yetiştirildiği görülmektedir.

2.2.2. Malatya İlinde Tarımsal Üretim

İl'in arazi yapısı ve arazi varlığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 24. Malatya Arazi Varlığı

Arazinin Tipi	Miktarı (ha)	Toplam Alan (ha)
Tarım Alanı	Sulanan Arazi	173.389
	Sulanabilir Arazi	218.557
	Susuz Arazi	33.504
Mera ve Ormanlık Alan	Çayır ve Meralar	580.423
	Orman ve Fundalıklar	149.128
Diğer Alanlar	Taşlık ve Kayalıklar	58.910
	Su Satırları	18.022
	Yerleşim Alanları	9.267
Toplam Alan	1.241.200	1.241.200

Kaynak: Malatya İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, <https://malatya.tarimorman.gov.tr/Belgeler> 19.03.2020

Tablo 24'te de görüldüğü gibi Malatya'da toplam arazinin %34,28'ni tarım alanları oluşturmaktadır. 425.450 ha'lık alanın yaklaşık %41'lik bölümünün ise sulanan arazi olduğu görülmektedir. Tarım dışı alan ise İl'in yaklaşık 2/3'ini oluşturmaktadır.

2.2.2.1. Bitkisel Üretim

Tablo 25. Malatya İli Arazi Yapısı (2021)

Malatya	Toplam İşlenen Tarım Alanı (hektar)	İşlenen Tarım Alanı/Ekilen (hektar)	İşlenen Tarım Alanı/Nadas (hektar)
	172.131	111.705	60.426

Kaynak: TÜİK <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do> 14.11.2022

Bitkisel üretim açısından incelendiğinde, işlenen tarım alanlarının büyük bir kısmını uzun ömürlü bitki alanları oluşturmaktadır. Toplam arazinin yaklaşık üçte ikisini

(111.705 ha) meyve ve tarla bitkileri oluştururken, kalan üçte birlik kısım ise (60.426ha) nadasa bırakılmıştır.

Tablo 26. Malatya İli Arazi Dağılımı (hektar) (2017-2021)

Yıllar	İşlenen Tarım Alanı/ Nadas	İşlenen Tarım Alanı/ Sebze	Uzun Ömürlü Bitkiler/ Meyveler	Uzun Ömürlü Bitkiler/ Bağ Alanları	Toplam Uzun Ömürlü Bitkiler
2017	76.861	4413	86.471	4105	90.576
2018	74.751	4234	86.499	4149	90.648
2019	70.120	4478	91.142	3900	95.041
2020	67.578	4501	91.826	3892	95.718
2021	60.426	4321	92.905	3635	96.540

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do> 14.11.2022

İl’de gerek mevsimsel sebze üretiminde gerekse de seracılık anlamında önemli bir üretim alanı oluşmuştur.

Tarla bitkileri kapsamında tahıllar, baklagiller, yem ve yağ bitkileri ve endüstriyel bitkiler yer almaktadır. 2017-2021 yılları arası Malatya ilinde üretilen tarla bitkilerinin üretim miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 27. Malatya İli Tarla Bitkilerinin Dağılımı (ton) (2017-2021)

Ürün Adı	2017	2018	2019	2020	2021
Yonca (Yeşilot)	172.492	198.499	238.555	329.102	341.625
Şeker Pancarı	35.107	122.681	177.948	155.114	93.992
Buğday (durum)	17.817	16.614	28.572	22.641	16.477
Arpa	56.803	49.012	94.375	70.246	38.513

Kaynak: TÜİK <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do> 12.04.2022

Tablo 27’de açıkça görüldüğü gibi, tarla bitkilerinde birinci sırayı yonca (yeşil ot) almaktadır.

Tablo 28. Malatya İli Yetiştirilen Meyve Üretim Miktarı (ton) (2017-2021)

Ürün Adı	2017	2018	2019	2020	2021
Kayısı	672.670	401.363	391.801	352.050	389.396
Elma (Golden)	10.783	11.065	11.449	10.417	10.632
Üzüm	13.063	14.877	16.639	22.812	19.304
Dut	8.097	8.075	8.294	8.320	8.457

Kaynak: TÜİK <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 12.04.2022

Ekim alanı açısından incelendiğinde tarla bitkilerinden sonra sırayı meyve bahçeleri takip etmektedir. Yetiştirilen meyvelerin belli başlı olanları şunlardır: kayısı, dut, kiraz, üzüm. Bu meyvelerin yanı sıra şeftali, erik, vişne, elma, armut, karpuz, nar ve incir de yetiştirilmektedir.

Tablo 29. Malatya İli Yetiştirilen Sebze Üretim Miktarı (ton) (2017-2021)

Ürün Adı	2017	2018	2019	2020	2021
Domates (sofralık)	29.646	30.843	33.257	34.838	25.769
Biber (sivri ve dolmalık)	13.758	13.901	14.942	14.806	13.035
Hıyar (sofralık)	18.005	17.938	19.133	15.765	12.342

Kaynak: TÜİK <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 12.04.2022

Toplam tarım alanları içerisinde en düşük payı sebze bahçeleri yer almaktadır. Sebze olarak daha çok domates, biber, salatalık yer almaktadır. Bunların yanı sıra; fasulye, soğan, lahana, ıspanak da yetiştirilmektedir.

2.2.2.2. Hayvansal Üretim

Malatya’ da tarımın önemli kollarından birisi de hayvancılıktır. Malatya arazisinin geniş meralardan oluşması hayvancılık için uygun bir ortam yaratmıştır. Arazi yapısının düz olması ve mera alanlarının oldukça geniş olması ilin hem küçükbaş hayvancılık için hem de büyükbaş hayvancılık yatırımlar açısından uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 30. İle Ait Hayvan ve Hayvansal Ürünler (2017-2021)

Hayvan ve Hayvansal Ürünler	2017	2018	2019	2020	2021
Büyükbaş (Baş)	171.963	174.321	180.649	176.729	174.986
Küçükbaş (Baş)	285.991	338.433	358.018	359.599	367.606
Süt Üretimi (Ton)	220.794,743	223.124,04	228.016,042	-	-
Kırmızı Et (Ton)	5.646	10.017	11.351	7.660	-
Beyaz Et (Ton)	19.110	28.000	26.260	46.500	-
Bal (Ton)	950,427	462,86	528,99	476,276	543,572

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 16.11.2022

Tablo 30, Malatya'ya ait hayvancılık verilerini göstermektedir. 2017-2021 yılları arasında küçükbaş hayvancılık yetiştiriciliği büyükbaş hayvancılık yetiştiriciliğinden daha fazla olduğu görülmektedir. Aynı zamanda beyaz üretimi kırmızı et üretimine kıyasla daha fazladır.

Malatya il alanı, III. Jeolojik zamanın sonuyla ve IV. Jeolojik zamanın başlangıcında ortaya çıkan hareketler sonucu, bazı kesimleri yükselmiş ve bazı kesimleri çökmüştür. Malatya ovası, yükselteleri 1500 metreyi aşan dağ sıraları ve platolarla çevrili, geniş bir çöküntü alanıdır. Malatya'da hemen hemen tüm büyük toprak türlerine rastlanır. Büyük kesimi dik evim, sağlık ve erozyon nedeniyle sorunlu topraklara sahiptir.

Malatya Havzası, tabanında toprak yapısı kalın ve geçirimlidir. Bu nedenle tarımsal üretimde sulama büyük önem arz etmektedir (Sunkar; Hatun 2013: 566).

İl' deki en önemli toprak yapısı alüvyonlu topraklardır. Bu toprakların oluşumu için, özel iklim ve bitki örtüsü gerekmez. Fırat, Tohma, Sultansuyu, Sürgü ve Kuruçay vadilerindeki topraklar alüvyonlarla kaplıdır. Bu topraklarda, sanayi bitkileri, meyve ve sebze yetiştirilmektedir. İlde, ovaların çevresindeki az eğimli alanlarda, genellikle kuru tarım yapılmaktadır. Bu topraklarda başta tarım ürünleri olmak üzere meyve yetiştirilmektedir (www.malatyagov.tr 20.02.2021).

İl arazisinin 3.67253 km² (%30)'u ormanlık ve fundalıklarla, 1.25156 km² (%10)'u ise çayır ve meralarla kaplıdır.

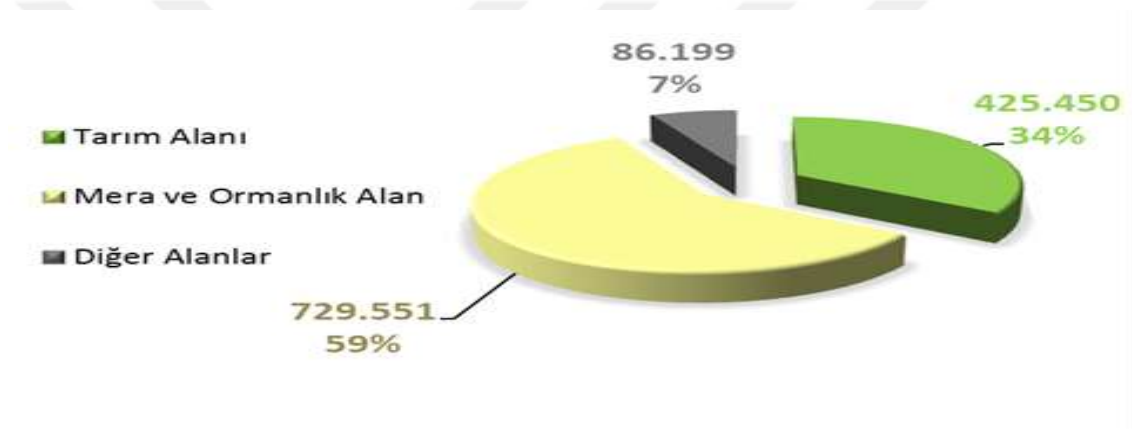
2.2.3. Tarım Sektöründe Üretim Miktarları ve Üretim Alanları

Malatya'nın tarım arazileri incelendiğinde; toplam arazinin yaklaşık üçte ikisini meyve ve tarla bitkileri oluştururken, kalan üçte birlik kısım ise nadasa bırakılmıştır.

Tablo 31. Malatya İli Arazi Yapısı

Malatya (2021)	Toplanan İşlenen Tarım Alanı (hektar)	İşlenen Tarım Alanı/Ekilen (hektar)	İşlenen Tarım Alanı/Nadas (hektar)
	172.131	111.705	60.426

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do> 14.11.2022

Grafik 1. Malatya İli Arazi Dağılımı

Tarım alanları içerisinde yer alan bitkisel ürünler iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilkinin meyve, sebze ve süs bitkilerinden oluşan bahçe bitkileri oluştururken, ikincisini de yem bitkileri ve tahılların dâhil olduğu tarla bitkileri oluşturur (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2013: 3).

Malatya ilinin süs bitkileri hariç bitkisel üretim miktarı yaklaşık olarak bir milyon 371 bin tondur. Bu üretim miktarınının 851 bin tonunu, bahçe bitkileri oluştururken; kalan kısmını tarla bitkileri oluşturmaktadır.

Tablo 32. Malatya Genel Üretim Miktarı (ton)

Ürünler	2017	2018	2019	2020	2021
Tarla	489.674	593.241	833.601	843.302	666.352
Bitkileri					
Meyve	747.745	479.407	474.758	439.892	474.893
Sebze	103.321	103.855	106.173	112.003	98.390
TOPLAM	1.340.740	1.176.503	1.414.532	1.395.197	1.239.635

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 14.11.2022

Üretilen 1 milyon 371 bin ton ürün, yaklaşık olarak 2.010 milyon dekar alandan elde edilmektedir. Ekilen alanın yarısından fazlasını tarla bitkileri oluşturmaktadır. Fakat verimlilik açısından oranlandığında sebze üretiminin yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 33. Malatya Genel Üretim Alanı (da) (2017-2021)

Ürünler	2017	2018	2019	2020	2021
Tarla	1,059.755	1,089.079	1,108.705	1,136.615	1,120.772
Bitkileri					
Meyve	905.760	906.480	950.411	957.184	965.361
Sebze	44.150	42.341	44.778	45.004	43.197
TOPLAM	2.009.665	2.037.900	2.103.894	2.138.803	2.129.330

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 14.11.2022

Tablo 33'te gösterildiği üzere, 2017 ve 2021 yılları arasında Malatya'da tarla bitkileri, meyve ve sebze üretim alanında artış gözlemlenmektedir. Özellikle son yıllarda kişilerin daha çok organik beslenme isteğinin artması, kişilerin kendi tüketim besinlerini bizzat üretmek istemesi, devletin üreticilere sağlamış olduğu teşvikler bu artışlarda etkili olmaktadır.

2.2.3.1. İl Tarla Ürünleri Üretimi

Tarla bitkileri; tarlada yetiştirilen, genelde otsu yapılı ve tek yıllık, çalimsı veya odunsu çok yıllık kültür bitkileridir. Tarla bitkileri; tahıllar, yemeklik baklagiller, endüstri

bitkileri ve yem bitkileri olarak dört ana grupta toplanır. Hayvan beslenmesinde kullanılan çayır ve meralar da tarla bitkileri içinde yer almaktadır.

Tarla bitkileri soğuğa ve sıcağa, dona ve kurağa, kuruya ve neme en dayanıklı kültür bitkileridir. Tarımın ve tarıma dayalı sanayinin gelişmesinde tarla bitkilerinin katkısı büyüktür. İnsanların temel ihtiyaçları olan beslenme, giyinme, barınma, tedavi gibi ihtiyaçları karşılayan en önemli ürünler tarla bitkileridir.

Besin ve enerji kaynağı olmanın yansısı tarla bitkilerinin önemli kullanım alanları vardır. Örneğin boya olarak çivitotu ve cehriden yararlanılmakta; ilaç olarak kantaron ve haşhaş bol miktarda kullanılmakta; baharat olarak kimyon, defne, safran vb. kullanılmakta; yenilenebilir enerji kaynağı olan biyodizel ve biyoetanol üretiminde hammadde olarak tarla bitkileri kullanılmaktadır (www.ereglitb.org.tr 20.11.2022).

Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konum ve uygun iklim şartlarına sahip olması, tarla bitkileri yetiştiriciliğine imkân vermiştir. Türkiye arazi varlığının yaklaşık olarak 20 milyon hektar alanında tarla bitkileri üretimi yapılmaktadır. Fakat kurak ve yarı kurak bölgelerde her yıl ortalama 4 milyon hektarlık alan nadasa bırakılmaktadır (Baydar, 2012: 7).

Malatya ili bazında incelendiğinde, İl' in tarım alanlarının büyük bir bölümü tarla bitkileri üretimine tahsis edilmiştir. Tarla bitkileri üretim alanı yaklaşık olarak 1060 dekar alandır. Bu alandaki toplam üretim miktarı ise 520 ton civarındadır. Malatya' da üretilen tarla bitkileri; buğday, mısır, arpa, çavdar, yulaf, fasulye, nohut, mercimek, ayçiçeği, aspir, patates, şeker pancarı, tütün, fiğ, yonca, mısır ve bezelyedir.

2.2.3.1.1. Tahıllar

Bir diğer adı hububat olan tahıllar buğday, arpa, mısır, yulaf, çavdar gibi ürünlerin tohumlarının genel adıdır.

Türkiye'de tarım alanlarının yarıdan fazlasında tahıl üretimi yapılmaktadır. Hızlı nüfus artışı, tarım makinelerinin kullanılması, elverişli iklim koşulları, saklanabilmesinin kolay ve ucuz olması ayrılan tarım alanlarında etkili olmuştur. Tüketim ve ekonomideki payının önemi sebebiyle ülkemizde de büyük önem kazanmıştır. Bunun yansısı elde edilebilmesinin kolay ve maliyetinin düşük olması ülkemizde çokça alan ayrılmasında etken rol oynamaktadır (Yılgör; Seyhan, 2013: 4).

Tahıllar iklim özelliklerine göre, serin iklim tahılları ve soğuk iklim tahılları olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Serin iklim tahılları; buğday, arpa, çavdar, yulaf iken sıcak iklim tahılları ise mısır, çeltik ve darıdır.

İl'de üretimi en çok yapılan tahıllar; buğday, mısır, arpa, çavdar, yulaf ve tritaceadır.

2.2.3.1.1.1. Buğday

Serin iklim tahıllarından olan buğday, buğdaygiller familyasına ait olup tek yıllık bir bitkidir. Karasal iklimde yetiştirilir ve dünya genelinde en çok ekilen tarım ürünlerinin başında gelir. Dünyanın her yerinde insan beslenmesinde önem arz eden temel besin maddesi ekmeğın hammaddesidir. Bu nedenle diğer tahıllara göre ayrı bir öneme sahiptir. Ayrıca küçükbaş ve büyükbaş hayvanların yemi olarak da kullanılmaktadır (Kün; Çiftçi, 2005: 368).

Botanik açıdan incelediğimizde buğday üç sınıfa ayrılmaktadır. Ekmeklik buğday, makarnalık buğday ve topbaş (bisküvilik buğday). Buğdaydan elde edilen un, insanların temel besin maddesi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca kabuk kısmında kalan kepek kısmı ise yem sektöründe kullanılmaktadır.

Buğday, ülkemizde Çukurova, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinde yetişmektedir. Türkiye, 20'den fazla yabancı buğday türüne ve 400'den fazla ıslah edilmiş buğday çeşidine ev sahipliği yapar (www.wwf.org.tr 27.11.2022). Her mevsim yağış alan Doğu Karadeniz bölgesi ile düşük sıcaklıklara sahip Kuzeydoğu Anadolu hariç hemen hemen her yerde buğday üretimi yapılmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 'ndan alınan verilere göre, 2019 yılı tarihi itibarıyla buğday üretimi yaklaşık 19 milyon ton civarındadır. Yine aynı kaynağa göre, Türkiye' de 2019 yılında yaklaşık olarak 9 bin 845 ton buğday ithalatı ve 7 bin 580 ton buğday ihracatı yapılmıştır.

Buğday, Malatya Platosunda özellikle sulanmayan alanlarda üretilmektedir. Bazı yıllarda iklim değişiklikleri buğday üretiminin artış ve azalmasına sebep olmaktadır. Malatya'da üretilen tahıllar daha çok il bazındaki ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir. Malatya'daki buğday üretimi alanı tarla üretim alanlarının yaklaşık olarak %53'nü oluşturmaktadır.

Tablo 34. Malatya İli Buğday Ekilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	567.065	21,500.000	90,019	%0,41
2018	560,233	20,000.000	78,949	%0,39
2019	520,801	19,000.000	118,852	%0,62
2020	558,791	20,500.000	110,128	%0,53
2021	426,439	17,650.000	226,410	%1,28

Kaynak: TÜİK <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 1.11.2022

Tablo 34, Malatya'da yetiştirilen buğdayın ekilen alan ve üretim miktarını göstermektedir. Ayrıca tabloda İl'de yetiştirilen buğdayın üretim miktarı Türkiye'deki üretimi ile karşılaştırılmıştır. Buna göre Malatya'nın Türkiye içindeki payı ortalama olarak yaklaşık %1 civarındadır.

2.2.3.1.1.2. Mısır

Sıcak iklim bitkisi olan mısır, dünyada buğday ve pirinçten sonra en çok yetiştirilen bitkidir. Endüstri bitkileri arasında ilk sırada yer almaktadır. Dünyada en çok mısır ihracatı yapan ülkeler; ABD, Arjantin, Brezilya, Ukrayna ve Fransa iken en çok ithalat yapan ülkeler ise Japonya, Meksika, Kore, İran ve İspanya şeklinde sıralanmaktadır (Tarım Ürünleri Piyasaları, 2022: 2). Mısır, dünyada en çok hayvan yemi olarak da kullanılır. Bunun yanında ekmek, mısır gevreği, patlamış mısır, mısır şurubu yapımında kullanılır. Aynı zamanda nişastası ve yağı çok tüketilen bir tahıl türüdür.

Ülkemizde en çok Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yetiştirilir. Bu bölgelerin yanı sıra sulanabilir her bölgede yetiştirilmektedir. Son yıllarda gerçekleştirilen GAP projesi ile birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesinde üretimi artış göstermiştir. Buğday ve arpadan sonra ülkemizde yetiştirilen üçüncü tahıldır. Ülkemizde piyasaya sunulan mısırın %75' i yem sektöründe kullanılmakta olup, en yüksek pay kanatlı sektörüne aittir. Kalan %20'lik bölümü nişasta-glikoz sanayinde, %5'i ise endüstride, yağ üretiminde ve tohumluk olarak kullanılmaktadır (www.zmo.org.tr 02.01.2023).

Malatya’ da son yıllarda sulama imkânlarının artırılması ile birlikte mısır birçok arazide yetiştirilmektedir. İl’deki 2016-2020 yılları mısır üretim miktarı ve ekim alanı Tablo 35’teki gibidir.

Tablo 35. Malatya İli Mısır Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya’nın payı %
2017	1.136	5,900.000	315	%0,005
2018	1.040	5,700.000	294	%0,005
2019	959	6,000.000	286	%0,004
2020	1.742	6,500.000	1.116	%0,017
2021	781	6,750.000	153	%0,002

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 29.12-2022

2.2.3.1.1.3. Arpa

Buğdaygiller familyasına ait olan arpa, buğday kadar verimli olmasa da tahıllar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Anavatanı Asya olan arpa, ılıman ve sıcak iklimi sever. Dünya tahıl üretimi de incelendiğinde üçüncü sırada arpa yer almaktadır. Tablo 36 Dünya tahıl üretim miktarlarını göstermektedir.

Tablo 36. Dünya Tahıl Üretim Miktarları (milyon ton) (2016-2020)

	2016	2017	2018	2019	2020
Buğday	757	763	732	762	774
Mısır	1132	1090	1129	1125	1140
Arpa	148	145	139	156	159
Yulaf	24	24	22	23	26
Çavdar	13	13	11	13	15

Kaynak: Ankara Ticaret Borsası, https://www.ankaratb.org.tr/lib_upload/Bugday%20Raporu.pdf 30.12.2022

İnsan temel beslenmesinde çok az kullanılmaktadır. Daha çok yemlik ve bira üretiminde kullanılmaktadır.

Serin iklim tahıllarından olan arpa, ülkemizde tarla ürünleri içerisinde buğdaydan sonra en fazla üretilen tahıldır. Türkiye’de bütün bölgelerde yetiştirilmektedir. İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi arpa yetiştiriciliğinde önemli iki bölgedir (Yılgör; Seyhan, 2013: 7). Buğdaya göre daha az sıcaklık istemesi sebebiyle Kuzeydoğu Anadolu Platolarında daha fazla yetiştirilmektedir. Havadaki nispi nemin ve toprak sıcaklığının yüksek olduğu bölgelerde arpa üretimi kolaylıkla yapılmaktadır. Buğday ile kıyaslandığında, birim alandan alınan ürün miktarı daha yüksek olmaktadır.

Malatya’daki arpa üretimi, Türkiye’deki üretimin yaklaşık olarak %1,5’ni oluşturmaktadır. Her ne kadar arpa, buğday kadar çok sıcaklık istemese de bölgede karasallığın şiddetli olması ve bunun bir sonucu olarak da kuraklığın meydana gelmesi, ürünün kalitesini ve verimini düşürmektedir. İlde Arapgir, Battalgazi, Hekimhan, Kale ve Yazihan ilçelerinde üretimi yapılmaktadır.

Tablo 37. Malatya İli Arpa Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya’nın payı %
2017	327,979	6,700.000	56,803	%0,84
2018	361,925	6,600.000	49,012	%0,74
2019	383,642	7,200.000	94,375	%1,31
2020	351,879	7,700.000	70,246	%0,91
2021	386,007	5,500.000	38,513	%0,70

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 1.11.2022

Tablo 37, Malatya’da yetiştirilen arpanın ekilen alan ve üretim miktarını göstermektedir. Ayrıca tabloda İl’de yetiştirilen arpanın üretim miktarı Türkiye’deki üretimi ile karşılaştırılmıştır. Malatya’da arpa yetiştiriciliği Türkiye ile kıyaslandığında çok düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

2.2.3.1.1.4. Çavdar

Serin iklim tahıllarından olan çavdar, diğer tahıl ürünlerine göre daha dayanıklıdır. Buğday ve arpanın yetişmediği yerlerde, farklı iklimlerde ve yükseklikte yetişebilirler.

Fakir topraklarda bile yetişmesi mümkündür. Buğdaydan sonra kültürleşmiş bir üründür. Anayurdunun Orta Asya ve Anadolu olduğu kabul edilmektedir. Dünyada ilk olarak Rusya’da ve Trakya’da yetiştirilmeye başlanmıştır. Çavdar ticaretinde dış satımcı ülkeler Rusya, Almanya ve Polonya olduğu görülmektedir (Mankan, 2008: 7). Dünyadaki kullanım alanları incelendiğinde, Avrupa’da daha çok ekmeklik olarak kullanılırken diğer ülkelerde hayvan yemi olarak kullanılmaktadır.

Türkiye’de çavdar yetiştiriciliğinde ilk sırayı İç Anadolu Bölgesi yer alır. Bölgeyi Doğu Anadolu bölgesi takip eder. En az ekilen yer ise Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Daha çok yayla ikliminde yetişmektedir. Nem isteği az olduğundan yeterli olan suyu kolaylıkla bulabilir. Ülkemizde buğday, arpa ve mısır üretiminden sonra çavdar üretimi gelmektedir. Ülkemizde genel olarak yem sanayiinde kullanılırken, son zamanlarda beslenme kültürünün değişmesine bağlı olarak ekmek yapımında da kullanılmaya başlanmıştır (Topal; Sade vs 2015: 52).

Malatya’da önceki yıllarda çavdar genellikle yem olarak kullanılırken, ülkemizde de olduğu gibi son yıllarda beslenme alışkanlıklarının değişmesi ile birlikte son yıllarda üretimi Tablo 38’ de görüldüğü üzere önem kazanmıştır.

Tablo 38. Malatya İli Çavdar Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	68	320,000	8	%0,002
2018	68	320,000	10	%0,003
2019	79	310,000	13	%0,004
2020	48	295,681	6	%0,002
2021	151	200,000	14	%0,007

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 1.11.2022

2.2.3.1.1.5. Yulaf

Yulaf bol nişastalı taneleri olan bir tarım bitkisidir. Serin iklim tahılları açısından kıyaslandığında, iklim istekleri en çok olan tahıl ürünüdür. Daha çok sahil bölgelerinde ve dağ eteklerinde bulunan ovalarda yetiştirilir. Kurak ve soğuk iklime karşı pek

dayanıklı değildir. Mineral açısından zengin olmayan topraklarda bile yetişir. Fakat killi, humuslu ve kumlu topraklarda yetiştirildiği zaman kalitesi daha çok artmaktadır.

Yulaf, çavdar gibi yeni kültür bitkisi olarak adlandırılabilir. Yulaf tahıl ürünleri kültürüne alınmadan önce yabancı ot olarak kullanıldığı bilinmektedir. Yakın tarihe kadar sadece hayvan yemi olarak kullanılırken, değişen beslenme kültürü nedeniyle insan beslenmesinde ve endüstri alanında kullanılan bir ürün olmuştur (Topal; Sade vs 2015: 66).

Dünya’ da en fazla ekim alanı Avrupa ile Kuzey ve Orta Amerika kıtasıdır. Yulaf üretiminde ilk sırayı Rusya alırken, Kanada ve Avustralya takip etmektedir.

Ülkemizde en fazla Marmara Bölgesinde ve İç Anadolu Bölgesinde üretilmektedir. İl bazında bakıldığında en çok Çanakkale, Ankara, Kocaeli ve Nevşehir’ de yetiştirilmektedir (Topal; Sade vs 2015: 66).

Malatya’da yulaf üretimi daha çok, bölgenin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, yazın yapılmaktadır. Kışların kurak ve soğuk olması yulaf üretimine engel olmaktadır. İl’in bölgeye olan ekonomik katkısı yaklaşık olarak %5 civarındadır.

Tablo 39. Malatya İli Yulaf Üretilen Alan ve Üretim Miktarı

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	3383	250,000	774	%0,003
2018	3821	260,000	1124	%0,43
2019	3727	265,000	1105	%0,41
2020	3437	314,528	1014	%0,32
2021	3150	276,000	676	%0,24

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 1.11.2022

2.2.3.1.1.6. Tritacale

Tritacale, buğday ve çavdarın melezleştirilmesiyle oluşan bir tahıl ürünüdür. Buğday’ın insan beslenmesinde kullanılan ana ürün olması ve kalitesi, çavdarın ise zor iklim şartlarında yetişebilmesi nedeniyle, bu iki ürünün tek bir tahılda elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda pek çok ülkede çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucu bitki besin elementlerince fakir tarım alanlarından dekardan alınan

verimi artırmak suretiyle hızla artan dünya nüfusunun gıda ihtiyacını karşılanmaya çalışılmıştır. Buğday üretiminin yapılamadığı topraklarda tritacale üretimi yapılmaktadır. İklim koşulları açısından buğday ve arpaya göre daha dayanıklıdır (www.avys.omu.edu.tr 20.03.2021).

Tritacale, hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Dünya’ da dane olarak kümes hayvanlarının beslenmesinde kullanılırken, ülkemizde son yıllarda ortaya çıkan glutensiz yeme tarzı sonucu ekmek, makarna, bisküvi, pasta yapımında da kullanılmaktadır.

Soğuk ve kurak şartlara dayanıklıdır. Çavdar gibi her toprak türünde yetişebilir. Kuru tarımın yoğun olarak uygulandığı bölgelerde üretimi kolaylıkla yapılmaktadır. Ülkemizde kuzey ve batı geçit ile Toros bölgelerinde çokça yetiştirilmektedir.

Malatya’da tritacale yetiştiriciliği ekilen alan ve üretim miktarı açısından en fazla 2020 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo 40. Malatya İli Tritacale Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya’nın payı %
2017	24	150,000	7	%0,004
2018	16	170,000	5	%0,002
2019	-	215,090	-	-
2020	275	276,212	163	%0,05
2021	-	228,000	-	-

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 1.11.2022

2.2.3.1.2. Baklagiller

Baklagiller veya bir diğer adıyla bakliyat olarak adlandırılan fasulye, mercimek, nohut, bezelye, gibi sebzelerin kurutulup, meyvesinden ayrılmış tohumlarıdır. Yemeklik tane olarak kullanılan baklagiller, insanların beslenmesinde önemli olan proteinin ana kaynağını oluştururlar (Gülümser, 2016: 292). Baklagiller, çok soğuk iklim bölgeleri hariç, bütün iklim şartlarında yetişen ürünlerdir. Fasulye, bakla, bezelye daha sulak alanlarda yetişirken; nohut ve mercimek çok su istemeyen ürünlerdir.

Türkiye’de tahıllardan sonra en çok yetiştirilen ürünler bakliyatlardır. Ülkemizde en çok Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Marmara Bölgesi’nin güneyinde ve Ege Bölgesinde yetişmektedir. Güneydoğu’da kırmızı mercimek, İç Anadolu’ da yeşil mercimek, nohut ve kuru fasulye, Marmara ve Ege Bölgesi’nde de bezelye yetişmektedir. Ülkemizin hemen hemen her bölgesinde yetişmelerinden dolayı baklagiller önemli ihraç ürünleri konumundadır (Çetin; Karadeniz, 2013: 2).

Malatya baklagiller üretimi açısından incelendiğinde en çok tarımı yapılan ürünlerin kuru fasulye, nohut ve mercimek olduğu görülmektedir.

2.2.3.1.2.1. Kuru Fasulye

Baklagiller familyasına ait olan fasulye, soğuk iklime dayanıklı, hemen her toprakta yetişebilen, genellikle yeşil renkte olan bir bitkidir. Yılda bir kez meyve verirler. İçeriğinde bol miktarda karbonhidrat, protein ve demir bulundurulur. Toplanıp kurutulan fasulyeler kabuklarından ayrılır. Ayşe kadın, şeker, sıra, barbunya gibi birçok çeşidi vardır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2008: 8).

Dünya’da en geniş ekim alanını Asya kıtası oluşturmaktadır. Ülkelere göre ekim alanı ve üretim miktarı incelendiğinde ilk sırayı Hindistan almaktadır. Dünya’da en çok kuru fasulye ekiminin yapıldığı yer olan Hindistan’da ekim alanı %43 civarındadır. (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019: 1).

Türkiye’de Konya, Niğde, Karaman, Nevşehir, Bitlis ve Erzincan en çok fasulye yetiştirilen illerimizdir. TÜİK 2019 verileri incelendiğinde, üretim miktarı açısından, ihtiyacın %50’sinin Konya ve Niğde illerinden karşılandığını göstermektedir.

Malatya’da kuru fasulye üretimi Doğanşehir ilçesi başta olmak üzere; Akçadağ, Pütürge, Hekimhan ilçelerinde yapılmaktadır (Çirka; Çiftçi, 2016: 112). İl’de üretimi yapılan kuru fasulyeye ilişkin veriler Tablo 41’de gösterilmiştir.

Tablo 41. Malatya İli Kuru Fasulye Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya’nın payı %
2017	1813	239,000	372	%0,15
2018	4806	220,000	1019	%0,46

2019	4809	225,000	993	%0,44
2020	4905	279,518	1054	%0,37
2021	4339	305,000	930	%0,30

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 03.11.2022

2.2.3.1.2.2. Nohut

Nohut, dünyada yaygın bir alanda yetiştirilen bakliyat türüdür. Kurak ve yarı kurak bölgelerde kolaylıkla yetiştirilebilir. Sıcağa dayanıklıdır. Dünya üretimine bakıldığında Ortadoğu bölgesi ile Asya kıtasının güney batı bölgelerinde daha fazla yoğunlaştığını görülmektedir. FAO'nun verilerine göre dünya üretiminin yarısından fazlası Hindistan'dan karşılanmaktadır. Türkiye, Pakistan ve İran üretimde bu ülkeyi takip etmektedir (Babaoğlu, 2003: 2).

Türkiye'de kuru fasulye ve mercimekten sonra üretimi yapılan üçüncü bakliyattır. En çok İç Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yetiştirilmektedir. Yemeklik olarak kullanılmasının yansıra kuruyemiş olarak da kullanılmaktadır. Ülkemizde en çok Konya, Çorum, Yozgat, Uşak ve Diyarbakır'da yetiştirilmektedir. İnsan beslenmesinde kullanıldığı gibi bazı formları hayvan yemi olarak da kullanılmaktadır (Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, 2019: 36).

Malatya'da nohut yetiştiriciliğinin yapıldığı ilçeler; Pütürge, Kuluncak, Darende ve Akçadağ'dır. İl'e ait nohut üretimi ile ilgili bilgiler Tablo 42'de verilmiştir.

Tablo 42. Malatya İli Nohut Üretilen Alan ve Üretim Miktarı

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	29,952	470,000	2568	%0,54
2018	38.778	630,000	3803	%0,60
2019	35,882	630,000	3966	%0,62
2020	33,243	630,000	3288	%0,52
2021	30,568	475,000	2244	%0,47

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 03.11.2022

2.2.3.1.2.3. Mercimek

Dünya üzerinde genellikle ılıman iklimlerde yetişmektedir. Sıcağa ve kurağa dayanıklı bakliyat türüdür. Dünya mercimek üretiminin %43'ü Asya, %48'i Amerika, %4'ü Okyanusya, %3'ü ise Afrika kıtasında yapılmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019: 1). Dünya' da en çok Kanada ve Hindistan' da üretimi yapılmaktadır (Gülümser, 2016: 294). İnsan beslenmesinde önem arz ederken, samanındaki protein miktarı hasebiyle hayvan beslenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır.

Ülkemizin hemen her yerinde yeşil ve kırmızı mercimek olarak tüketilir. İçerisinde bulundurduğu yüksek protein insan beslenmesinde oldukça önem arz etmektedir. Karadeniz bölgesi hariç her bölgede yetiştirilmektedir. Kırmızı mercimek Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yoğun olarak yetiştirilirken, yeşil mercimek üretimi ise İç Anadolu Bölgesi'nde yaygındır (Çetin; Karadeniz, 2013: 5). İklimsel değişikliklerden etkilenmesi sebebiyle, üreticiler tarafından daha az tercih edilen bakliyat ürünüdür. Türkiye için önemli ihraç kaynağıdır.

Malatya'da karasal iklimin hâkim olması sebebiyle mercimek üretimi çok olmamakla birlikte üretilmektedir. Tablo 43'te üretim alanı ve üretim miktarı gösterilmiştir.

Tablo 43. Malatya İli Kırmızı Mercimek Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	2436	400,000	194	%0,04
2018	2625	310,000	241	%0,07
2019	2534	310,000	247	%0,07
2020	2145	328,418	215	%0,06
2021	1971	228,000	132	%0,05

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 03.11.2022

2.2.3.1.3. Endüstri Bitkileri

Endüstri bitkileri, hasat edildikten sonra direk kullanılmayan fakat birtakım sanayi kuruluşlarında işlem gördükten sonra ortaya çıkan bitkilerdir. Bu nedenle sanayi bitkileri olarak da adlandırılırlar. Şeker pancarı, patates, tütün, ayçiçeği, pamuk, çay, keten, kenevir, yonca, fiğ gibi birçok ürün bu türden sayılabilir.

Endüstri bitkilerinin sanayi sektöründe hammadde olarak kullanılmaları sonucu milli gelir ve ihracata katkısı göz ardı edilemeyecek düzeydedir. Bu nedenle ülke tarımında önemli bir rol oynamaktadırlar (Eryiğit, 2011: 73).

Sanayi bitkileri kullanım alanlarına göre farklı gruplar altında incelenmektedir. Gıda, tekstil, dokuma, ilaç, sigara sektörleri en bilinenleridir. Tekstil ve dokuma sektöründe pamuk, keten, kenevir kullanılırken, gıda sektöründe patates, ayçiçeği, şeker pancarı, tatlı patates yoğun olarak kullanılmaktadır.

Malatya'da tarımı yapılan endüstri bitkileri üretim miktarları açısından sıralandığında ilk sırayı şeker pancarı almaktadır. Şeker pancarını ise, patates ve tütün takip etmektedir.

2.2.3.1.3.1. Şeker Pancarı

İnsan beslenmesinde temel faaliyetleri için gerekli olan şekerin temel besin maddesi şeker pancarıdır. Şekerin yansıra alkol, maya, melas gibi birçok ürünün hammaddesini oluşturmaktadır. Dünya'da gelişimi incelendiğinde daha öncesinde gıda ve hayvan yemi olarak kullanılan şeker pancarı 19. Yüzyılda Avrupa'da şeker üretimi olarak kullanılmaya

başlandı (Gök, 2018: 109). Günümüzde Almanya, Fransa, Polonya, İspanya ve İtalya dünyanın en önemli pancar şekeri üretici ülkeleri arasında yer almaktadır (www.zmo.org.tr 27.10.2020).

Şeker pancarı, Türkiye’ de Doğu Karadeniz, Ege, Akdeniz’in kıyı şeridi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi hariç tüm bölgelerde yetiştirilmektedir. Ilıman iklim bölgelerinde yetişir ve düşük sıcaklıklara dayanıklıdır. Yağışın bol olduğu yerlerde sulama yapılmadan üretimi yapılırken, daha kurak olan Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgelerinde sulama yöntemi ile üretimi yapılmaktadır.

İl’de sulamanın yapılabildiği alanlarda kolaylıkla şeker pancarı yetiştirilmektedir. En çok üretimin yapıldığı ilçeler ise; Akçadağ, Battalgazi, Darende, Doğanşehir, Kale ve Yazıhan’dır. İlde ayrıca şeker pancarının şekere dönüşmesi işleminin yapıldığı şeker fabrikası işletmesi faaliyetini sürdürmektedir.

Tablo 44. Malatya İli Şeker Pancarı Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya’nın payı %
2017	8682	21.149,020	35,107	%0,16
2018	22,392	17.436,100	122,681	%0,70
2019	32,087	18.054,320	177,948	%0,98
2020	26,076	23.025,738	155,114	%0,67
2021	21,443	17.767,085	93,992	%0,52

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 03.11.2022

2.2.3.1.3.2. Patates

Tek yıllık bir kültür bitkisi olan patates, içerisinde bol miktarda nişasta, karbonhidrat, protein ve demir bulundurur. Ilıman ve serin iklimlerde yetişmektedir. Kuraklıktan etkilenen bir üründür. Dünya’da en fazla patates üretimi yapan ülkeler; Çin, Hindistan, Rusya, Ukrayna’dır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020: 1). İnsan beslenmesi olarak Avrupa ve Amerika ülkelerinde çok fazla tüketilmektedir. Gıda sanayiinde çeşitli şekillerde işlenerek kullanılır. İnsan beslenmesinde kullanıldığı gibi artıkları hayvan yemi

de olarak kullanılmaktadır. Gıda sektörünün yansira, tekstil sektöründe de sanayi hammaddesi olarak kullanılmaktadır.

Türkiye’de patates ekim alanı bakımından iller sıralandığında Niğde, Afyonkarahisar, Konya, İzmir, Kayseri ve Nevşehir illeri gelmektedir. Üretim miktarı açısından ise sıralama yapıldığında Niğde, Konya, Afyonkarahisar ve Kayseri illeri patates üretiminde ilk dört sırada yer almaktadır. (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2022: 2).

Kuraklıktan çok fazla etkilenen bir ürün olması nedeniyle Malatya’da çok yaygın olarak yetiştirilen bir tarım ürünü değildir. Daha çok Pütürge, Kuluncak, Doğanşehir ve Darende ilçelerinde üretimi yapılmaktadır.

Tablo 45. Malatya İli Patates Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	2449	4.800,000	7652	%0,15
2018	1391	4.550,000	4359	%0,09
2019	1346	4.979,824	4440	%0,08
2020	1310	5.200,000	3845	%0,07
2021	1834	5.100,000	5880	%0,11

Kaynak: TÜİK, Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 03.11.2022

2.2.3.1.3.3. Tütün

Anavatanı Amerika olarak bilinen tütün, keyif bitkisi olarak da adlandırılır. Kuzey Amerika, Meksika ve Haiti’ de tütün dini törenlerde tütsü olarak kullanılmıştır. Daha sonraki yıllarda süs bitkisi ve ilaç olarak kullanılmıştır (www.tarimsalistatistik.com 01.11.2020). 16.yy. da ilk olarak İspanya ve Portekiz’ e daha sonraları Fransa ve Almanya’ya girmesi ile birlikte tüm dünyaya yayılmıştır. Dünya’da en çok üretimi yapılan ülkeler; ABD, Brezilya, Çin ve Hindistan’dır.

Tütün’ün Türkiye’ye gelişi 17. yüzyılın başlarında olmuştur. Türkiye’de ilk başlarda ilaç sanayiinde kullanılan tütün, daha sonraki yıllarda keyif hammaddesi olarak kullanılmıştır. Verimsiz topraklarda yetişebilmesi ve iklim açısından adaptasyonunun

yüksek olması Türkiye’de önemli bir tarım ürünü haline getirmiştir (Karabacak, 2017:29). Türkiye’ de Ege, Karadeniz, Trakya, Marmara ve Doğu Anadolu Bölgesinde ekimi yapılmaktadır (Yavuz, 2005: 20).

Malatya’ da tütün yetiştiriciliği daha çok Doğanşehir ve Kale ilçelerinde yapılmaktadır. Tablo 46, tütün üretimine ait verileri içermektedir.

Tablo 46. Malatya İli Tütün Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya’nın payı %
2017	13,790	93,666	3020	%3,22
2018	13,484	75,276	2681	%3,56
2019	145	68,224	72	%0,10
2020	9306	79,081	2502	%3,16
2021	8500	71,497	2550	%3,56

Kaynak: TÜİK, Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 03.11.2022

2.2.3.2. Meyvecilik

Meyve, bitkilerde çiçeğin döllenmesinden sonra yumurtalığın gelişmesiyle oluşan ve tohumları taşıyan organdır. Vitamin ve mineraller bakımından zengin ürünlerdir. Meyveler özellikleri yönünden gruplara ayrılmaktadır. Bunlar; yumuşak çekirdekli, sert çekirdekli, sert kabuklu, üzümsü ve turunçgillerdir

Dünya meyve üretiminde incelediğimizde söz sahibi olan ülkeler; Çin, Hindistan, Brezilya, ABD, İtalya, İspanya, Meksika, Endonezya, Fransa ve Türkiye’dir (Gül; Akpınar, 2006: 17).

Türkiye birçok meyve türünün anavatanı ve bahçe kültürünün beşiği olarak bilinmektedir. Ülkemizde bir yıl içerisinde dört mevsimin yaşanması, iklim koşullarının farklılığı, toprak yapısına uyum meyve çeşitliliğinin yüksek olmasına etken olmaktadır (Gül; Akpınar, 2006: 15). Ülkemizin her bölgesinde meyvecilik yapılabilmektedir.

Malatya’ da yetiştirilen meyveler; üzüm, elma, kayısı, armut, kiraz, vişne, şeftali, nektarin, erik, kıvılcık, çilek, dut, badem, ceviz ve nardır.

2.2.3.2.1. Üzüm

Üzüm, dünya üzerinde kültürü yapılan en eski meyve türlerindedir. İklim açısından seçici olması, fakir topraklarda yetişebilmesinden dolayı dünyada en yaygın olarak yetiştirilen ürünlerdir. Diğer meyvelere oranla kıyaslandığında en fazla çeşidi olan meyvedir. Sofralık, şaraplık, kurutmalık gibi gelir getiren birçok çeşidi vardır (www.tarimorman.gov.tr 12.11.2020).

Dünya üzüm verilerine bakıldığında ilk sırayı Çin alırken, Türkiye ikinci sırada yer almaktadır (Ataseven, 2021: 4).

Türkiye’de en verimli üzüm Ege, Marmara, Akdeniz ve Güneydoğu bölgesinde yetiştirilmektedir. Doğu Karadeniz’in kıyı şeritleri çok yağış aldığından bu bölgede yetiştirilmemektedir. Bu bölge dışında hemen her bölgede üretimi yapılmaktadır. Ülkemizde yetiştirilen üzüm daha çok sofralık ve kurutmalık olarak tüketilmektedir.

Malatya’da üzüm üretimi hemen her ilçede yapılmakla birlikte, en fazla üretim bağlılığın yaygın olduğu Arapgir ilçesinde yapılmaktadır. En çok rağbet edilen üzüm çeşidi ‘Köhnü Üzümü’ bu ilçede yetiştirilmektedir.

Tablo 47. Malatya İli Üzüm Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya’nın payı %
2017	41,047	2.597,000	13,063	%0,50
2018	41,487	2.408,909	14,877	%0,61
2019	38,996	2.501,000	16,639	%0,66
2020	38,920	2.674,409	22,812	%0,85
2021	36,348	2.239,840	19,304	%0,86

Kaynak: TÜİK, Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 05.11.2022

Malatya’da 2017 yılında üretilmiş olan 13 bin 063 ton üzümün yaklaşık olarak 8 bini tonu sofralık, 3 bini şaraplık ve 2 bin tonluk kısmı ise kurutmalık olarak kullanılmaktadır.

2.2.3.2.2. Elma

Elma serin iklim bitkisidir ve en düşük sıcaklıklarda kendisini koruyabilir. Çok yüksek yaz sıcaklıklarını sevmez.

FAO'dan alınan verilere göre, elma dünyada en çok tarımı yapılan üçüncü meyvedir. Dünya ticareti en fazla yapılan tarım ürünlerinin arasında yer almaktadır. Üretim miktarları temel alındığında ilk dört sırayı Çin, ABD, Hindistan ve Türkiye sahiplenmiştir.

Türkiye'de üretimi en çok yapılan meyvelerden olan elma üretim alanı bakımından beşinci sırada yer almaktadır. Ülkemizde hemen her ilde elma üretimi yapılmaktadır. Elma üretiminin en fazla yapıldığı ilimiz Isparta'dır. Isparta'yı takiben Karaman, Niğde, Antalya, Kayseri ve Konya illeri gelir (www.zmo.org 01.01.2023). Birçok çeşidi bulunmakla birlikte, Türkiye'de en çok starking, golden ve amasya türleri üretilmektedir.

Malatya'da hemen her bölgede elma üretimi yapılmaktadır. Fakat ticari olarak en çok üretilen yerler Arguvan ve Doğanşehir ilçeleridir.

Tablo 48. Malatya İli Elma Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	29,290	3.032,164	30,459	%1,00
2018	28,954	3.623,260	31,360	%0,86
2019	27,728	3.618,752	33,198	%0,91
2020	25,069	4.300,486	31,846	%0,74
2021	24,028	4.493,264	31,840	%0,70

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 05.11.2022

Malatya'da yıllık ortalama olarak üretilen elmaların yaklaşık 22 bin tonunu starking ve golden türü oluşturmaktadır. 3 bin tonluk kısmını granny smith oluştururken en son sırayı amasya türü almaktadır.

2.2.3.2.3. Armut

Armut, ılıman iklim bitki türüdür. Çok düşük sıcaklıklara dayanamaz. Yaz sıcaklıklarını sever. Bu nedenle dünya üzerinde geniş bir alana yayılmıştır. Sıcak iklimli bölgelerde ekonomik olarak yetiştirilmektedir (Batur, 2014: 5).

Dünya armut üretiminde 2019 yılında Çin, ABD, Japonya, İspanya, Fransa ve Almanya ilk beş sırayı oluşturmaktadır (www.fao.org 05.11.2022).

Ülkemizde hemen her bölgede armut yetiştiriciliği yapılmaktadır. Akça, Ankara, Deveci gibi birçok türü ülkemizde yetiştirilmektedir. Türkiye’de Ege Bölgesi, Marmara Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi’nde yaygın olarak yetiştirilmektedir. En çok yetiştirildiği iller ise Bursa, Antalya ve Elâzığ’dır (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, 2020:1).

Malatya’da dönemsel olarak çok düşük sıcaklıkların rol oynaması ekonomik olarak armut üretimine engel olmaktadır. En çok armut yetiştiriciliğinin yapıldığı ilçe Akçadağ’dır.

Tablo 49. Malatya İli Armut Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya’nın payı %
2017	1220	503,004	5644	%1,12
2018	1224	519,451	5993	%1,15
2019	1557	530,723	6240	%1,17
2020	1708	545,569	6267	%1,14
2021	1603	530,349	6635	%1,25

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 05.11.2022

2.2.3.2.4. Ayva

Ayva, elma ve armuta göre soğuklara daha az dayanıklı bir üründür. İlıman iklim meyvesidir. Ekmek, şeker gevrek, altın, tekkes, demir, limon, eşme, altın gibi çeşitleri vardır.

Ayvının anavatanı İran, Kafkasya, Kuzey Anadolu, Hazar Denizi dolayları, Türkistan, Avrupa’nın güney bölgeleri ve kuzey Afrika’dır. Dünyada Avustralya hariç

hemen her bölgede yetiştirilmektedir. Dünyada ayva üretiminde söz sahibi olan ülkelerin başında Çin, Özbekistan, Fas, İran ve Türkiye gelmektedir (Şirikçi, 2016: 2).

Ülkemizde hemen her bölgede ayva yetiştiriciliği yapılmasına rağmen elma ve armut kadar ilgi görmemiştir. En çok Ege, Marmara ve Orta Kuzey bölgelerinde yetiştirilmekle birlikte hemen her bölgede üretimi yapılmaktadır. Sakarya, Bursa, Antalya, Bilecik ve Denizli illerinde yoğun olarak ayva üretimi yapılmaktadır (Aygün, 2018: 47).

Malatya İlinin kışları genellikle soğuk ve kurak geçtiği için ayva üretimi pek yapılmamaktadır. Fakat son yıllarda barajın etkisi ile birlikte İl'de daha ılıman bir hava hâkim olmuş ve ayva yetiştiriciliği artış göstermiştir.

Tablo 50. Malatya İli Ayva Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	81	174,038	369	%0,21
2018	81	176,479	399	%0,22
2019	67	180,542	416	%0,23
2020	62	189,251	416	%0,21
2021	61	192,012	405	%0,21

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 05.11.2022

2.2.3.2.5. Kiraz

Sıcak iklim bitkisi olan kiraz, çok yüksek ve çok düşük sıcaklıklara dayanıklı olmayan bir meyve türüdür.

Anavatanı Kafkasya, Asya ve İran olduğu bilinmektedir. Dünyada geniş bir alanı kaplamakla birlikte ticari olarak üretimi Türkiye, ABD, Özbekistan, Şili, İspanya, İtalya ve İran ülkelerinde yapılmaktadır (www.fao.org 04.11.2020).

Kiraz, Türkiye'de hemen her bölgede yetiştirilmektedir. İzmir, Manisa, Amasya, Denizli, Çanakkale, Bursa, Isparta, Afyonkarahisar, Niğde ve Konya ticari olarak üretimin en yoğun yapıldığı illerdir (www.tarimorman.gov.tr 04.11.2020).

Malatya’da ticari olarak kiraz üretiminin yapıldığı yer Yeşilyurt ilçesidir. İlçede her yıl düzenli olarak kiraz festivalleri düzenlenmektedir. Birçok ülkeye ihraç edilmesi açısından da önem arz etmektedir.

Tablo 51. Malatya İli Kiraz Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya’nın payı %
2017	5201	627,132	3458	%0,55
2018	5191	639,564	3514	%0,54
2019	5063	664,224	3667	%0,55
2020	4997	724,944	3675	%0,50
2021	4762	689,834	3613	%0,52

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 05.11.2022

2.2.3.2.6. Vişne

Vişne, gülgiller familyasına ait olup ılıman iklim bitkisidir. Çok yüksek ve çok düşük sıcaklıklardan hoşlanmayan meyve türüdür.

Vişnenin anavatanı İstanbul ile Hazar denizi arasında uzanan Kuzey Anadolu dağları olarak bilinmektedir (Önal, 2002: 39). Kiraz üretiminde öncülük eden ülkeler vişne üretiminde de söz sahibidirler.

Türkiye’de en çok vişne yetiştiriciliğinin yapıldığı bölge Ege Bölgesidir. Ege Bölgesinden sonra İç Anadolu ve Karadeniz Bölgesinde üretimi yaygın bir şekilde yapılmaktadır. İl bazında incelendiğinde; Afyonkarahisar, Kütahya, Denizli ve Bayburt en çok üretimin yapıldığı illerdir (Koşar, 2017: 2).

Malatya ilinde yetiştiriciliği yapılan vişne tarım ürününe ait bilgiler Tablo 52’deki gibidir.

Tablo 52. Malatya İli Vişne Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	736	181,874	957	%0,52
2018	706	184,167	986	%0,53
2019	605	182,165	989	%0,54
2020	597	189,184	1018	%0,53
2021	583	183,757	1002	%0,54

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 05.11.2022

2.2.3.2.7. Şeftali

Şeftali, gülgiller familyasına ait bir meyvedir. Ilıman iklim bitkisidir. İklim şartlarına kolaylıkla uyum sağlayabildiği için dünyada geniş bir alanda üretimi yapılmaktadır.

Şeftali'nin anavatanı Doğu Asya ve Çin olduğu bilinmektedir. En çok şeftali üretiminin yapıldığı İtalya, ABD, Çin, Yunanistan, İspanya, Fransa, Rusya, Türkiye, Meksika ve Arjantin'dir (www.fao.org 05.11.2020).

Ülkemizde her bölgede şeftali üretimi yapılmaktadır. En çok üretimi yapılan bölgeler; Akdeniz Bölgesi, Marmara Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesidir. Çanakkale, Bursa, Mersin, İzmir, Denizli, Aydın, Sakarya, Manisa, Antalya ve Bilecik'tir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2011: 13).

Malatya'da şeftali üretimi Tablo 53'de gösterilmiştir. 2017- 2021 yılları arasında ekilen alan ve üretim miktarları açısından değerlendirme yapıldığında, şeftali üretiminde en çok verimin 2020 yılında olduğu Tabla 53'te görülmektedir.

Tablo 53. Malatya İli Şeftali Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	1411	664,785	1543	%0,23
2018	1402	667,982	1589	%0,23
2019	1117	685,973	1507	%0,21
2020	2105	729,804	1463	%0,20
2021	1090	712,781	1475	%0,20

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 05.11.2022

2.2.3.2.8. Erik

Ilıman ve sıcak iklim bitkisi olan erik, farklı ekolojik bölgelere uyum sağlaması sebebiyle dünyada son yıllarda yaygın bir şekilde yetiştirilen meyvelerden biri olmuştur (Gürsel, 2011: 2). Tür çeşitliliği çok fazla olduğundan iklim istekleri türler arasında farklılık gösterebilir.

Eriğin anavatanı Anadolu olduğu bilinmekle birlikte, dünyada en fazla Çin, Romanya, Sırbistan, ABD ve Türkiye'de yetiştirilmektedir (Karamürsel, 2010: 2).

Farklı iklimlere ve farklı toprak türlerine uyum sağladığı için ülkemizde hemen her bölgede erik yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ege ve Akdeniz bölgelerinde erik tarımına önem verilmesinin yansıması; Marmara bölgesinde, Doğu Anadolu'nun yüksek kesimlerinin dışında ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin kurak bölgeleri hariç erik üretimi yapılmaktadır (Durmuş; Yiğit, 2003: 32).

Malatya'da erik üretimi, genellikle ticari kaygı taşımadan İl'in ihtiyacına yönelik yapılmaktadır. İl bazında bakıldığında diğer tarım ürünlerine kıyasla ekonomik değeri düşük olan ürünlerin arasındadır (Çöçen ve ark, 2019: 679).

Tablo 54. Malatya İli Erik Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	483	291,934	1208	%0,41
2018	484	296,878	1301	%0,43
2019	526	317,946	1403	%0,44
2020	512	329,056	1379	%0,41
2021	526	332,533	1445	%0,43

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 05.11.2022

2.2.3.2.9. Kızılcık

Kızılcık, kızılcıkgiller familyasına ait bir meyve türüdür. Çok fazla sıcak iklimden hoşlanmaz ve soğuğa karşı dayanıklıdır. Kızılcık yetiştiriciliği yaparken en önemli faktörün su olduğu unutulmamalıdır. Nemli ortamda verimi artarken, aşırı yağıştan hoşlanmayan bir meyvedir.

Dünyada Kafkaslar ve Anadolu'nun ılıman kesimlerinde tüketilmek amacı ile yetiştirilen kızılcık, Çin ve Amerika kıtasında süs bitkisi olarak da kullanılmaktadır.

Türkiye, kızılcığın anavatanı olarak bilinmektedir. Ülkemizde Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz bölgesinin kıyı kesimlerinde ve yüksek kesimlerinde yetiştirilmektedir. Malatya ilk sırada olmakla birlikte kızılcık üretimi Bursa, Yalova, Karabük ve İstanbul'da da yapılmaktadır (Balta ve ark, 2019: 137)

Tablo 55. Malatya İli Kızılcık Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	0	10,012	67	%0,66
2018	0	10,243	60	%0,58
2019	0	10,269	70	%0,68
2020	0	14,231	69	%0,48
2021	3	13,745	71	%0,51

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 05.11.2022

2.2.3.2.10. Çilek

Üzüm sü meyveler içerisinde tanımlanan çilek, sıcak iklimi seven bir meyvedir. Çok kurak ve çok soğuk iklimlerin olmadığı her ortamda yetiştirilmektedir. Son yıllarda sağlık açısından yararlarının ortaya çıkması, beslenme tarzının değişmesi gibi nedenlerle ekonomik önemi daha da artmıştır.

Dünya Tarım ve Gıda Örgütü (FAO)'dan alınan verilere en çok çilek tarımının yapıldığı ülkeler; Çin, ABD, Meksika, Mısır, Türkiye ve İspanyadır.

Ülkemizde Akdeniz, Marmara ve Ege bölgesinde önemli miktarda çilek tarımı yapılmaktadır. Mersin ilk sırada olmak üzere Muğla, Bursa, Antalya, Aydın ve İzmir en çok çilek üretimin yapıldığı illerdir (Seçer ve ark, 2019: 51).

Malatya İlinde tarımı yapılan çilek meyvesine ait veriler Tablo 56'da gösterilmiştir.

Tablo 56. Malatya İli Çilek Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	801	400,167	870	%0,21
2018	801	440,968	873	%0,19
2019	826	486,705	904	%0,18
2020	656	546,525	720	%0,13
2021	246	669,195	358	%0,05

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 05.11.2022

2.2.3.2.11. Dut

Dut, farklı ekolojik ortamlara kolay bir şekilde uyum sağladığı için dünyanın birçok yerinde tarımı yapılmaktadır. Ilıman iklim meyvesidir. Çok düşük sıcaklıklardan etkilenir. Akdut, karadut, kırmızı dut gibi çeşitleri vardır.

Dut'un anavatanının Çin olduğu bilinmektedir. Orta Avrupa, Akdeniz, İran ve Anadolu'da sıcak iklimlerde yetişmektedir. Japonya, Kore, Hindistan ve Çin'de ipek böcekçiliğinde kullanılmaktadır. Dünyada meyve olarak kullanımı çok sınırlıdır (Erdoğan; Pırlak, 2005: 42).

Farklı iklim koşullarına kolaylıkla adapte olduğundan ülkemizin her bölgesinde dut yetiştiriciliği yapılmaktadır. Sıcak ılıman ve güneşli bölgelerde tarımı yapılmaktadır. Ülkemizde ekonomik anlamda Malatya, Ankara, Kahramanmaraş, Elâzığ, Adıyaman, Erzincan ve Tokat illerinde üretimi yapılmaktadır.

Malatya’da hemen her bölgede dut üretimi yapılmaktadır.

Tablo 57. Malatya İli Dut Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	525	74,383	8097	%10,88
2018	590	66,647	8075	%12,11
2019	926	69,317	8294	%11,96
2020	975	70,620	8320	%11,78
2021	1084	69,475	8457	%12,17

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 05.11.2022

2.2.3.2.12. Badem

Gülğiller familyasına ait olan badem, sıcak ılıman iklim bitkisidir. Akdeniz ikliminin hâkim olduğu yerlerde kolaylıkla yetiştiriciliği yapılmaktadır. Çok düşük sıcaklıklardan ve nemli ortamlardan etkilenmektedir. Acı tohumlu ve tatlı tohumlu olmak üzere iki çeşidi vardır. Meyvesinin ekonomik değerinin yüksek olması sebebiyle son yıllarda yetiştiriciliği artan bitkiler arasında yerini almıştır.

Badem’in anavatanı Orta ve Batı Asya’dır. Daha sonra Çin, Hindistan, İran, Suriye ve Akdeniz ülkelerine yayılmıştır (Şimşek, 2003: 3). Dünyada badem tarımının en çok yapıldığı ülkeler; İspanya, ABD, Tunus, Fas, İran, Suriye, İtalya ve Türkiye’dir (Eldoğan, 2020: 44).

Ülkemizde Doğu Karadeniz’in kıyı bölgeleri hariç her bölgede badem üretimi yapılmaktadır. Badem üretiminde ilk sırayı Ege Bölgesi alırken, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Marmara bölgesi yerini almaktadır.

Malatya ikliminin karasallıktan ılıman iklime dönüşmesi neticesinde son yıllarda badem yetiştiriciliği önem kazanmıştır. Son yıllarda badem üretimini teşvik etme

amacıyla bazı projeler geliştirilmiştir. Tablo 58’de son beş yıl incelendiğinde, 2018 ve sonrasında badem ekilen alanda artış olduğu görülmektedir.

Tablo 58. Malatya İli Badem Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya’nın payı %
2017	7087	90,000	1400	%1,55
2018	11,677	100,000	1271	%1,27
2019	13,318	150,000	2126	%1,41
2020	14,237	159,187	2263	%1,42
2021	19,029	178,000	2459	%1,38

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 06.11.2022

2.2.3.2.13. Ceviz

Ceviz, farklı iklim koşullarına uyum sağlayabilmesi açısından önemli tarım ürünleri arasındadır. Soğuklara karşı dayanıklı olmakla birlikte, yüksek sıcaklıklarda meyvesinin kalitesi azalmaktadır (Sesli, 2014: 3).

Cevizin anavatanı kesin olmamakla birlikte, İran ve Çin olduğu tahmin edilmektedir. Dünyada ceviz üretiminde söz sahibi olan ülkeler; Çin, ABD, Türkiye, İran ve Ukrayna’dır (www.kop.gov.tr 02.04.2022).

Ülkemizde Ege, Güneydoğu Anadolu, Karadeniz, İç Anadolu bölgesinde ceviz üretimi yapılmaktadır. Üretimin en çok yapıldığı iller; Bursa, Van, Kahramanmaraş, İzmir, Aydın, Zonguldak, Denizli, Samsun, Ordu ve Malatya’dır (Durmuş; Yiğit, 2003: 36).

İl’de ceviz üretimine Hekimhan ilçesi öncülük etmektedir. Bu nedenle meyvenin adı ilçenin adı ile anılmaktadır.

Tablo 59. Malatya İli Ceviz Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	8845	210,000	3856	%1,83
2018	14,733	215,000	3892	%1,81
2019	17,173	225,000	3853	%1,71
2020	17,719	286,706	3969	%1,38
2021	18,742	325,000	4749	%1,46

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 06.11.2022

2.2.3.2.14. Nar

Nar, çok yıllık olan sıcak ve kurak iklim bitkisidir. Yazları sıcak ve kurak, kışları yağışlı geçen bölgelerde yetiştiriciliği yapılmaktadır. Hicaznar, katırbaşı, aşınar, silifke aşısı, lefan, esinnar, hicrannar, yılmaznar, onurnar gibi farklı türleri mevcuttur.

Anavatani Ortadoğu, Anadolu, Kafkasya ile İran körfezi arasındaki bölge olarak bilinmektedir. Dünyada nar üretimi yapan başlıca ülkeler; Çin, Hindistan, Türkiye, ABD'dir (Gözlekçi, 2020: 20).

Ülkemizde nar yetiştiriciliği Akdeniz, Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yapılmaktadır. En fazla üretimin yapıldığı iller Antalya, Muğla, Mersin, Adana, Denizli, Hatay ve Gaziantep'tir.

Ekonomik olarak Malatya'da üretimi yapılmayan nar ürününe ilişkin bilgiler Tablo 60'da verilmiştir.

Tablo 60. Malatya İli Nar Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	155	502,606	287	%0,05
2018	155	537,847	263	%0,04
2019	125	559,171	291	%0,05
2020	123	600,021	301	%0,05
2021	144	647,676	309	%0,04

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 06.11.2022

2.2.3.2.15. Kayısı

Kayısı gülgiller familyasına ait olup sıcak iklim bitkisidir. Kışları soğuk, yazı sıcak ve kurak geçen bölgelerde yetiştirilir. Kaliteli ürün alabilmek için nispi nem oranının uygun düzeyde olması gerekir. (Hasdemir, 2020: 12). Madador, tirintina, septik, İtalyan tokalı, Karacabey, şekerpare gibi birçok çeşidi vardır.

Kayısının anavatanı, Türkistan'dan Batı Çin'e kadar uzanmaktadır. Dünya' da daha çok Akdeniz'e yakın olan ülkelerde Avrupa, Orta Asya, Amerika ve Afrika kıtalarına yayılmıştır. Dünya Gıda Örgütünden alınan verilere göre, kayısı üretiminin en çok yapıldığı ülkeler; Türkiye, İran, Özbekistan, Afganistan ve Çin'dir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019: 3).

Ülkemizde çok yağış almasından dolayı Karadeniz Bölgesi hariç hemen her bölgede kayısı yetiştiriciliği yapılmaktadır. Türkiye'de 6 kayısı bölgesi bulunmaktadır. Bunlar;

- Malatya, Elâzığ, Erzincan bölgesi,
- Kars, Iğdır bölgesi,
- Mersin, Mut ve Antakya bölgesi,
- Marmara bölgesi,
- Ege bölgesi,
- İç Anadolu bölgesi.

Bu bölgeler içerisinde Malatya ve çevre illerin dışındaki üretimler sofralık tüketime yöneliktir (<http://www.malatya.gov.tr/malatya-kayisisi-03.05.2023>). Ekonomik olarak üretimin en yoğun olarak yapıldığı iller; Malatya, Elâzığ, Kahramanmaraş, Sivas, Erzincan, Mersin, Iğdır, Hatay ve Antalya'dır (Uçar ve ark, 2021: 56). İllerin bir kısmında kurutmalık olarak üretilir, diğer kesiminde ise sofralık olarak üretilmektedir.

Malatya'nın uygun iklim ve toprak yapısına sahip olması kayısı yetiştiriciliğinde önemli rol oynamaktadır. Ticari olarak İl'de üretimi yapılan tarım ürünlerinin en başında gelmektedir.

Kayısı yetiştiriciliğinde dikkat edilmesi gereken ilk husus doğru bahçe seçiminin yapılmasıdır. Özellikle yamaç ve sırt kesimler baharın don olaylarından etkilenmemesi için tercih edilmektedir. İyi havalandan, geçirgen, derin, humuslu ve tınlı-kireçli topraklarda iyi yetişmektedir. Toprak yapısı ve yağış durumu sulama zamanını etkilemekle birlikte yazın 3 ila 5 defa sulama yapılmaktadır (<https://malatya.tarimorman.gov.tr/Menu/17/Malatya-Kayisisi-03.05.2023>).

Uzun süre muhafaza edilmesinin kolay olması nedeni ile genellikle kurutularak piyasaya sunulmaktadır. Kurutma işlemi açıkta ve güneş kolektörü sistemde kurutma olmak üzere iki farklı şekilde yapılmaktadır. Açıkta kurutma meyvelerin temiz bir bez üzerine tek sıra halinde serilip iki gün kurumaya bırakıldığı sistemdir. Güneş kolektörü sistem ise, çelik konstrüksiyon ve naylon kullanılarak yapılmış fandan oluşan bir sistemdir. Bu sistemde meyveler tek sıra tünel içindeki kerevetlere dizilir, hazırlanan kerevetler kurutma tünellerine konur. Ortalama 1,5 gün içinde bu tünellerde tutulduktan sonra meyvelerin çekirdekleri alınır ve tekrar kurutma tünellerinde nem oranı yaklaşık %10'lara düşene kadar bekletilir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021: 26).

Malatya'da ekilen kayısı alanı Türkiye'deki kayısı alanının %63,5'ini oluşturmaktadır. 2021 yılında Malatya'da 389 bin ton taze kayısı üretimi olmuştur. Bu rakam Türkiye'nin %48,7'sini karşılamaktadır. Kuru kayısı üretiminde de birinci sırada yer almaktadır. Üretilen kayısının yaklaşık %90'ı ihraç edilerek Malatya ekonomisine katkı sağlamaktadır (TEPGE, 2022: 13).

Taze kayısının muhafaza edilmesi zor olduğundan genellikle üreticiler kayısıyı kurutarak saklamayı tercih ederler. Ve kayısının fiyatı da bu doğrultuda üretim miktarına göre değişkenlik göstermektedir. 2021 yılında yaş kayısı kg başına 6 TL'den satılırken, bu fiyat 2022 yılında ortalama 14 TL olarak gerçekleşmiştir. Kuru kayısının kg fiyatı 2021 yılında ortalama 58 TL olarak belirlenirken, 2022 yılında kg başına ortalama 110 TL olarak saptanmıştır (TEPGE, 2022: 15).

Tablo 61. Malatya İli Kayısı Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	808,197	985,000	672,670	%68,29
2018	798,366	750,000	401,363	%53,51
2019	841,883	846,606	391,792	%46,27
2020	849,871	833,398	352,050	%42,24
2021	856,422	800,000	389,396	%48,67

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 06.11.2022

Tablo 62' de Malatya'da üretilen Kayısının 2021 yılına ait ilçe bazında kayısı rekolte verileri verilmiştir.

Tablo 62. Malatya İli 2021 Kayısı Rekoltesi

İlçe Adı	Toplam Meyve Veren Ağaç Sayısı	Ağaç Başına Ortalama Verim (Kg)	Toplam Yaş Kayısı Üretimi (Ton)	Yaş Olarak Tüketilecek Kayısı Miktarı (Ton)	Kurutmalığa Ayrılacak Kayısı Miktarı (Ton)	Elde Edilecek Kuru Kayısı Miktarı (Ton)
Akçadağ	1.362.000	52	70.824	8.499	62.325	15.581
Arapgir	14.160	24	340	41	299	75
Arguvan	120.600	40	4.824	579	4.245	1.061
Battalgazi	1.170.500	70	81.935	9.832	72.103	18.026
Darende	1.206.000	40	48.240	5.789	42.451	10.613
Doğanşehir	436.550	73	31.868	3.824	28.044	7.011
Doğanyol	188.132	78	14.674	1.761	12.913	3.228
Hekimhan	806.690	42	33.881	4.066	29.815	7.454
Kale	179.273	39	6.992	839	6.153	1.538
Kuluncak	400.915	5	2.005	241	1.764	441
Pütürge	204.000	67	13.668	1.640	12.028	3.007
Yazıhan	682.500	60	40.950	4.914	36.036	9.009
Yeşilyurt	1.048.400	39	40.888	4.907	35.981	8.995
İL TOPLAMI	7.819.720	50	391.088	46.931	344.158	86.039

Kaynak: <https://malatya.tarimorman.gov.tr/Belgeler> 18.06.2023

Malatya ili yaş kayısı üretiminin Akçadağ ilçesinde en fazla olduğu, en az üretimin ise Arapgir ilçesinde olduğu Tablo 62’ de görülmektedir. Kuru kayısı üretiminde ise Battalgazi ilçesi birinci sırada yer almaktadır.

Tablo 63. Malatya İli Kayısı Üretim ve İhracat Değerleri

Yıl	Malatya Meyve Veren Ağaç Sayısı (Adet)	Malatya Yaş Kayısı Üretimi (Ton)	Malatya Kuru Kayısı Üretimi (Ton)	Çevre İllerin Kuru Kayısı Üretimi (Ton)	İhraç Edilen Türkiye Toplam Kuru Kayısı Miktarı (Kg)	Türkiye Toplam Kuru Kayısı İhracat Getirisi (Dolar)	Kuru Kayısı Ortal.İhracat Fiyatı (\$/Kg)
2017	7.687.200	672.670	152.000	21.475	94.874.662	266.874.090	2,812
2018	7.626.832	401.363	80.818	8.500	91.430.000	254.344.448	2,782
2019	7.799.755	391.792	87.642	750	99.665.000	254.084.227	2,549
2020	7.817.251	381.737	85.275	18.979	89.909.000	265.019.803	2,948
2021	7.819.720	391.088	86.039	11.532	90.203.000	347.905.339	3,857

Kaynak: <https://malatya.tarimorman.gov.tr/Belgeler> 18.06.2023

Tablo 63'te kayısının 2017 – 2021 yılları arasındaki üretim miktarları ve ihracat değerleri verilmiştir. Yıllar itibari ile incelendiğinde yaş kayısı üretiminin en fazla olduğu yıl 2017 yılı iken, en az olduğu yıl 2020 yılıdır. Kuru kayısı ihracı her ne kadar 2021 yılında düşük düzeyde de olsa artan fiyatlardan dolayı Türkiye'ye ihracat getirisi en yüksek yıl olmuştur.

2.2.3.3. Sebzeçilik

Çoğunlukla tek yıllık ve otsu yapıda olan, insan beslenmesinde çiğ veya pişirilerek tüketilen bitkiler sebze olarak adlandırılır. Sebzeler tüketilen kısımlarına göre ve iklim isteklerine göre çeşitli ayrıma tabi tutulmuştur.

Dünya sebze üretimi incelendiğinde en fazla Çin'de üretim yapılmaktadır. Hindistan, ABD, Türkiye, Rusya sebze tarımının yaygın bir şekilde yapıldığı ülkelerdir (www.fao.org 08.11.2020).

Ülkemizin bütün bölgelerinde sebze tarımı yapılmaktadır. Bazı kesimlerde ticari amaçla üretilirken, diğer kesimlerde tüketim amaçlı üretim yapılmaktadır. Ekonomik olarak Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgesi yoğun olarak sebze yetiştiriciliğinin yapıldığı bölgelerdir.

Malatya'da üretilen sebzeler; fasulye, lahana, marul, ıspanak, maydanoz, karpuz, kavun, biber, hıyar, domates, patlıcandır.

2.2.3.3.1. Fasulye (Taze)

Tek yıllık bir bitki olan fasulye, ılıman iklim sebzesidir. Çok düşük sıcaklıklardan hoşlanmaz. Baklagiller familyasına aittir. Yeşil baklaları taze olarak tüketilirken, tohumları da kuru olarak tüketilir. Sırık ve bodur fasulyeleri en yaygın olarak yetiştirilen türlerdendir.

Fasulyenin anavatanı Güney Amerika'dır. Dünyada Asya ve Avrupa kıtasında üretim yaygın olarak yapılmaktadır. Çin, Endonezya, Hindistan, Tayland, Mısır ve Türkiye'de yaygın olarak yetiştirilmektedir (Parlak, 2018: 9).

Ülkemizde Karadeniz Bölgesi taze fasulye üretiminde birinci sırada yer almaktadır. Akdeniz, Ege ve İç Anadolu Bölgeleri yoğun üretimin yapıldığı kesimlerdir. İl bazında üretim miktarlarına bakıldığında; Samsun, Antalya, Mersin, İzmir, Tokat, Burdur, Muğla, Hatay ve Konya illeri yetiştiricilikte ilk sıralarda yer almaktadır (Parlak; Gül, 2016: 427).

Malatya’da taze fasulye en çok Doğanşehir, Hekimhan ve Akçadağ ilçelerinde yetişmektedir. Malatya’ da yetiştirilen fasulye ’ye ait veriler Tablo 64’te verilmiştir.

Tablo 64. Malatya İli Fasulye (Taze) Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya’nın payı %
2017	884	630,347	960	%0,15
2018	839	580,949	966	%0,16
2019	938	596,074	1156	%0,19
2020	818	547,349	1005	%0,18
2021	779	510,366	944	%0,18

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 06.11.2022

2.2.3.3.2. Lahana

Lahana serin iklim bitkisidir. Sonbahar ile ilkbahar dönemleri arasında yetiştirilir. Çok yüksek sıcaklıklar ürün kalitesini olumsuz etkilemektedir. Baş lahana (kırmızı ve beyaz), brokoli, karnabahar, yaprak lahana ve alabaş gibi türleri vardır.

Lahananın anavatanı Kuzey Avrupa ülkeleri ile Baltık denizi kıyıları olduğu bilinmektedir. Denize yakın kıyılarda yayılma imkânı bulmuştur. Lahanada dünyanın en büyük üreticileri Çin, Hindistan, Rusya ve Güney Kore’dir (Balkaya ve ark, 2016: 8).

Lahana yağış seven bir sebze olduğundan ülkemizde Karadeniz Bölgesinde yetiştirilir. Karadeniz Bölgesi dışında, İç Anadolu, Ege ve Akdeniz Bölgesinde de yetiştirilmektedir. En çok üretimin yapıldığı iller sırasıyla; Samsun, Niğde, Sakarya, İzmir ve Bursa’dır.

Malatya’da karasal iklimin hâkim olması sebebiyle çok fazla lahana üretimi yapılmamaktadır. İl’e ait lahana üretimi Tablo 65’ te gösterilmiştir.

Tablo 65. Malatya İli Lahana Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	165	520,796	909	%0,17
2018	164	516,951	899	%0,17
2019	175	567,622	943	%0,16
2020	167	594,143	875	%0,14
2021	207	597,910	1076	%0,17

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 06.11.2022

2.2.3.3.3. Marul

Marul, salata grubu içerisinde yer alan ve dünyada en çok tüketilen sebzeler arasında yer almaktadır. Tek yıllık bitkidir. Soğuğa karşı kısmen dayanıklı ılıman iklim sebzesidir. Sıcak ve kurak iklimden kolaylıkla etkilenirler ve ürün kalitesi düşer.

Marulun anavatanının Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika olduğu kabul edilmektedir. Dünyada ABD ilk sırada olmak üzere, Hollanda, İtalya, İngiltere ve Almanya'da marul üretimi yoğun olarak yapılmaktadır.

Türkiye'de hemen her bölgede üretimi yapılmakla birlikte, ekonomik olarak üretimi Ege, Marmara ve Akdeniz Bölgesinde yapılmaktadır. Ülkemizde en çok marul tarımının yapıldığı iller; Ankara, İçel, Samsun, Eskişehir, İstanbul, Yalova, Bursa, Kocaeli, Sakarya ve Balıkesir'dir.

İl'de görülen çok yüksek ve çok düşük sıcaklıklar marul bitkisinin daha az düzeyde yetiştirilmesine sebep olmaktadır. Marul üretimi daha çok halkın ihtiyaçlarına yönelik olarak yapılmaktadır.

Tablo 66. Malatya İli Marul Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	467	223,449	1272	%0,56
2018	458	215,725	1289	%0,59
2019	494	215,728	1367	%0,63
2020	500	225,639	1400	%0,62
2021	502	212,091	1391	%0,65

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 06.11.2022

2.2.3.3.4. Ispanak

Ispanak, ıspanakgiller familyasında yer alır. Kış sebzesi olan ıspanak, ılıman iklim bitkisidir. Fazla sıcaklıktan hoşlanmaz ve çok düşük sıcaklıklarda ürün kalitesi azalır. Kolay yetiştirilebilen, tek yıllık otsu bir sebzedir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2011: 11).

Anavatanının Batı Asya ve Kafkasya olduğu bilinmektedir. Çin, ABD ve Japonya ve Türkiye ıspanak tarımının yoğun olarak yapıldığı ülkelerdir (Engindeniz, 2008: 86).

Ülkemizde çok yağış almasından dolayı, Doğu Karadeniz Bölgesi hariç hemen her bölgede yetiştirilmektedir (www.ankaratarimorman.gov.tr 01.04.2022).

Tablo 67. Malatya İli Ispanak Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	285	222,177	334	%0,15
2018	259	225,174	315	%0,13
2019	220	229,793	257	%0,11
2020	208	231,515	240	%0,10
2021	187	218,355	220	%0,10

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 06.11.2022

2.2.3.3.5. Maydanoz

Maydanoz ılıman iklim bitkisidir ve yüksek rutubetli ortamları sever. İki yıllık bir kültür bitkisidir.

Anavatanının Akdeniz havzası olduğu tahmin edilmektedir. Hemen her ülkede tarımı yapılmaktadır, fakat Akdeniz bölgesi ülkeleri en çok üretimin yapıldığı yerlerdir.

Ülkemizin her bölgesinde maydanoz yetiştirilirken, Ege, Akdeniz ve Marmara Bölgesinde ticari olarak üretilir. İl bazında en fazla üretim Hatay, Balıkesir, Eskişehir ve Bursa'da yapılmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2011: 5).

Tablo 68. Malatya İli Maydanoz Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	253	80,304	374	%0,46
2018	248	78,961	379	%0,47
2019	248	92,954	390	%0,41
2020	227	97,760	357	%0,36
2021	217	108,604	339	%0,31

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 06.11.2022

2.2.3.3.6. Karpuz

Kabakgiller familyasına ait olan karpuz, tek yıllık meyvesi tüketilen bir sebzedir. Sıcak iklim bitkisidir. Çok düşük ve kuraklardan etkilenir. Ekonomik değerinin yüksek olması sebebiyle dünyada ve ülkemizde üretimi yoğun bir şekilde yapılmaktadır.

Dünyada en fazla karpuz tarımının yapıldığı ülke 79 milyon ton ile Çin'dir (www.atlasbig.com.tr). Çin'in ardından Türkiye, İran, Brezilya ve Özbekistan gelmektedir.

Ülkemizde karpuzun en fazla üretildiği bölgeler; Ege, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Marmara Bölgesidir. İl bazında üretimin en fazla yapıldığı iller Adana başta olmak üzere Antalya, Bursa, Şanlıurfa ve Diyarbakır'dır (TÜİK, 2019).

Tablo 69. Malatya İli Karpuz Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	2813	4.011,313	12,221	%0,30
2018	2825	4.031,174	12,444	%0,30
2019	2964	3.870,515	13,370	%0,34
2020	3311	3.491,554	15,019	%0,43
2021	2624	3.468,717	11,232	%0,32

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 06.11.2022

2.2.3.3.7. Kavun

Kavun kabakgiller familyasına ait, tek yıllık, meyvesi yenen bir bitkidir. Ilık ve sıcak iklim bitkisidir (Kasap, 2010: 34). Hasanbey, altınbaş, yuva, van, topatan, sarı dilimli, çitili kavun gibi çeşitleri vardır.

Anavatanı Asya olarak bilinmektedir. Dünyada Çin, Türkiye, İran, Mısır ve Hindistan'da tarımı yapılmaktadır (www.fao.org 10.11.2020).

Ülkemizde, çok soğuk bölgeler hariç, hemen her kesimde yetiştirilmektedir. İç Anadolu, Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi üretimin en fazla gerçekleştiği bölgelerdir. Adana başta olmak üzere, Denizli, Konya, Ankara, Antalya, Diyarbakır, Manisa ve Balıkesir'dir (www.zmo.org.tr 27.10.2020).

Malatya'da hemen her bölgede kavun üretimi yapılmaktadır. Fakat son zamanlarda Arguvan ilçesinde üretimi yapılan kavun talep görmektedir.

Tablo 70. Malatya İli Kavun Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	17,776	1.813,422	16,253	%0,08
2018	16,160	1.753,942	15,416	%0,08
2019	16,861	1.777,059	16,536	%0,93
2020	17,535	1.724,856	19,277	%1,11
2021	19,507	1.638,638	25,026	%1,52

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 06.11.2022

2.2.3.3.8. Biber

Ilık ve sıcak iklim bitkisi olan biber, dünyada en fazla tüketilen sebzelerin başında gelmektedir. Düşük sıcaklıkta zarar görürler. Ilık iklimlerde tek yıllık, sıcak iklimlerde birkaç yıllık birkaç yıllık bitki türüdür.

Anavatanının tropikal Amerika olduğu kabul edilmektedir. Meksika başta olmak üzere, İspanya, Hollanda, Kanada, ABD, İsrail ve Türkiye üretimin ticari olarak en fazla yapıldığı ülkelerdir (Uludağ İhracatçı Birlikleri, 2017: 5).

Soğuk ve yüksek yaylalar hariç olmak üzere ülkemizin her kesiminde biber yetiştiriciliği yapılmaktadır. Akdeniz, Marmara ve Ege bölgesi biber üretiminin ticari amaçla yapıldığı bölgelerdir. Biber üretiminin en fazla yapıldığı iller; Bursa, Samsun, İzmir, Hatay, Gaziantep, Kilis ve Kahramanmaraş'tır (Güvenç, 2020: 441).

Malatya'da biber üretimi Tablo 71'de olduğu gibidir.

Tablo 71. Malatya İli Biber Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	6963	2.608,172	13,758	%0,52
2018	7044	2.554,974	13.901	%0,54
2019	7387	2.625,669	14,942	%0,56
2020	7430	2.636,905	14,837	%0,56
2021	6352	3.091,295	13,135	%0,42

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 06.11.2022

2.2.3.3.9. Hıyar

Hıyar, kabakgiller familyasına ait olup tek yıllık bir bitkidir. Ilıman iklim sebzesidir ve soğuklara karşı dayanıklı değildir. Nemli ortamları sever ve çok yüksek sıcaklıklardan hoşlanmaz.

Anavatanı Hindistan'dır. Orta çağda Avrupa kültürüne alınmıştır. Dünyada Çin, Rusya, Türkiye ve İran en fazla hıyar üretiminin yapıldığı ülkelerdir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2007: 3).

Türkiye’de her kesimde üretimi yapılmakla birlikte; İç Anadolu, Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgesi en fazla üretimin olduğu bölgelerdir.

Tablo 72. Malatya İli Hıyar Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	4100	1.687,927	18,005	%1,06
2018	4029	1.701,735	17,938	%1,05
2019	4247	1.748,157	19,133	%1,09
2020	3553	1.678,341	15,765	%0,93
2021	2844	1.696,520	12,342	%0,72

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 07.11.2022

2.2.3.3.10. Domates

Dünyada ve ülkemizde en çok tüketilen sebzelerin başında gelen domates, sıcak ve ılıman iklim bitkisidir. Hassasiyeti yüksek olduğundan çok düşük sıcaklıklardan etkilenir. Tek yıllık bir bitkidir.

Anavatanı Peru ve civarındaki ülkelerdir. Meksika'nın kültüre almasıyla, Amerika'dan Avrupa'ya uzanan bir yayılma alanı oluşmuştur. Çin üretimde lider konumdadır. Hindistan, Türkiye ve ABD diğer önemli domates üretimi yapan ülkelerdir (www.arastirma.tarimorman.gov.tr 12.11.2020).

Ülkemizin bütün tarım alanlarında yetiştirilir. Ticari amaçla üretimin en fazla yapıldığı bölgeler; Ege, Akdeniz ve Marmara Bölgesidir. Antalya, Bursa ve Manisa üretimin en fazla yapıldığı illerdir (Özcan, 2020: 2).

Tablo 73. Malatya İli Domates Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	6536	8.789,719	29,646	%0,33
2018	6531	8.414,920	30,843	%0,36
2019	7089	8.836,055	33,257	%0,37
2020	7521	8.656,435	34,838	%0,40
2021	5602	8.580,522	25,769	%0,30

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 07.11.2022

2.2.3.3.11. Patlıcan

Patlıcan sıcak iklim bitkisidir ve soğuklardan çok etkilenir. Çok düşük sıcaklıklarda yetişmesi mümkün değildir. Sıcak iklimlerde birkaç yıllık; serin iklimlerde tek yıllık yaşayan kültür bitkisidir.

Anavatanı Hindistan ve Çin olarak bilinmektedir. Çin, Hindistan, Mısır, Türkiye ve İran patlıcan tarımının en fazla yapıldığı ülkelerdir.

Gerek patlıcanın her iklimde yetiştirilememesi gerekse de ülkemizin iklim koşullarının farklı olması sebebiyle her kesimde üretimi yapılmamaktadır. En çok üretimin yapıldığı bölge Akdeniz Bölgesidir. Ege, Batı Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi patlıcan yetiştiriciliğinin yapıldığı diğer önemli bölgelerdir. İl bazında incelenecek olursa; Antalya, İçel, Şanlıurfa, Hatay, Aydın, Bursa, Adana ve Samsun üretimin yoğun olarak yapıldığı illerdir.

Tablo 74. Malatya İli Patlıcan Üretilen Alan ve Üretim Miktarı (2017-2021)

Yıllar	Ekilen Alan (da)	Üretim Miktarı (ton)		
		Türkiye	Malatya	Malatya'nın payı %
2017	2075	883,917	5638	%0,63
2018	2017	836,284	5535	%0,66
2019	1991	822,659	5538	%0,67
2020	1590	835,422	4321	%0,51
2021	1180	832,938	3253	%0,39

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> 07.11.2022

2.3. Turizm Sektörü

2.3.1. Turizm Sektörü İle İlgili Genel Bilgiler

Günümüzde turizmin önemi ve kalkınmaya etkisi küresel olarak kabul edilmektedir. Uluslararası örgütler ve ülkeler, tüm dünyada sürdürülebilir turizmi teşvik etmek için politikalar ve stratejiler geliştirmeye başlamıştır (Milas Ticaret ve Sanayi Odası, 2017: 5).

Önceki yıllarda önem arz eden kıyı turizmi yerini, talepteki değişimler ile doğru orantılı olarak doğa ve kültür turizmine bırakmıştır. Artık turizm faaliyetleri iç kesimlerde de etkisini göstermeye başlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, köklü tarihe sahip olan ve cezbedici zenginlikleri bulunan kentler için turizm önemli gelir kaynağı olmuştur.

Malatya, Doğu Anadolu Bölgesi'nin batısında, doğu-batı kuzey-güney doğrultusunda uzanan yolların kavşağında bulunmaktadır. Orta Asya, Orta Doğu ve Mezopotamya'dan gelen ticari yolların kesişmesi ve batıya geçit veren bir konumda olması nedeniyle, tarihin her döneminde önemli bir yerleşim merkezi olmuştur (www.malatya.gov.tr 13.02.2021).

Cafer Höyük kazılarıyla, İl'de M.Ö 7000 yıllarından itibaren çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yaptığı görülmüştür. Bunlardan bazıları; Hitit, Kargamış Krallığı, Mitanni, Hurri, Sami ve Babiller gibi pek çok medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır (https://malatya.ktb.gov.tr 29.12.2022).

Malatya bulunduğu konum itibari ile hem ticaret şehri olmuş hem de farklı kültürel özellikleri bir arada bulundurmıştır. Farklı toplulukların hâkimiyeti altında kalması kültürel önemini daha da arttırmıştır. Ticaret şehri olmasının ortaya çıkardığı en güzel sonuçlarından birisi çeşitli hanlar, hamamlar ve kervansarayların yapılmış olmasıdır. Aslantepe Höyüğü ile beraber Nemrut Dağı, Levent Vadisi, Tohma Kanyonu, Sultansuyu Tarım İşletmesi, Kervansaraylar gibi turistik yerlere sahip olmasından dolayı hem yerli hem de yabancı turistlerin ilgi odağı olmuştur.

Tarihsel ve kültürel zenginliğinin yanısıra doğa turizmi, inanç turizmi ve sağlık turizmi de son yıllarda İl'de gelişme göstermiştir. Doğa turizmine örnek olarak; Darende ilçesinde Günpınar Şelalesi, Tohma Çayı, Somuncubaba, Arapgir ilçesinde yapılan av turizmi, Battalgazi ilçesinde Karakaya Barajı, Doğanşehir ilçesinde yer alan Sulu Mağara, Pınarbaşı, Takaz, Sürgü Barajı verilebilir. İnanç turizmi açısından incelendiğinde;

Nemrut Dağı Milli Parkı, Yeni Cami, Battalgazi ilçesinde yer alan Ulu Cami, Taşhoron Kilisesi, Darende ilçesinde yer alan Şeyh Hamidi Veli Zaviyesi sayılabilir.

Son yıllarda turizmde dikkat çeken nokta sağlık turizmi olmuştur. İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi bölge içerisinde öne çıkan, çevre illerden hastaların başvurduğu merkez hastane konumuna gelmiştir. Ayrıca 2011 yılında kendi bünyesinde kurmuş olduğu Karaciğer Nakli Enstitüsü, Türkiye'nin ilk ve tek karaciğer enstitüsü olarak adından çokça söz ettirmiştir. Enstitü, yaptıkları nakil ameliyatlarında kullandıkları teknikler ile literatüre geçmiştir.

Tablo 75. Malatya İli giriş yapan yabancı/yerli sayısı ve geceleme verileri (2017-2021)

	2017	2018	2019	2020	2021
Yabancı geliş sayısı (kişi)	1142	2506	2184	3045	3967
Toplam geliş sayısı (kişi)	3829	6307	5215	3045	7799
Yabancı geceleme sayısı	32.152	32.277	19.121	7.843	12.816
Toplam geceleme sayısı	486.273	499.126	510.495	458.056	612.333

Kaynak: TÜİK (<https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> 12.04.2022)

Tablo 75, TÜİK' ten elde edilen yabancı ve yerli turist sayılarını göstermektedir. Buna göre, 2017-2021 yılları arasında İl'e gelen yerli turist sayısı yabancı turiste göre daha fazladır.

1980' li yıllardan itibaren Türkiye'de turizm alanında gelişmeler ivme kazanmıştır. Sektörünün sınırlarının gelişmesi ile birlikte ülkemiz dünyada turizm alanında rekabet edebilir duruma gelmiştir (Şahin; Ünal, 2019: 101). Turizmin bu denli gelişmesi, sektörde birçok çeşitlendirmeyi beraberinde getirmiştir. Ziyaretçilerin, ziyaret edilen yere, kişilerin yaşlarına, katılanların sosyo-ekonomik durumuna, amaçlarına göre turizm sektörü farklılık göstermektedir.

Türkiye'nin bulunduğu jeopolitik ve tarihi konumu dolayısıyla, dünyada tercih edilen turizm ülkeleri arasına girmektedir. Asya ile Avrupa kıtalarını birleştirici konumda olması tarih, doğa ve kültür çeşitliliğini ortaya çıkarmıştır. Ege ve Akdeniz Bölgelerinde yaz turizmi, Karadeniz Bölgesinin yüksek kesimlerinde yayla turizmi, Marmara Bölgesi ve İç Anadolu Bölgelerinde kültür ve termal turizmi, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde inanç ve kültür turizmi etkisini göstermektedir.

Ülkemiz topraklarının %21' ini kaplayan Doğu Anadolu Bölgesi, tarihi, dini ve kültürel değerlerinin çok olduğu bir bölgedir. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren yerleşim yeri olarak kullanılması bölgede tarih turizmini öne çıkarmıştır. Kültürlerin kavşak noktasını oluşturmasından dolayı kültür turizmi ortaya çıkmıştır. Yine bölgenin doğal kaynaklara sahip olması termal turizmi öne çıkarmış ve bunun sonucunda da son yıllarda sağlık turizmi ön plana çıkmış ve üzerinde çalışılması gereken bir alan olduğunu göstermiştir (Ateş, 2016: 114).

Malatya eski çağlardan itibaren tarihi yolların kesiştiği noktada bulunmaktadır. Bu nedenle bölge siyasi ve ekonomik açıdan önem arz etmektedir. İl'in kavşak noktada olması farklı kültürleri bir araya getirmiş ve harmanlanmış olan bu kültür birikimi nesilden nesile aktarılmıştır.

Jeopolitik konumundan dolayı hemen hemen tüm yeryüzü şekillerine sahip olması doğa güzelliklerini oluşturmuştur. Anadolu ve Orta Doğu'nun geçit veren kavşak noktasında olması, askeri ve ticari amaçla devletlerin bölgede birleşen yolları kullanması, Malatya'nın tarihi ve kültürel önemini artırmıştır.

Malatya' da yapılan arkeolojik kazılar, tarih boyunca İl'in çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yaptığını göstermektedir. Bu uygarlıklardan bazıları Kargamış krallığı, Hitit, Hurri, Sami, Babillerdir. Tarihinin eski çağlara dayanması, Asya ile Avrupa arasındaki geçiş noktası oluşturması İl' i cazibe merkezi haline getirmiştir. Özellikle Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını oluşturan Eski Malatya, tarihi yapıların çok sayıda olmasından dolayı turizm açısından önem arz etmektedir (Gök; Tuna, 2013: 3).

Malatya'da kültürel ve tarihi turizmin yanı sıra inanç turizmi kapsamında da zengin bir bölgedir. Nemrut Dağı Milli Parkı, Yeni Cami, Söğütlü Cami, Yusuf Ziya Paşa Cami, Taşhoron Kilisesi, Venk Kilisesi, Ulu Cami, Somuncu Baba Türbesi bu anlamda sayılabilecek önemli yerlerdir. Ayrıca Anadolu'da ilk şehir devletinin yapılarının ortaya çıkarıldığı Aslantepe Höyüğü tarihi turizm açısından önem arz etmektedir.

İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi gerek çevre illerden gerekse de yurt dışından hastaların başvurduğu bir hastane olması sonucunda Malatya'da sağlık turizmini öne çıkaran önemli bir etken olmuştur.

2.3.2. Kültür ve Doğa Turizmi

Malatya önemli kervan yolları üzerinde bulunması, Mezopotamya ve İç Anadolu arasında en eski ve ileri medeniyetlere ev sahipliği yapması hasebiyle; verimli toprakları, su kaynakları ve doğal zenginlikleri ile tarih boyunca cazibe merkezi olmuştur (www.malatya.gov.tr 05.05.2020).

2.3.2.1. Müzeler

1931- 1937 yılları arasında Arslantepe ve Gelinciktepe' de yapılan kazılarda önemli arkeolojik eserler ortaya çıkmıştır. Bu önemli eserlerin gün yüzüne çıkarılması Malatya'da müzeciliğin başlangıcını oluşturmuştur.

2.3.2.1.1. Malatya Müzesi

Malatya Müzesi, 1969 yılında İnönü Parkında geçici olarak kurulmuştur. İleriki yıllarda, özellikle Karakaya Baraj Gölü altında yerleşim yerlerini kurtarmak amacıyla yapılan kazılarda önemli eserler bulunmuş ve Malatya Müzesi 1979 yılında Kernek Meydanına taşınmıştır. Malatya Müzesinde sergilenen bazı tarihi eserler Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Malatya Müzesine ait bazı görüntüler

Müzedede yaklaşık 15bin eser sergilenmektedir. Bu eserler; kazılar, satın alma, hibe(bağış) veya istirdat (el koyma) gibi yollarla müzeye kazandırılan eserlerdir. Yapılan bilimsel kazılar sonucu gün ışığına çıkarılan, neolitik, kalkolitik, Tunç çağı, Hitit, Urartu, Roma, Bizans, Selçuklu, çeşitli beylikler ve Osmanlı dönemi medeniyetine ait eserler sergilenmektedir (www.malatya.ktb.gov.tr 13.02.2021). Zengin koleksiyona sahip olan müzede sergilenen bazı eserler şunlardır:

- Neolitik heykelcikler
- Mühür baskılar
- Kılıç ve mızrak uçları
- İnsan mezarı
- Ritan (dana başı)
- Kral mezar

2.3.2.1.2. Atatürk Evi Müzesi

19.yy. son Osmanlı dönemi eserlerindedir. Malatya merkez Hüseyinbey mahallesinde kurulmuştur. Binanın hem dış cephesi hem de iç ana bölmeleri kesme taştan yapılmıştır. Daha önceleri Halk Evi ve Halk Eğitim Merkezi olarak kullanılan bina, günümüzde Atatürk Evi Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk' ün Malatya'yı ziyaretlerinde kaldığı binada; Atatürk'ün ziyaretleri sırasında kullandığı eşyalar, Atatürk Kitaplığı ve Cumhuriyet dönemine ait fotoğraflar sergilenmektedir.

Şekil 2. Atatürk Evi Müzesi

2.3.2.1.3. İnönü Müzesi

İsmet İnönü anısına düzenlenmiş olan müze, İnönü Üniversitesi Rektörlük Binası'nın giriş katında bulunmaktadır. Müzede II. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü' ye ait özel eşyalar, fotoğraflar ve belgeler, aldığı başarı ve nişan madalyaları, dürbünü, kahve fincanı, saati gibi eserler sergilenmektedir.

Şekil 3. İnönü Müzesi

2.3.2.1.4. Turgut Özal Müzesi

İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi giriş katında yer alan Turgut Özal Müzesi, Turgut Özal'ın hatırasını yaşatmak amacıyla 2010 yılında faaliyete geçmiştir. Müzede 8. Cumhurbaşkanımız Turgut Özal'ın özel eşyaları, fotoğrafları ve belgeleri sergilenmektedir.

Şekil 4. Turgut Özal Müzesi

2.3.2.1.5. Etnografya Müzesi

Malatya merkezinde bulunan tarihi Beş konaklardan biri Etnografya Müzesi olarak faaliyet göstermektedir. Müzede, mahalli giyim, para ve saat keseleri, takılar, el işleri, mutfak araç gereçleri, tarım ve dokuma araçları, mühürler, kilitler, kadın ve erkek aksesuarları, kapı tokmakları gibi kentin tarzını yansıtan eserler sergilenmektedir.

Şekil 5. Etnografya Müzesi

2.3.2.1.6. Malatya Fotoğraf Makineleri Müzesi

Müze, 2017 yılında Malatya Sanat Sokağı içerisinde kurulmuştur. Yaklaşık olarak 2000 adet fotoğraf makinesi sergilenmektedir. Makinelerin yansıra müzede fotoğraf ile ilgili olan flaş, projeksiyon cihazları gibi makinelerde sergilenmektedir.

Şekil 6. Malatya Fotoğraf Makineleri Müzesi

2.3.2.2. Arkeolojik ve Jeolojik Alanlar

2.3.2.2.1. Arslantepe

İlk kent devletinin kurulduğu yer olan Arslantepe, Malatya'nın en eski yerleşim yerlerinden birisidir. Şehir merkezine 7 km uzaklıkta Orduzu kasabasında bulunmaktadır. Yerleşim yerinde Neolitik dönemden Roma dönemine kadar birçok kültür barınmaktadır.

Her ne kadar dünya çapındaki tanınması 1930'larda Louis Delaporte başkanlığında bir Fransız ekip tarafından yapılan kazılar olsa da bilim dünyasına tanıtılması 1890'larda köy halkı tarafından mesken yapmak için taş bulmak amacıyla yaptıkları kazıları sırasında buldukları geyik avı rölyefi ile olmuştur (Oğuz, 2000: 19). Şekil 7'de geyik avı rölyefi gösterilmiştir.

Şekil 7. Arslantepe’ de bulunan geyik avı rölyefi

II.Dünya Savaşı’ndan sonra Fransız Arkeolog C. Schaeffer alanda birkaç derin sondaj açmışsa da sürekli kazılar 1961’de, önce Salvatore M. Puglisi, sonra da Alba Palmieri başkanlığında Roma La Sapienza Üniversite’sinden bir ekip tarafından başlatılmıştır. Palmieri’nin 1990’da ölümünden sonra kazı başkanlığını 2019 yılına kadar yine aynı Üniversiteden Marcella Frangipane sürdürmüş olup, 2020 yılı itibariyle Francesca Balossi başkanlığında çeşitli ülkeler ve Türkiye’den oluşturulmuş ekiple kazı çalışmalarına devam edilmektedir (www.malatya.gov.tr 03.12.2021).

Malatya ovası yakınlarında Arslantepe sitinde yapılan kazılarda güneybatı kısmında kamu yapıları ortaya çıkmıştır. Bu yapıların her birinin dinsel, ekonomik ve yönetsel amaçlarla inşa edildiği tahmin edilmektedir. Boyutlarıyla öne çıkan bir yapının tapınak veya saray külliyesi olabileceği öne sürülmüştür (Frangipane, 2002: 270).

Şekil 8. Arslantepe kazılarında yerleşim yeri olduğuna dair görüntü

Höyükte yapılan kazılar sonucunda; M.Ö. 3300-3000 yıllarına ait bir kerpiç saray, M.Ö.3600-3500'lere ait tapınak, iki bini aşkın mühür baskısı, kaliteli metal eserler bulunmuştur. Elde edilen veriler göstermektedir ki o dönemde Arslantepe, aristokrasinin doğduğu ve ilk devlet şeklinin ortaya çıktığı resmi, dini ve kültürel bir merkezdir (www.kvmg.ktb.gov.tr 03.12.2021). İlk kazılarda Geç Hitit Sarayı bulunmuştur. Sarayın giriş kapısının iki yanında iki aslan heykeli ve devrilmiş bir kral heykeli bulunmuş, fakat eserlerin bulunduğu tarihlerde bölgede müze olmadığı için, eserler Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesine götürülmüştür. 1961 yılında düzenli başlanan kazı çalışmaları hala günümüzde devam etmektedir.

Şekil 9. Saray kapısında bulunan iki aslan heykeli

Malatya il sınırları içinde bulunan Arslantepe Höyüğü, bugün açık bir hava müzesi haline gelmiş bir arkeolojik sit alanıdır. 2014 Yılında, UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu) Dünya Mirası Geçici Listesi'ne girmeye hak kazanan Arslantepe Arkeolojik Alanının kalıcı listeye girmesi için yapılan çalışmalar sonucunda; Çin'in ev sahipliğinde 26 Temmuz 2021 tarihinde online olarak gerçekleştirilen UNESCO 44. Dünya Miras Komitesi toplantısında, Anadolu'nun en eski şehir devletinin kurulduğu Arslantepe Höyüğü'nün UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmesine karar verildi (www.malatya.gov.tr 03.12.2021).

2.3.2.2.2. Nemrut Dağı Milli Parkı

Nemrut Dağı Milli Parkı, Pütürge ilçesi ile Adıyaman ilinin Kâhta ilçesi sınırında yer almaktadır. Park, dünyanın 8. harikası olarak nitelendirilmektedir.

Helenistik döneme ait en görkemli kalıntıların bulunduğu milli parkta, Komegene Kralı I. Antiochos'un atalarına ve tanrılarına minnettarlığını göstermek amacıyla, Nemrut Dağı'nın zirvesinde yaptırmış olduğu mezar ve anıtsal heykeller vardır (www.kvmgm.ktb.gov.tr 31.12.2022).

Şekil 10. Nemrut Dağı Milli Parkı

Heykellerin önünde Pers ve Yunan dillerinde yazılmış kitabeler bulunmaktadır. Kültürel özelliğinin yansısı, özellikle güneşin doğuş ve batış anının eşsiz bir şekilde sunması bakımından da çekici hale gelmektedir.

2.3.2.2.3. Levent Vadisi

Levent Vadisi, jeolojik oluşumun Malatya'ya kattığı önemli miraslarındandır. Tektonik kontrollü açılmış bir kanyon niteliğindedir. Akçadağ ilçesi Develi köyünün kuzeyinden başlayarak 28 km uzaktaki Tohma Çayı ile birleştiği noktaya kadar uzanmaktadır.

Şekil 11. Levent Vadisi

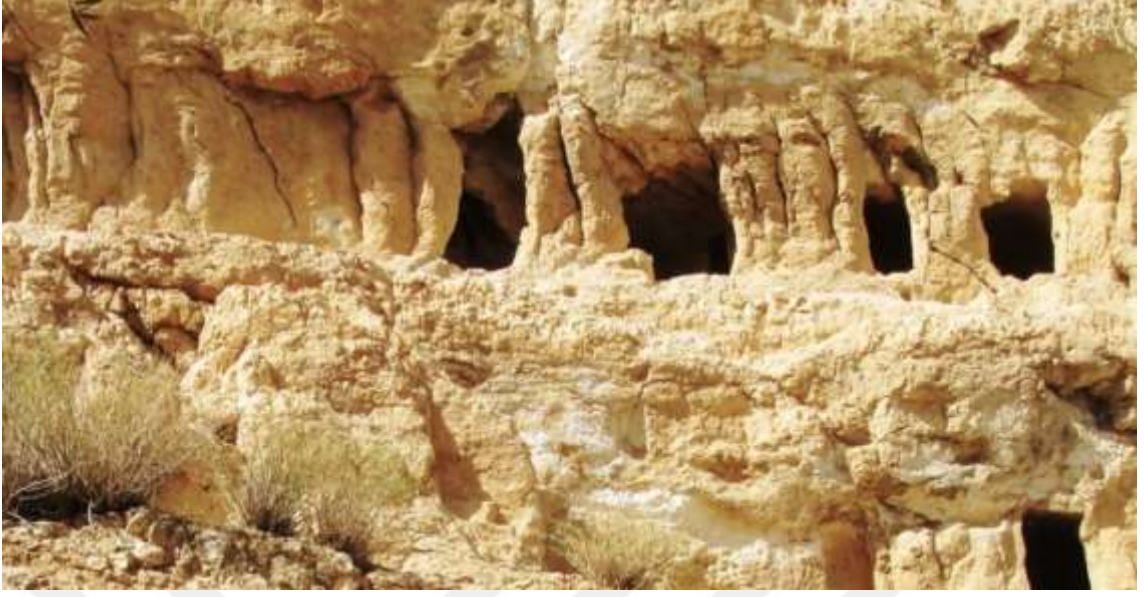
Doğa harikası olan bu kanyonu cazibe merkezi yapmak amacıyla, kayalıkların en merkezi noktasına seyir terası yaptırılmıştır. Teras 104 metre yüksekliğinde olup gözlem terasının 8,5 metre mesafesi boşluğa uzanan, çelik konstrüksiyon ve cam ile inşa edilmiş farklı bir proje olup yerli ve yabancı birçok ziyaretçinin ilgi odağı haline gelmiştir.

Şekil 12. Levent Vadisi Seyir Terası

2.3.2.2.4. Ansır (Buzluk) Mağaraları

Buzluk Mağaraları, Yazıhan İlçesi'nin yaklaşık 10 km kuzey batısında eski adı Ağınur olan Buzluk köyünde bulunur. Mağaralarda Yontma Taş Devri ve Hitit Uygarlıklarının izlerine rastlanmaktadır. Kütlesi iki km uzunlukta ve 50 metrenin üstünde bir yüksekliğe sahip, görünüşü insan yüzüne benzetilen üç kaya mağarası bulunur. Doğal etkilerden bozulmuş olan mağaranın çevresinde mezarlar bulunmaktadır (www.yazihan.gov.tr 31.12.2022).

Şekil 13. Anırsır (Buzluk) Mağaraları

İlkçağdan itibaren süregelen dönemlerden günümüze kadar ulaşan arkeolojik eserler, jeolojik oluşumlar, fosil örnekleri ve zengin bir halk kültürü sunan önemli turistik yerlerden birisidir.

Buzluk köyü, mağaracılık ve tırmanma gibi doğa sporu ile ilgilenen ziyaretçilerin uğrak yeri olmuştur.

2.3.2.3. Doğal Güzellikler

Malatya, doğal zenginlikler ve su kaynakları bakımından zengin bir ildir. Beydağları'nın çevrelemiş olduğu bu şehri kıvrımlarla bölen akarsular ve dağ eteklerinden çıkan kaynak sularının bolluğu, İl'de çok sayıda piknik alanı, park ve bahçeleri oluşturmuştur.

Turgut Özal Tabiat Parkı, Horata, Gündüzbey, Sürgü- Takas, Günpınar Şelalesi ve Girmana Vadisi en çok ziyaret edilen doğal güzelliklerdendir.

2.3.2.3.1. Turgut Özal Tabiat Parkı

Turgut Özal Tabiat Parkı kent merkezine 3 km uzaklıkta bulunmaktadır. Park, vadi ve tabanındaki pınarın beslediği Orduzu Göleti ile birlikte 38 hektar alanda kurulmuştur. Eski adı Orduzu Pınarbaşı olan mesire alanı 2013 yılında yeniden düzenlenmiştir.

Doğal güzellikler bakımından zengin bir alana sahip olan tabiat parkı çok sayıda rekreasyon faaliyete ev sahipliği yapmaktadır. Doğal kaynak su olarak çıkan ve Pınar Başı diye bilinen kaynak suyunun önüne set çekilerek gölet oluşturulmuştur.

Şekil 14. Turgut Özal Tabiat Parkı

Turgut Özal Tabiat Parkı, botanik bahçesi, hayvanat bahçesi, gezinti ve dinlence alanları, tırmanma ve seyir terasları, oyun alanları, yürüyüş ve bisiklet yolları, piknik üniteleri ve su sporlarına uygun alanları ile insanların uğrak yeri haline gelmiştir.

2.3.2.3.2. Horata

Merkeze 5 km uzaklıkta Konak kasabasında bulunan mesire alanıdır. Beydağı'nın eteklerinden çıkan Horata Suyundan adını almıştır. Özellikle yaz aylarında Malatya Halkının dinlenmek için ziyaret ettiği mesire alanlarından biridir.

Şekil 15. Horata

2.3.2.3.3. Gündüzbey

Gündüzbey Beldesi, Beydağı'nın eteklerinde kurulu olan bir beldedir. En önemli özelliği Derme Suyunun (şehir içme suyu) kaynak yeri olmasıdır. Doğal güzelliği ve yeşil bahçelerinin çok olması, son yıllarda kasabayı bahçe turizmi merkezi haline getirmiş ve ziyaretçi sayılarının artmasına etken olmuştur.

Şekil 16. Gündüzbey

2.3.2.3.4. Sürgü- Takas

Doğanşehir ilçesinin Sürgü beldesinde yer alan mesire alanıdır. Takas merkeze 70 km uzaklıkta olup, kaynak suyuyla doğal bir akvaryum görüntüsü oluşturmaktadır.

Şekil 17. Sürgü mesire alanı

Ziyaretçileri hem mesire alanındaki doğal güzelliği görmek hem de kaynak suların beslediği göletlerde yetiştirilen alabalıkları tatmak amacıyla kendisine çekmektedir.

2.3.2.3.5. Günpınar Şelalesi

Darende ilçesi Günpınar köyünde bulunan Günpınar şelalesi hem yazın hem de kışın ziyaretçilerin uğrak mekânı olmuştur. Şelale yazın bir renk cümbüşünü andırmakta kışın ise; suların donması ile birlikte eşsiz bir buz manzarası oluşturmaktadır.

Şekil 18. Günpınar Şelalesi

Çay'ın kaynağına doğru yaklaşık 1,5 km uzunluğunda doğal bir parkur oluşturularak, ziyaretçilere dağ yürüyüşü imkânı da vermektedir.

Şekil 19. Günpınar Şelalesi yürüme yolu

2.3.2.3.6. Girmana Vadisi

DoĒa sporları tutkunlarının uĒrak mek nlarından biri olan Girmana Vadisi, Hekimhan ilçesine baĒlı Girmana beldesinde bulunmaktadır. İlçe merkeze 70 km uzaklıktadır.

Vadide mesire alanları, yürüyüş yolları bulunmaktadır. DoĒal g zelliĒi sebebiyle doĒa tutkunlarının yansıra fotoĒraf ilgililerini de cezbeden güzelliklerden biridir. Özellikle kış ayları öncesinde yerli ve yabancı turistleri aĒırlamaktadır.

Şekil 20. Girmana Kanyonu

Girmana Vadisinin daha fazla doğasever tarafından görülebilmesi amacıyla Malatya Valiliği ‘GirmanaVadisi Çevre ve Rekreasyon Alanı’ projesini uygulamaktadır.

2.3.2.4. Hanlar ve Hamamlar

2.3.2.4.1. Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı

Battalgazi ilçesinin Alacakapı mahallesinde bulunan han, IV. Murat’ın silahtarı olan Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Han, ticari ve askeri amaçla yaptırılmıştır. Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde kervansaraydan bahsetmesi önemini daha da arttırmıştır.

Şekil 21. Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı

Geniş bir avluya açılan hanın iç kısmında tonoz revaklar, dış kısmında ise dükkânlar bulunur. Hanın avluya bakan ön cephesinde üstü mütemadi tonoz odalar vardır. Ticaret amacıyla gelen kervanlar bu odalarda konaklamışlardır. 2007 yılında yapılan restore çalışmaları 2010 yılında tamamlanmıştır. Günümüzde kervansaray kültürel ve sanatsal etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır.

Şekil 22. Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı

2.3.2.4.2. Taşhan

Taşhan Hekimhan ilçesinde bulunmaktadır. Han'da üç dilde yazılmış kitabe bulunmaktadır. Bu diller; Ermenice, Süryanice ve Türkçedir. Kitabeden alınan bilgilere göre Taşhan 1218 yılında I.İzzettin Keykavus döneminde yaptırılmıştır.

Şekil 23. Taşhan

Han'da kare bir avlu ve bu avluya açılan odalar bulunmaktadır. Avlunun arka tarafında kendi içerisinde üç bölüme ayrılan hol kısmı vardır. Giriş kapısının sağ ve sol tarafında bulunan köşe odaları kendi içerisinde bölümlere ayrılmıştır. Her odada bir ocak bulunmaktadır.

2.3.2.4.3. Darende Yusuf Ziya Paşa Bedesteni

Bedesten, Darende ilçesi Zaviye Mahallesi'nde bulunmaktadır. III. Mustafa döneminde Darendeli Yusuf Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bedesten'in yapısı Osmanlı kapalı çarşılarının yapıldığı şekildedir. Ortada büyük avlu ve etrafında dükkânlar sıralanmıştır. Darende ilçesine ait en eski çarşı konumundadır.

Şekil 24. Yusuf Ziya Paşa Bedesteni

2.3.2.4.4. Arapgir Millet Han

1888 yılında vakıf eseri olarak inşa edilen han, Arapgir ilçesi Köseoğlu Mahallesi'nde bulunmaktadır. Avluya açılan iki kapısı bulunmaktadır. İşyerleri avlu etrafında dizilmiştir.

Şekil 25. Arapgir Millet Han

İnşa edildiği dönemin özgün mimari tarzını yansıtacak şekilde 2011 yılında restore çalışmaları yapılmıştır. Kamu kurumları tarafından dönem dönem hizmet binası olarak kullanılan han, günümüzde turizm amaçlı kullanılmaktadır.

2.3.2.4.5. Tahtalı Hamam

Şehir merkezinde bulunan tarihi yapı, son Osmanlı dönemi eserlerindedir. Hamam kesme taştan inşa edilmiştir. Soyunmalık, ılıklik ve sıcaklık olmak üzere üç bölümü vardır.

Şekil 26. Tahtalı Hamam dış görüntüsü

2014 yılında kamulaştırılan hamam, tarihsel kimliğini sonraki nesillere aktarabilmek için restore edilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda Hamam Müzesi olarak faaliyete geçmiştir. Müzede, Türk hamamlarında kullanılan tekstil ürünleri, metal eşyalar ve kemik eşyalar sergilenmektedir.

Şekil 27. Tahtalı Hamamda sergilenen ürünler

2.3.3. İnanç Turizmi

İnanç turizmi, genel itibari ile kutsal kabul edilen yerlere yapılan turizm etkinliği olarak ifade edilmektedir. İnsanoğlunun ortaya çıkışından itibaren bir inanca bağlı olma isteği ve ihtiyacı, birçok farklı din ve inanç gruplarını ortaya çıkarmıştır. Ve kitlesel hareketler sonucunda ‘inanç turizm’ denen yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. Özellikle 90’lı yıllardan sonra inanç turizmi büyük gelişmeler göstermiştir (Güzel, 2010: 90).

Türkiye’ de ilk çağ medeniyetlerinin Anadolu’da ortaya çıkması, Musevilerin ve Havarilerin kendi ülkelerindeki baskılara dayanamayıp bu topraklara yerleşmesi, Anadolu’da üç büyük din olan İslam, Hristiyanlık ve Museviliğin yayılmasına sebep olmuştur. Bütün bu gelişmelerin sonucunda da Anadolu’da birçok kültür bir araya gelmiştir (Denk, 2018: 32).

Malatya’nın coğrafi konumu ve kavşak noktada olması, ticari yolları birbirine bağlayan güzergâhta olması tarihin her döneminde stratejik önemini arttırmıştır. Bu konumu sebebiyle Hitit, Asur, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ait yapıları ortaya çıkarmıştır.

2.3.3.1. Malatya (Battalgazi) Ulu Camii

1224 yılında Alaaddin Keykubad tarafından yaptırılan cami, Battalgazi ilçesinde yer almaktadır. Caminin mimarisinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun etkileri görülmektedir. Selçuklu devri eserlerinde sıkça görülen çini mozaik caminin süslemesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Yapının inşasında kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Anadolu’nun önemli yapılarından olan yapı, Malatyalı mimar Yakup bin Ebubekir tarafından yapılmıştır (www.malatya.ktb.gov.tr 31.12.2022).

Şekil 28. Ulu (Battalgazi) Cami mimarisi

Caminin üç kapısı bulunmaktadır: Doğu, Batı ve Güney. Bu kapılardan sadece Doğu ve Batı kapısı kullanılmaktadır. Güney kapısı, yapının en eski kitabesinin olduğu bölümdür. Bu kitabeğe göre caminin 1224 yılında yapıldığı bilinmektedir. Batı kapısının 1247 yılında II. Keykavus zamanında yapılmıştır. Doğu ve Güney kapısına kıyasla daha iyi durumdadır. Doğu kapısının kitabesi incelendiğinde bu kapının da 1247 yılında yapıldığı görülmektedir. Bitki motiflerinin ve geometrik geçmelerin fazlaca olmasından dolayı diğer kapılara kıyasla sanat değeri yüksektir.

Şekil 29. Ulu (Battalgazi) Cami

Caminin asıl minberi Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir. Minber, eğri kesim tekniğinde yapılmış ve 13yy. Selçuklu ahşap işçiliğinin en önemli örneklerindedir. Ayrıca, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun İran'daki camilerinde görülen dört eyvanlı plan tek eyvanlı plana uyarlanması açısından da önem taşımaktadır.

2.3.3.2. Hacı Yusuf Taş Camii (Yeni Camii)

Şehir merkezinde yer alan cami, 1843 yılında Hocaşade Hacı Yusuf tarafından yaptırılmıştır. Fakat 1893 yılında meydana gelen zelzelede yıkılmıştır. II. Abdülhamit'in yardımları ile birlikte tamamlanmış ve 1912 yılında tekrar ibadete açılmıştır.

Osmanlı mimarisinin güzel eserlerinden biri olan yapı, silme taşlarla yapılmıştır. Ceviz ağacından yapılmış olan minber üzerinde el işlemeciliğinin zarif örneği olan süslerle bezenmiştir.

Şekil 30. Yeni Camii

2.3.3.3. Somuncu Baba Camii ve Türbesi

Darende ilçesinin Zaviye mahallesinde bulunan caminin yapım tarihinin 1686 olduğu bilinmektedir. Osmanlı döneminin önemli manevi mimarlarından Şeyh Hamid-i Veli Somuncu Baba'nın kabrinin bulunduğu cami, 14yy. Yıldırım Beyazıt Han dönemi eserlerindedir. Türbenin yapım tarihi ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır.

Şekil 31. Somuncu Baba Türbesinden görüntüler

Caminin güney kısmında, kütüphane olarak kullanılan bir oda bulunmaktadır. Ayrıca bodrum katıda Somuncu Baba Müzesi olarak kullanılmaktadır. Caminin çevresinde ziyarete gelen misafirlerin sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilecek sosyal alanlarda inşa edilmiştir.

2.3.3.4. Arapgir Ulu Camii

Arapgir ilçesinde bulunan caminin kitabesi olmadığı için, mimari özelliklerine bakılarak 14. Yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Yapı minaresizdir ve halk arasında ulu cami olarak adlandırılmasına rağmen plan olarak ulu cami planlarına uymamaktadır.

Şekil 32. Arapgir Ulu Camii

Eserde, Osmanlı zaviyeli camilerinin etkileri görülmektedir. Yapıda görülen tezyinat eserin Osmanlı sahası dışında inşa edildiğini göstermekte ve bu nedenle Osmanlı sınırları dışında yapılan tek eser örneğini teşkil etmektedir.

Şekil 33. Arapgir Ulu Camii

2.3.3.5. Molla Eyüp Mescidi

Arapgir ilçesinin Osmanpaşa mahallesinde bulunan mescidin daha önceleri İspanakçı Mustafa Paşa Kütüphanesi adıyla kütüphane olarak kullanıldığı rivayet edilmektedir. Fakat bugünkü görünümü kütüphaneden çok mescit şeklindedir.

Şekil 34. Molla Eyüp Mescidi

İnşa şekli alışıl gelmiş mescitlerden farklıdır. Yapının ana girişi batı duvarının kuzey köşesinde ve toprak seviyesinden aşağı düzeydedir. Eserin kitabesi olmadığından inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 18. yüzyıl eseri olduğu tahmin edilmektedir.

2.3.3.6. Melik Sunullah Camii

Battalgazi ilçesinde bulunan Ulu Cami'nin batı tarafında bulunmaktadır. Halk arasında Vaiz Ocağı ve Vaiz Baba isimleriyle bilinmektedir. Mescit ve türbesi bulunan caminin, minaresi orijinal haliyle günümüze ulaşmıştır. Türbe içerisinde üç tane mezar bulunmaktadır.

Şekil 35. Melik Sunullah Camii

Eserin minaresinin inşası Ulu Cami'nin minaresi ile benzerlik gösterdiğinden yapım tarihinin 13. yy. olduğu tahmin edilmektedir (Kemaloğlu, 2013: 7).

2.3.3.7. Sütlü Minare

Halk arasında Çermik Cami olarak bilinen yapı Battalgazi ilçesinde bulunmaktadır. Tek kubbeli ve minareli olan caminin kitabesi yoktur. İnşasında kullanılan malzemelere ve tekniklere bakılarak 17. yy. dönemine ait olduğu bilinmektedir. Caminin en önemli özelliği, mafsal tekniği uygulanarak taş birleşim noktalarına kurşun dökülmüş ve böylelikle yapı uzun yıllar boyunca dış etkenlere karşı kendisini korumuştur.

Şekil 36. Sütlu Minare

2.3.3.8. Taşoran (Üçoran) Kilisesi

18.yy. yapıldığı tahmin edilen kilise kent merkezinde bulunmaktadır. Tek kubbeli ve kesme taşlarla inşa edilmiştir. Doğu yönünde apsis (mihrap) ve her iki yanında merdivenle çıkılan dört küçük apsis yer almaktadır.

Şekil 37. Üçhoran Kilisesi

Eserdeki kabartmaların birçoğu tahrip edilmiştir. Vaftiz odasındaki duvarlar sökülerek taş yığını haline getirilmiştir. Kubbe tezyinatında merkezden başlayarak geniş bir çember etrafında sekiz adet demet ve el ele tutuşmuş kadın figürleri bulunmaktadır.

2.3.3.9. Venk Şapeli

Venk şapeli, kent merkezine 2 km uzaklıkta bulunan Çamurlu köyünde bulunmaktadır. Giriş kapısındaki kitabede 17.yy. yapıldığı anlaşılmaktadır. Kilisenin kuzey ve batı yönü tamamen yıkık şekilde iken, ana binada ibadet edilmektedir. Giriş, batı cephesinde bulunan kapı ile sağlanmaktadır. Bu kapının karşısında iki apsis bulunmaktadır. Apsislerin sağ ve sol kenarlarında azizlerin mekânı yer almaktadır.

Şekil 38. Venk Şapeli

2.3.3.10. Yazıhan Hıdırlaz Kaya Kilisesi

Yazıhan ilçesi Epreme köyünde bulunan yapıt, büyük bir kaya bloğuna oyulmuş barınak şeklindedir. Giriş doğu yönünden yapılmakta ve sağ bölümde haç işaretleri bulunmaktadır. Sol tarafta ise, tonoz biçiminde oyulmuş oda bölümleri vardır. Eser, geç Roma döneminde barınak olarak kullanılmış, Bizans döneminde ise kilise olarak kullanılmıştır.

2.3.4. Sağlık Turizmi

Malatya ilinin sağlık turizmi açısından potansiyeli incelendiğinde, çevre illerden ve yurtdışından çok fazla talep alan İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi öne çıkmaktadır. Özellikle 2011 yılında kurulmuş olan Karaciğer Nakli Enstitüsü Türkiye’de kurulan ilk karaciğer nakli enstitüsü açısından önem kazanmış ve 2017 yılında inşası tamamlanan Onkoloji hastanesi İl’in sağlık turizmi açısından talebi artıran önemli faktörlerden olmuştur.

2.3.4.1. İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi

Turgut Özal Tıp Merkezi, şehir merkezinin 10 km doğusunda bulunmaktadır. 7bin dönüm alan olan İnönü Üniversitesi kampüsü içerisinde kurulmuştur ve proje açısından bölgenin en modern hastane projesi özelliğini taşımaktadır. İnşasına 1991 yılında

başlanan tıp merkezi, 1996 yılında hizmete girmiştir. Verilen sağlık hizmetlerinin kalitesinden dolayı bölge hastanesi konumunda olup hem çevre illerden hem de yurt dışından hasta kabul etmektedir.

2020 yılı itibariyle polikliniklere gelen hasta sayısı 510.759 kişi, yatan hasta sayısı ise 44.083 kişidir (www.totm.inonu.edu.tr 10.05.2021).

Sağlık turizmi kapsamında 2011 yılında ziyaretçilerin konaklayabileceği hastahane yanında 64 odalı ve 130 yataklı hastane oteli hizmete girmiştir. Yaklaşık olarak yılda 60bin misafiri ağırlayan otelde; ziyaretçilerin yararlanması için kütüphane, seminer salonu ve huzur bahçesi bulunmaktadır. Hastane otelinin artan talebi karşılayamaması sebebiyle 101 oda ve 202 yatak kapasitesi bulunan Mehmet Şahin Nalbant Konukevi hizmete girmiştir. Konukevinde konaklamanın yansira ziyaretçilere psikolojik destek olabilmesi amacıyla sosyal etkinlikler sunulmaktadır.

Turgut Özal Tıp Merkezi 2020 yılı faaliyet raporları verilerine göre, 2020 yılında sağlık turizmi hastası 211 kişidir. 24 farklı ülkeden 211 hasta gelmiştir. İlk dört sırayı alan ülkeler Azerbaycan, Irak, İngiltere ve Suriye'dir (www.totm.inonu.edu.tr 10.05.2021).

Tablo 76'da Turgut Özal Tıp Merkezi ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

Tablo 76. Malatya Turgut Özal Tıp Merkezi Poliklinik Sayısı ve Yatan Hasta Sayısı (2020-2022)

	Poliklinik Sayısı	Yatan Hasta Sayısı
2020	510759	44083
2021	675666	69267
2022	796502	78780

Kaynak: Turgut Özal Tıp Merkezi

2.3.4.1.1. İnönü Üniversitesi Karaciğer Nakli Enstitüsü

Turgut Özal Tıp Merkezi bünyesinde 2002 yılında karaciğer nakil programı başlamış, artan talebe yönelik olarak 2005 yılında ilk canlı vericili karaciğer nakli yapılmıştır. Özellikle 2008-2016 yılları arasında yapılan nakil işlemleri Türkiye' de ve Dünya'da adından sıkça söz ettirmiştir. Bütün bu gelişmelere paralel olarak karaciğer nakli alanında enstitüsü kurulması ihtiyacı doğmuştur. 2011 yılında kurulan Karaciğer

Nakli Enstitüsü Türkiye’ de ve Dünya’ da ilk ve tek olma özelliği taşıması açısından büyük önem arz etmektedir.

Enstitüde 5 adet poliklinik bulunmakta, hastaların ameliyat öncesi ve ameliyat sonrası periyodik kontrolleri yapılmaktadır. 3 yoğun bakım ünitesi olan enstitü, 12 ameliyathanesi ile hastalara tedavi imkânı sunmaktadır. Ayrıca bünyesinde 2 doktora ve 3 yüksek lisans olmak üzere toplam 5 programda lisansüstü eğitim verilmektedir.

Hastaneye daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nden hasta gelmekte ve yapılan nakillerin büyük bir kısmı Hepatit B’ye bağlı karaciğer yetmezliği tanısıyla yapılmaktadır.

Tablo 77. Turgut Özal Tıp Merkezinde Yapılan Karaciğer Nakli Sayıları (2002-2020)

Yıllar	Karaciğer Nakli
2002-2006	22
2007-2011	712
2012-2016	1140
2017	223
2018	272
2019	277
2020	244

Kaynak: Turgut Özal Tıp Merkezi 2020 Faaliyet Raporu

Tablo 77’de Turgut Özal Tıp Merkezinde 2002- 2020 yılları arası yapılan karaciğer nakli sayıları verilmiştir. Tabloya baktığımızda özellikle 2012 ve 2016 yılları arası nakil sayılarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

2.3.4.1.2. İnönü Üniversitesi Onkoloji Hastanesi

2020 yılında tamamlanarak hizmete açılan İnönü Üniversitesi Onkoloji hastahanesi bölgenin en kapsamlı hastanesi olarak hizmet vermektedir. 217 yatak kapasitesi olan hastanede 16 yoğun bakım odası bulunmaktadır.

Tablo 78. Turgut Özal Tıp Merkezi Onkoloji Hastanesi Poliklinik Sayısı ve Yatan Hasta Sayısı (2020-2022)

	Poliklinik Sayısı	Yatan Hasta Sayısı
2020	39690	4470
2021	47036	6808
2022	57886	7064

Kaynak: Turgut Özal Tıp Merkezi

Tablo 78’de Onkoloji hastanesinde faaliyet gösteren poliklinik sayısı ve yatan hasta sayısı verilmiştir. Yıllar itibariyle yatan hasta sayısında artış olduğu gözlemlenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALATYA TARIM TURİZM VE MADEN SEKTÖRLERİNİN EKONOMİK ETKİSİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Ülkeler arasında ticari amaçla mal ve hizmet alım/satımı dış ticaret olarak adlandırılır. Dış ticarete kullanılan en önemli tanımlardan ikisi ihracat ve ithalat kavramlarıdır.

Dünya’da hiçbir ülke kendi bünyesinde ki kaynaklarla ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde değildir. Ülkeler, mal/hizmet veya teknoloji ihtiyaçlarını karşılamak için birbirlerine gereksinim duyarlar. Dış ticaret, ülkeleri üretim farklılıkları, ürünlerin kalite açısından farklı olması, tüketicilerin zevkleri, fiyat farklılıkları gibi çeşitli nedenlerle alış-veriş yapmaya yöneltir.

Ülke ekonomisinin kalkınmasında ihracat büyük rol oynamaktadır. Özellikle ekonomik kalkınma gayesinde olan ülkeler ihracatı artırıp ithalatı azaltma eğilimi içerisinde olurlar. Bu hedefleri gerçekleştirebilmek için dış ticaret politikaları oluştururlar. Bunlar; gümrük resmi, sübvansiyonlar, primler, ticaret anlaşmalar, yasaklardır.

Bir malın veya hizmetin döviz karşılığı yabancı ülkelere yapılan satışı ihracat olarak adlandırılır. İhracat işleminin gerçekleştirilmesi için firmaların İhracatçı Birliklerine üye olmaları gerekir. Ayrıca satışa konu olacak ürünlerin İhracatçı Birlikleri kapsamında olması gerekir (<https://archive.ismmmo.org.tr/> 05.05.2023).

Yabancı ülkelerde üretilen mal veya hizmetin ülkedeki alıcılar tarafından satın alınması ithalat olarak tanımlanmaktadır. İhracatın karşıtıdır ve her ikisi birlikte bir ülkenin dış ticaret dengesini oluştururlar (<https://archive.ismmmo.org.tr/> 05.05.2023).

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), zamanın belirli bir döneminde yurt içinde üretilen mal veya hizmetlerin parasal olarak ölçülmesi olarak ifade edilir. GSYİH tutarı belirlenirken bir ülke içerisindeki çıktılarının tümü hesaplama dahil edilir. Bir ülkede bir yıl içerisinde üretilen mal veya hizmetlere yapılan harcamaların tümü o ülkenin GSYİH’yi oluşturur. GSYİH, tüm üretim faktörlerinin elde ettikleri toplam geliri ölçer. Tüm sektörleri kapsayan ekonomik faaliyetlerin özetini temsil ettiği için makro ekonomik analizlerde çok kullanılır. Üç ayrı yöntem kullanılarak hesaplamalar yapılır:

- 1. Harcama yöntemiyle GSYİH:** Tüm harcamalar toplanır.
- 2. Gelir yöntemiyle GSYİH:** Belirli bir dönem içinde elde edilen tüm gelirler toplanır. (Ücret + Faiz + Kar + Rant)
- 3. Üretim yöntemiyle GSYİH:** Tüm nihai mal ve hizmetler piyasa fiyatı ile çarpılır ve toplamı alınır.

Analizde kullanılacak dış ticaret, gelir ve GSYİH ile ilgili veriler Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye İhracatçılar Meclisi, Malatya Valiliği, Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği, Malatya İl Turizm Müdürlüğü, MTA Genel Müdürlüğü, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan toplanarak derlenmiş ve ilgili veriler excel formatında hazırlanarak analize hale getirilmiştir. Hazır hale gelen bu veriler iki tür analize tabi tutulmuştur. Bu nedenle analiz iki başlık altında incelenmiştir.

Çalışmada ilk olarak Panel Veri Analizi uygulanmış ve çalışmanın amacı doğrultusunda Malatya'nın tarım, turizm ve maden sektörleri ele alınmıştır. Tarım, turizm ve maden sektörlerinde her birinde ayrı ayrı olmak üzere gelir, ihracat, ithalat ve gayri safi yurt içi hasıla 2004-2020 yıllarına ait verileri analiz edilmiştir.

Analizin ikinci aşamasında ise Malatya ilinin tarım, turizm ve maden sektörleri çerçevesinde 2004-2020 yılları arasındaki ihracat, ithalat, gelir ve gayri safi yurt içi hasıla verileri analiz edilerek alternatif yatırım sektörü belirlenmiştir.

3.1. Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmada Malatya İlinin yatırım fırsatları üzerinde ekonomik etkisinin belirlenmesi amacıyla tarım, turizm ve maden sektörlerine ait gelir, ihracat, ithalat ve GSYİH verileri kullanılmıştır. Analizlerde 2004 – 2020 yılları arası veriler derlenmiştir. Daha önceki yıllarda sağlıklı verilere ulaşamadığından 2004 – 2020 yılları kullanılmıştır.

3.1.1. Panel Veri ile Analiz

Panel veri farklı kesite ait zaman serilerinin ya da zaman boyutlarının bir arada bulunduğu veri setleri olarak tanımlanmaktadır (Greene, 2003: 612). Panel veriler, hem yatay kesit hem de zaman serisi verilerine göre daha fazla bilgi vermektedir. Makroekonomik ve finansal seriler analiz edilirken, panel verilerin kullanılması yatay kesit veya zaman serilerine göre daha güçlü sonuçların elde edilmesini sağlamaktadır.

Dengeli panel veri ve dengesiz panel veri olmak üzere iki tür bulunmaktadır. Veri setleri içindeki zaman serileri her bir kesit için uzunlukta ise dengeli panel veri, zaman serileri farklı uzunlukta ise dengesiz panel veri olarak tanımlanır (Atalay, 2007: 45).

Araştırmacılara yatay kesit birimler arası davranış farklılığının modellenmesinde esneklik sağladığı için panel veri analizi avantaj sağlamaktadır. Ayrıca panel veriler yatay kesit veya zaman serisine göre daha fazla gözlem sayısına sahiptir. Zaman serisinde T adet gözlem sayısı, yatay kesit serisinde N adet gözlem vardır. Fakat panel veriler her ikisinin birleşimi olduğu için $T \times N$ adet gözlem sayısı vardır. Gözlem sayısının fazla olması panel veri analizlerinin en önemli avantajıdır (Nargeleçekenler, 2009: 13).

Panel veri analizi sayesinde sektörlere, firmalara ya da ülkelere ait yatay kesit verisinin yansın gün, ay, yıl gibi zaman serileri de bir araya getirilir (Gujarati, 2004: 25). Panel veri analizinde yıllara ait değerler panel verinin kesit boyutunu, değişkenlerin zaman içerisinde ortaya çıkarmış olduğu değerler ise zaman boyutunu ifade eder (Büyükoğlu vd., 2020: 41).

3.1.1.1. Bulgular

Çalışmanın bu kısmında verilerin analizi sonucu elde edilen bulgular verilerek yorumlanacaktır.

Ham verilere ait istatistiki değerler aşağıdaki gibidir:

Tablo 79. Değişkenlere Ait İstatistiki Değerler (Ham Veriler)

	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maximum
İthalat	51	3.19e+07	6.75e+07	29110	3.12e+08
İhracat	51	3.07e+07	4.47e+07	89697.14	1.64e+08
GSYİH oranı	51	0.0057594	0.0002075	0.0055236	0.0064266

Çalışmada kullanılacak olan veriler ihracat, ithalat, gelir ve GSYİH değişkenleri olduğu daha önce belirtilmişti. Tabloda gelir değişkeni ilgili analize dahil edilmemiştir. Gelir değişkeni analize dahil edildiğinde, eş bütünleşme ilişkisinin varlığından söz edilmemektedir. Eş bütünleşme ilişkisi, uzun vadede bağımlı ve bağımsız değişkenler

arasındaki ilişkiyi göstermek demektir. Analizin sağlıklı sonuç vermesi açısından eş bütünleşme ilişkisinin varlığı önemli olduğundan gelir değişkeni ele alınmamıştır.

Tablo 79’da görüldüğü üzere ihracat ve ithalat arasında yıllar itibari büyük farklılıklar vardır. Standart sapmaları incelediğimizde de aynı durum söz konusudur. Bu nedenle ihracat ve ithalat verileri tutar cinsinden olduğu için değişkenlerinin logaritması alınarak logaritmik değerleri ile analiz devam edilmiştir. Logaritması alınan değişkenler sonra verilere ait istatistiki değerler aşağıdaki gibidir:

Tablo 80. Değişkenlere Ait İstatistiki Değerler (Logaritması Alındıktan Sonra)

	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maximum
logith	51	6.426918	1.134416	4.464042	8.494225
logihr	51	6.700585	1.05496	4.952779	8.213627
GSYİH oranı	51	0.0057594	0.0002075	0.0055236	0.0064266

Tablo 80’de ilgili verilerin logaritması alındıktan sonra ham haline göre daha standardize olduğu görülmektedir.

Panel veri analizi yapılırken, analiz sonuçlarının geçerli olabilmesi üç temel varyansa dikkat etmek gerekir. Öncelikle yapılan oluşturulan modelde değişen varyans sorunun olmaması gerekir. Değişen varyans testlerinde kurulan hipotezin” Modelde değişen varyans sorunu yoktur” şeklinde olması gerekir (Büyükoğlu vd., 2020: 42). Bu doğrultuda kurulan modelde değişen varyans sorunu olmadığı Tablo 79’da görülmektedir. Değişkenler arasında değişen varyans sorununun araştırılması için LR testi kullanılmıştır.

Tablo 81. Değişen Varyans Testi

	Değer	Olasılık
Model (Bağ. Değ: GSYİH oranı)	0.042042	0.9977

Bir sonraki aşamada modelde değişkenler arasında otokorelasyon olup olmadığı test edilmiş ve Tablo 81’de görüldüğü üzere %5 anlamlılık düzeyinde değişkenler

arasında otokorelasyon problemi bulunmamaktadır. Panel veri analizinin temel varsayımlarından biri de modelde değişkenler arasında oto korelasyon probleminin olmaması gerektiğidir.

Tablo 82. Otokorelasyon Testi

	F İstatistik Değeri	Olasılık
Model (Bağ. Değ: GSYİH oranı)	10.718	0.0820

Otokorelasyon, gözlemlenen değerler arasındaki benzerliğin zamansal gecikmenin bir fonksiyonudur. Zaman serisinin otokorelasyon göstermesi demek, geçmiş verileriyle arasında doğrusal bir ilişki olması demektir. Çoklu modellerin varsayımlarından biri terimler arasında ilişki olmaması gerektiğidir. İlişki olması durumunda otokorelasyonun varlığından söz edilir.

Panel veri analizinin son varsayımlardan biri yatay kesit bağımlılığının test edilmesi amacıyla Pesaran's yatay kesit bağımlılığı ve LM testi uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılığın test edilmesi oluşturulan modellerde tutarsız parametrelerin ortaya çıkmasını engellemektedir. Testin hipotezleri;

H0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H1: Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Test sonucunda elde edilecek olasılık değerleri 0.05'ten küçük olursa H0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilir. Yani paneli oluşturan değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı kanısına varılır (Pesaran vd, 2008: 107).

Tablo 83. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Değişkenler	CD-Test	Olasılık Değeri	İstatistik	Olasılık
GSYİH oranı	7.14	0.000	LM	41.51 0.0000
Logihr	3.93	0.000	LM düz*	32.39 0.0000
Logith	6.64	0.000	LM CD*	6.431 0.0000

Yatay kesit değişkenlerin sektörden sektöre göre değişkenlik göstermediğini söyleyen testtir. Değişkenlerdeki olasılık değerleri %5'ten küçük ise yatay kesit sorunu olduğu ifade edilir. Ve klasik panel testleri yerine ikinci nesil testler kullanılır.

Tablo 83 incelendiğinde gerek değişken bazında gerekse panel bazında değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı sorunu olduğu görölmektedir ($0,0000 < 0,05$). LM test sonuçları da yatay kesit bağımlılığı sorunu Pesaran' dan elde edilen sonuçları desteklemektedir. Bu nedenle analizde ikinci nesil test yöntemleri kullanılmıştır.

Analizin sağlıklı sonuçlar vermesi için değişkenlerin durağan olması gerekir. Bu nedenle değişkenlerdeki durağanlığı ölçmek için birim kök testleri uygulanmalıdır. Modelde yatay kesit sorunu olduğu için ikinci nesil testlerinden CADF ve CIPS birim kök testleri uygulanmıştır.

Tablo 84. Birim Kök Testi

	CADF İst.	Birinci Derece Farklar	Kritik Değerler		
			%10	%5	%1
GSYİH oranı	2.610	-	- 2.210	-2.340	-2.600
logihr	-1.669	-	- 2.210	-2.340	-2.600
logith	-2.907	- 3.108	- 2.210	-2.340	-2.600
CIPS	-2.476	-	- 2.210	-2.340	-2.600

CADF istatistik değerlerinin mutlaka değerinin kritik değerlerden büyük olması durumunda değişken durağan, küçük olması durumunda ise durağan değildir. Tablo 82'de göröldüğü üzere GSYİH oranı ve logith değişkenlerinin mutlak değerleri kritik değerlerden büyük olduğu için düzeyde (I(0)) durağandır, birim kök taşımamaktadır. Logith değişkeninin istatistik değerinin mutlak değerinin kritik değerlerin mutlak

değerinden küçük olması sonucunda bu değişken düzeyde (I(0)) durağan değildir, birim kök taşımaktadır.

Birim kök taşıyan, yani düzeyde durağan olmayan sadece logihr değişkeni olduğu onun birinci derece farkı alınarak durağanlığı araştırılmıştır. Tablo 84'te görüldüğü üzere logihr değişkeninin birinci derece farkı alındıktan sonra durağan olmuştur.

Panel geneli için CIPS birim kök testine bakıldığında ise, panelin %10 anlamlılık düzeyinde birim kök taşıdığı, durağan olmadığı görülmektedir.

Panel veri analizinde heterojenlik, katsayıların her bir birim için tahmin ediliyor olmasını ifade eder. Heterojen model homojen panel veri modellemesine göre daha gerçekçidir. Olasılık değerleri %5'in altında ise değişkenler heterojen, %5'in üstünde ise değişkenlerin homojen olduğu ifade edilir.

Analize geçmeden önce değişkenlerin heterojenlik veya homojenlik durumu incelenmiştir. Bu doğrultuda 1970 yılında Swamy'nin oluşturduğu Swamy testi uygulanmıştır.

$$S = \sum_{i=1}^N (\beta_i - \beta_{WFE})^2 X_i' M_{\tau} X_i \sigma_i^2$$

Bu teste göre; $Y_{it} = \alpha + \beta_{it}X_{it} + \epsilon_{it}$ gibi bir denklem oluşturulur. Swamy testine ilişkin oluşturulan hipotezler ise şu şekilde kurulmaktadır;

H0: $\beta_i = \beta$ ise eğim katsayıları homojendir.

H1: $\beta \neq \beta_j$ ise eğim katsayıları homojen değildir (Hacıevliyagil ve Ark, 2020: 142).

Tablo 85. Swamy Homojenlik Testi

	chi2(6)	Olasılık
Model (Bağımlı Değ.: GSYİH oranı)	13.87	0.0311

Olasılık değerinin %5'in altında olması nedeni ile “Değişkenler homojendir” hipotezi red edilmektedir. Yani değişkenler heterojendir.

Çalışmada değişkenler düzeyde durağan olmadığı ve yatay kesit bağımlılığı olduğu için uzun vadede eş bütünleşme ilişkisinin varlığı Westerlund tarafından geliştirilen

Westerlund ECM ikinci nesil eş bütünleşme testi ile araştırılmaktadır (Westerlund, 2008, Şit, 2020: 9). G_t ve P_t olasılık ifadeleri %5'in altında olduğu için değişkenler arasında eş bütünleşik ilişkisi vardır. Aksi durum söz konusu olduğunda sadece nedensellik ilişkisine bakılabilirdi. Westerlund tarafından geliştirilen eş bütünleşme testinde yapıya kırılma ve yatay kesit bağımlılığı dikkate alınıp, uzun vadede değişkenler arasında ilişkilerin varlığını sınamak için aşağıdaki regresyon denklemi kullanılır:

$$\Delta Y_{it} = \delta_i' d_t + \mu_i' \Delta X_{it} + \gamma_i Y_{it-1} + \varphi_i X_{it-1} + e_{it}$$

Denklemden yer alan d_t , sabit ve trendi gösteren vektör, μ_i' uzun dönem, γ_i ve φ_i kısa dönem parametreleridir. Westerlund eşbütünleşme testi için sıfır ve alternatif hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulur:

$$H_0: \rho_i = 0$$

$$H_1: \rho_i < 0$$

Sonrasında bu hipotezleri test etmek için P_a ve P_t istatistikleri hesaplanır:

$$P_a \text{ istatistiği } P_a = (\sum_{i=1}^N L_{i11})^{-1} \sum_{i=1}^N L_{i12}$$

$$P_t \text{ istatistiği } P_t = \delta^{-1} (\sum_{i=1}^N L_{i11})^{-1/2} \sum_{i=1}^N L_{i12}$$

Sonrasında grup ortalaması istatistikleri olan G_a ve G_t 'nin hesaplanmasında her bir birim yatay kesit için tahmin edilen ρ_i 'ler ve t oranlarının ağırlıklı ortalaması dikkate alınarak aşağıdaki hesaplama yapılır:

$$G_a \text{ istatistiği } G_a = \sum_{i=1}^N L_{i11}^{-2} L_{i12}$$

$$G_t \text{ istatistiği } G_t = \sum_{i=1}^N \sigma_i L_{i11}^{-1/2} L_{i12}$$

Modelde serisi değişkeni “ y_{it} ”, zaman periyodu “ $t=1, \dots, T$ ”, panel yatay kesiti ise “ $i=1, \dots, N$ ” ile ifade edilmiştir (Hepaktan; Çınar, 2011: 147). Çalışmada Westerlund ECM ikinci nesil eş bütünleşme testi kullanılmıştır.

Tablo 86. Eş bütünleşme Testi

İstatistik	Değer	Z-Değeri	Olasılık
G_t	-2.576	-1.974	0.024 **
G_a	-2.520	1.047	0.852
P_t	-4.270	-1.992	0.023 **
P_a	-2.581	-0.029	0.488

** %5 düzeyinde anlamlılık ilişkisini ifade etmektedir.

Olasılık değerlerinin %5'in altında olması uzun vadede değişkenler arasında eş bütünleşik ilişki olduğunu göstermektedir. Yani Malatya ilinde uzun vadede ihracat gelirleri, ithalat bedelleri ve Malatya ili gelirlerinin Türkiye GSYİH içindeki oranı arasında eş bütünleşik ilişki vardır.

Çalışmada değişkenler arasında eş bütünleşmenin olması sebebiyle bir sonraki aşama ilişkinin yönünün ve derecesinin tespit edilmesidir. Bunun katsayı tahminci testleri kullanılmıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere, serinin heterojen olması nedeni ile MGE ve CCE testleri kullanılmıştır. MGE katsayı tahmincisi ortalaması alınan parametreleri tutarlı hale getirmek için kullanılır (Özcan ve Özer, 2018: 203, Şit, 2022: 98). CCE testi ise yatay kesit bağımlılığını dikkate alan, yatay kesitlerin uzun dönemlerde ayrı ayrı hesaplamalarını yapan ve hesaplamalar neticesinde daha hassas sonuçlar ortaya çıkaran katsayı tahmincisidir (Pesaran ve Yamagata, 2008: 50, İltaş ve Erdoğan, 2017: 442).

Çalışmada yapılan katsayı tahmincisi sonuçları Tablo 87' de olduğu gibidir.

Tablo 87. Katsayı Tahminci Sonuçları (Panel Geneli)

Değ.	MGE			CCE		
	Coef.	Std. Err.	Olasılık	Coef.	Std. Err.	Olasılık
logihr	-0.0002166	0.0001466	0.139	-3.58e-10	4.43e-10	0.418
logith	6.67e-06	0.0000882	0.940	4.61e-10	4.45e-10	0.300
Wald		10.50			1.07	
chi2(2)						
Prob> chi2		0.0053			0.3003	
Gözlem		51			51	
Grup		3			3	

MGE katsayı tahminci sonuçlarına göre, panel genelinde model anlamlıdır ama değişken bazında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. CCE katsayı tahminci sonucuna göre, panel genelinde model anlamlı değildir. Ancak panelin heterojen olması sonucu bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki sonuç panel geneli yerine sektör özelinde değerlendirilecektir. Sektörlere ilişkin sonuçlar aşağıdaki gibidir:

3.1.1.2.Tarım Sektörü Panel Veri Analizi

Tablo 88. Katsayı Tahminci Sonuçları (Sektör Geneli)

Sektör	Değ.	MGE			CCE		
		Coef.	Std. Err.	Olasılık	Coef.	Std. Err.	Olasılık
Tarım	logihr	-0.0004727	0.0002082	0.023 **	3.92e-10	1.62e-10	0.016 **
	logith	0.0001828	0.000194	0.346	-1.51e-10	2.35e-10	0.520

** ve *** sırasıyla %5 ve %1 düzeyinde anlamlılık ilişkisini ifade etmektedir.

Tablo 88’de görüldüğü üzere MGE katsayı tahminci sonuçlarına göre Malatya ilinde tarım sektöründe ihracat rakamlarının Malatya ilinin Türkiye GSYİH içindeki payı üzerinde %5 anlamlılık düzeyinde etkili olduğu görülmektedir. Malatya ilinde tarım sektöründe ihracat rakamlarındaki 1 birimlik artış Malatya ilinin Türkiye GSYİH içindeki payında %04 azalışa neden olmaktadır.

CCE katsayı tahminci sonuçlarına göre ise, Malatya ili tarım sektöründe ihracat rakamlarının Malatya ilinin Türkiye GSYİH içindeki payı üzerinde %5 anlamlılık düzeyinde etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca Malatya ilinde tarım sektöründe ihracat rakamlarında 1 birimlik artış Malatya ilinin Türkiye GSYİH içindeki payı üzerinde %3,92’lik artışa neden olmaktadır.

3.1.1.3.Turizm Sektörü Panel Veri Analizi

Tablo 89. Katsayı Tahminci Sonuçları (Sektör Geneli)

Sektör	Değ.	MGE			CCE		
		Coef.	Std. Err.	Olasılık	Coef.	Std. Err.	Olasılık
Turizm	logihr	-0.0002121	0.0007698	0.783	-1.14e-09	4.24e-10	0.007 ***
	logith	-0.0000726	0.0008389	0.931	1.33e-09	5.11e-10	0.009 ***

** ve *** sırasıyla %5 ve %1 düzeyinde anlamlılık ilişkisini ifade etmektedir.

Tablo 89’da görüldüğü üzere MGE katsayı tahminci sonuçlarına göre Malatya ilinde turizm sektöründe ihracat rakamlarının Malatya ilinin Türkiye GSYİH içindeki payı üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde etkili olduğu görülmektedir. Malatya ilinde turizm sektöründe ihracat rakamlarında 1 birimlik artış Malatya ilinin Türkiye GSYİH içindeki payı üzerinde %1,14’lük azalışa neden olmaktadır. Malatya ilinde turizm

sektöründe ithalat rakamlarında 1 birimlik artış Malatya ilinin Türkiye GSYİH içindeki payı üzerinde %1,33'lük artışa neden olmaktadır.

3.1.1.4. Maden Sektörü Panel Veri Analizi

Tablo 90. Katsayı Tahminci Sonuçları (Sektör Geneli)

Sektör	Değ.	MGE			CCE		
		Coef.	Std. Err.	Olasılık	Coef.	Std. Err.	Olasılık
Maden	logihr	0.0000349	0.0001147	0.761	-3.26e-10	2.02e-10	0.107
	logith	-0.0000902	0.0000641	0.159	2.07e-10	2.27e-10	0.361

Malatya ilinde maden sektörü ele alındığında, MGE katsayı tahminci sonuçlarına göre, maden sektöründe ihracat rakamlarının Malatya ilinin Türkiye GSYİH üzerinde anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

3.1.2. Topsis Metodu ile Analiz

Topsis yöntemi 1980 yılında Hwang ve Yoon tarafından geliştirilen, birçok alanda uygulama imkânı bulan çoklu karar verme yöntemidir (Shyjith vd., 2008: 376). Yöntemin amacı pozitif ideal çözüme en kısa mesafedeki ve negatif ideal çözüme ise en uzak mesafedeki karar seçeneğinin belirlenmesidir. Yani yöntem pozitif ideal çözüm ve negatif ideal çözüm olmak üzere iki temel prensibe dayanır (Monjezi vd., 2010: 2).

Topsis yöntemi aşağıdaki aşamalara göre yapılır (Gökdalay, 2009: 162).

1. Adım: karar matrisi oluşturulur.

Karar matrisi, alternatifler ve kriterler belirlendikten sonra karar verici tarafından $n \times m$ boyutlu bir matris oluşturulur. Burada n alternatifleri m ise kriterleri ifade eder.

$$D = \begin{bmatrix} d_{11} & d_{12} & \dots & d_{1m} \\ d_{21} & d_{22} & \dots & d_{2m} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ d_{n1} & d_{n2} & \dots & d_{nm} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Yukarıda (1) numaralı karar matrisinin satırları alternatifleri, sütunlar ise kriterleri ifade etmektedir. d_{ij} alternatifinin j kriterine göre $i=1,2, \dots, n$, $j=1,2,\dots,m$ mevcut performansını göstermektedir.

2. Adım: Standart karar matrisi (normalize edilmiş) oluşturulur.

Karar matrisinde yer alan her bir kritere ait değerlerin kareleri toplamının karekökü alınarak, sütunda yer alan ilgili kriterin ifade ettiği değerin bu elde edilen değere bölünmesi ile elde edilir. Değeri sıfır olan bir kriterin normalize karar matrisindeki değeri de sıfır olarak kabul edilir. Normalize karar matrisi (6) nolu matriste görüldüğü şekilde düzenlenir.

$$R = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1m} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2m} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ r_{n1} & r_{n2} & \dots & r_{nm} \end{bmatrix} \quad (2)$$

R standart karar matrisinin elemanları denklem (3)' de görüldüğü şekilde hesaplanır.

$$r_{ij} = \begin{cases} \frac{d_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^n d_{kj}}} & i = 1,2, \dots, n, j = 1,2, \dots, m \\ 0, d. y. & \end{cases} \quad (3)$$

3. Adım: ağırlıklı standart karar matrisi oluşturulur. İlk olarak kriter ağırlıkları ($w_i, i=1,2, \dots, m$) belirlenir. (Bu çalışmada kriter ağırlıklarını yazar kendi tecrübesinden hareketle subjektif olarak belirlemiştir. İthalat kriteri için 0,3, ihracat kriteri için 0,3, gelir kriteri için 0,4)

$$V = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_m r_{1m} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_m r_{2m} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ w_1 r_{n1} & w_2 r_{n2} & \dots & w_m r_{nm} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} V_{11} & V_{12} & \dots & V_{1m} \\ V_{21} & V_{22} & \dots & V_{2m} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ V_{n1} & V_{n2} & \dots & V_{nm} \end{bmatrix} \quad (4)$$

4. Adım: Pozitif ve negatif ideal çözüm değerleri hesaplanır.

V matrisi kullanılarak, ilgili kriterin amacına göre her bir kriter için pozitif ideal ve negatif çözüm kümeleri elde edilir. Kriterler fayda yönlü ise pozitif ideal çözüm V matrisinin sütunların en büyük değerleri olup negatif ideal çözüm V matrisinin sütunlarının en küçük değerleridir. Kriterler maliyet yönlü ise pozitif ideal çözüm V matrisindeki sütunların en küçük değerleri olup negatif ideal çözüm sütunlardaki en

büyük değerleri ifade eder. Burada pozitif ideal çözüm kümesi $V^* = V_1^*, V_2^*, \dots, V_m^*$ ve negatif ideal çözüm kümesi " $V^- = V_1^-, V_2^-, \dots, V_m^-$ " şeklinde tanımlanır.

5. Adım: pozitif ideal ve negatif ideal çözüm değerlerine olan uzaklık değerleri elde edilir. Her bir alternatife ilişkin değerlendirme ölçütlerinin pozitif ideal ve negatif ideal çözüm değerlerinden sapmaların bulunması amacıyla Öklid yaklaşımı kullanılır. Uzaklık değerleri Denklem (5) ve (6)'da gösterildiği şekilde hesaplanır.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^m (V_{ij} - V_j^*)^2}, i=1, 2, \dots, n \quad (5)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^m (V_{ij} - V_j^-)^2}, i=1, 2, \dots, n \quad (6)$$

6. Adım: İdeal çözüme izafi yakınlık katsayıları hesaplanır.

Her bir alternatifin ideal çözüme izafi yakınlık katsayılarının hesaplanmasında pozitif ideal ve negatif ideal çözüm değerinden uzaklıklar kullanılır.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^* - S_i^-}, i = 1, 2, \dots, n \quad (7)$$

Denklem ile her bir alternatif için izafi yakınlık değeri hesaplanır. Burada $0 \leq C_i^* \leq 1, i = 1, 2, \dots, n$ şeklindedir. Denklem (7), negatif ideal çözüme uzaklığın toplam uzaklık içerisindeki payıdır. Buna göre 1'e yakın $C_i^*, i = 1, 2, \dots, n$ alternatif en yüksek performans gösteren alternatif olarak kabul edilir.

3.1.2.1. Bulgular

Tablo 91. 2004 Dönemine Ait Karar Matrisi

Kriter/Alternatif	İhracat	İthalat	Gelir
Tarım	7368118	16183828	719046
Turizm	89697,14	138506,516	3455912,22
Maden	7887258	44278	4876005,83

Karar sürecinin ilk aşamasında alternatif ve kriterlerden oluşan karar matrisi oluşturulur. 2004 dönemine ait karar matrisi Tablo 92'de gösterilmektedir.

Tablo 92. 2004 Dönemine Ait Normalize Karar Matrisi

Kriter/Alternatif	İhracat	İthalat	Gelir
Tarım	0,682625234	0,999959637	0,119450456
Turizm	0,008310064	0,008557983	0,574108319
Maden	0,730721378	0,002735831	0,810019275

TOPSIS yönteminin ikinci aşamasında kriterleri temsil eden veriler arasındaki anomalilerin giderilip verilerin analizde birlikte kullanılabilmesi amacıyla normalizasyon işlemi yapılır.

Tablo 93. 2004 Dönemi Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

Kriter/Alternatif	İhracat	İthalat	Gelir
Tarım	0,20478757	0,299987891	0,047780182
Turizm	0,002493019	0,002567395	0,229643328
Maden	0,219216413	0,000820749	0,32400771

TOPSIS yönteminin üçüncü aşamasında normalize edilen kriterler ağırlıklandırılarak ağırlıklı normalize karar matrisi oluşturulur. Kriterlerin ağırlıklandırılması amacıyla birçok objektif ve subjektif kriter ağırlıklandırma yöntemi kullanılabilir. Bu karar probleminde karar vericinin kendi tecrübelerine dayanarak belirlediği subjektif bir ağırlıklandırma yapılmıştır. 2004 dönemine ait ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi Tablo 93'te verilmiştir.

Tablo 94. 2004 Dönemi İdeal ve Negatif İdeal Çözüm Değerleri

	İhracat	İthalat	Gelir
S*	0,189466623	0,139390776	0,242417647
S-	0,13605862	0,216280406	0,212285816

Yöntemin dördüncü aşamasında pozitif ideal ve negatif ideal çözüm değerleri bulunur. Pozitif ideal çözüm değeri fayda yönlü kriterler için kriterler sütunundaki en

yüksek değer, maliyet yönlü kriterler için ise kriterler sütunundaki en düşük değerdir. 2004 dönemine ait ideal ve negatif ideal çözüm değerleri Tablo 94’te verilmiştir.

Tablo 95. 2004 Dönemi İdeal ve Negatif İdeal Uzaklık Değerleri

İDEAL UZAKLIK DEĞERLERİ (Si*)		NEGATİF İDEAL UZAKLIK DEĞERLERİ Si-	
Tarım	0,252804089	Tarım	0,196958664
Turizm	0,232040836	Turizm	0,252614932
Maden	0,16353483	Maden	0,256553823

Yöntemin beşinci aşamasında ideal uzaklık değerleri hesaplanır.

Tablo 96. 2004 Dönemi TOPSIS Sonucu

Kriterler/Alternatifler	Si*	Sİ-	Ci*	Sıra
Maden	0,16353483	0,256553823	0,610713527	1
Turizm	0,232040836	0,252614932	0,521225474	2
Tarım	0,252804089	0,196958664	0,437916796	3

İdeal ve negatif ideal uzaklık değerlerinden hareketle Si* Sİ- ve Ci* değerleri hesaplanır. Negatif uzaklık değerinin negatif ideal ve ideal uzaklık değerinin toplamına bölünmesiyle Ci* değeri hesaplanır. Bu sayı alternatifin performans değerini temsil eder.

Tablo 97. Tüm Yıllara Ait Cj* Değerleri

Yıl/Alternatif	Maden	Turizm	Tarım
2004	0,61071353	0,52122547	0,43791680
2005	0,60402698	0,51720836	0,44416469
2006	0,58187979	0,50054669	0,45446831
2007	0,53735343	0,49807205	0,47321423
2008	0,56047890	0,49713967	0,46791117
2009	0,55440525	0,49690673	0,46990301
2010	0,54622339	0,49764451	0,47203376
2011	0,53069806	0,49765484	0,47392003
2012	0,52854183	0,49779991	0,47406336
2013	0,53128995	0,49719490	0,47418834
2014	0,53862472	0,49756278	0,47380423
2015	0,54229906	0,49830714	0,47306396
2016	0,53714830	0,49750461	0,47355508
2017	0,52651861	0,50012722	0,47482895
2018	0,53302850	0,49907261	0,47413250
2019	0,57670841	0,49966922	0,46348339
2020	0,57938336	0,49618738	0,46265704

Yıllara göre sonuçlar incelendiğinde maden sektörü tüm yıllar açısından en yüksek performansı gösteren kriter olmuştur. Turizm sektörü ikinci düzeyde, tarım sektörü üçüncü düzeyde performans göstermiştir. Sonuçlar veriler ile örtüşmektedir. Veriler ile birlikte değerlendirildiğinde maden sektörünün gelir seviyesinin ve ihracat tutarının yüksek olması ve ithalat düzeyinin düşük olması sektörün yüksek performans göstermesini sağlamıştır.

SONUÇ

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ellerindeki kaynakların ne ölçüde verimli ve etkili kullandığı ile doğru orantılıdır. Gelişmişlik düzeyi sadece ekonomik ölçütler ile ölçülen bir kavram değildir. Bir ülkenin gelişmişlik sıralaması yapılırken kalkınma kavramı göz ardı edilmemelidir. Kalkınma kavramı, içerisinde sadece ekonomi ile ilgili ölçümleri barındırmaz, ayrıca toplumun temel taşıını oluşturan insanın tutum ve davranışlardaki değişimi, toplumun sosyokültürel yapısındaki ilerlemeyi içerisinde barındırır (Tolunay vd., 2006: 118). Her ülke kendi içerisinde farklı sosyokültürel yapılardan, gelişme şartlarından ve ekonomik farklılıklardan oluşan bölgeleri barındırmaktadır. Bölgeler arasındaki bu büyük farklılıkları en az düzeye indirmek bölgesel düzeyde kalkınma ile mümkün olmaktadır (Tekin, 2015: 38). Bir ülkenin kalkınması ve büyümesi için öncelikle bölgesel düzeyde kalkınma ve büyüme hedeflerinin oluşturulması gerekir.

Ülkemizde bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak ve bölgeler arasında rekabeti oluşturmak amacıyla bölge planları oluşturulmuştur. Malatya ilinin de dahil olduğu TRB1 bölgesi Elâzığ, Tunceli ve Bingöl illerinden oluşmaktadır. Bu çalışmada bölgesel kalkınmanın önemi doğrultusunda Malatya ilinin hem bölgeye hem de ülkeye sağlayacağı katkı, üç sektör (tarım, turizm ve maden) ele alınmış ve sektörler arasında incelemeler yapılmıştır. Öncelikle çalışmanın ilk kısmında Malatya'nın tanınması amacıyla sosyal ve demografik özellikleri hakkında bilgi sunulmuştur. Sonraki bölümler de ise çalışmanın ana konusunu oluşturan tarım, turizm ve maden sektörünün mevcut yapısı ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünde sektörlerin ekonomik etkisini ölçmek için Panel Veri Analizi ve TOPSİS Yöntemi kullanılmıştır. Panel Veri Analizi; ülkeler, bireyler, firmalar gibi birimlere ait yatay kesit gözlemlerinin belli bir zaman dilimi içerisinde bir araya getirilmesi olarak ifade edilir. Çalışmada Panel Veri Analizi ölçümleri sonucunda olasılık değerlerinin %5'in altında olması neticesinde değişkenler arasında uzun vadede eş bütünleşik bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Malatya' ya ait ihracat gelirleri, ithalat bedelleri ve sektör gelirlerinin Türkiye GSYİH oranı arasında eş bütünleşik bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Eş bütünleşik ilişkinin yönünü ve derecesini tespit edebilmek amacıyla MGE ve CCE katsayı tahminci testleri kullanılmıştır. MGE katsayı tahminci testi sonucunda oluşturulan modelin panel genelinde anlamlı fakat değişkenler bazında

anlamsız olduğu gör÷lmektedir. Fakat daha öncesinde yapılan heterojenlik ve homojenlik ölçümleri doğrultusunda panel heterojen olarak belirlenmiş ve bu nedenle bağımlı ve bağımsız değişkenler sektör özelinde değerlendirilmiştir. Ve MGE katsayı tahmincisine oranla daha hassas olan CCE katsayı tahminci testi uygulanmıştır. CCE katsayı tahmincisi sonuçlarına göre;

- Tarım sektöründeki ihracat rakamları Malatya ilinin Türkiye GSYİH içindeki payı üzerinde %5 anlamlılık düzeyinde etkilidir. İhracat rakamlarında meydana gelen bir birimlik artış, GSYİH üzerinde %3,92'lik artışa neden olmaktadır. Bu nedenle H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Malatya ikliminin karasal iklim ile Akdeniz iklimi arasında olması birçok tarım ürünü yetiştirilmesine alt yapı sağlamaktadır. Malatya'nın ekonomisini oluşturan kayısı yetiştiriciliğın GSYİH üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Fakat kayısı ihracı yapan firmaların merkezini İl sınırları içerisinde olmayışı nedeni ile ihracat rakamları Malatya ili içerisinde dahil edilmemiş ve GSYİH üzerinde ki etkisi beklenenden daha az düzeyde olmuştur. Malatya'nın toprak yapısının kalın ve geçirimli olması sebebiyle sulama büyük önem arz etmektedir. Ayrıca verilere baktığımızda sulanabilir arazi yüzde oranının yüksek olması, sulama konusuna daha önem verilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir. Gerek modern sulama yöntemlerinin kullanılması, organik tarıma önem verilmesi gerekse kurumların teşvik edici politikaları tarım sektörünün GSYİH üzerindeki etkisini daha da artıracaktır. Ayrıca tarım sektörü denildiğinde sadece bitkisel üretim akla gelmemektedir. Hayvancılık tarım sektörü içerisinde yüksek değer yaratan üretim dallarından birisidir. Malatya'nın tarım arazisinin geniş mera ve çayırardan oluşması hayvancılık yetiştiriciliğinde önem arz etmektedir. Bu bağlamda yapılacak iyileştirmeler İl GSYİH üzerinde etkili olacaktır.

- Turizm sektöründeki ihracat rakamları Malatya ilinin Türkiye GSYİH içindeki payı üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde etkilidir. İhracat rakamlarında meydana gelen bir birimlik artış, GSYİH üzerinde %1,14'lik azalışa neden olurken, ithalat rakamlarında meydana gelen bir birimlik artış, Malatya ilinin Türkiye GSYİH içindeki payı üzerinde %1,33'lük artışa neden olmaktadır. Bu ölçümler doğrultusunda H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Turizm sektörü ele alınırken kültür, doğa, inanç ve sağlık turizmi dikkate alınmıştır. Son yıllarda ortaya çıkan bir

kavram olan sağlık turizmi İl' de etkisini göstermiştir. İnsanlar turistik faaliyetlerinde bulunmalarının sebeplerinden birisi sağlıksal konular olmaktadır. Bölge içerisinde sağlık turizmi kapsamında birinci sırada yer aldığı çalışmada açıklanan verilerde açıkça görölmektedir. Yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmek amacıyla İl'de yer tarihi ve turistik yerler daha cazip hale getirilebilir, sosyal ve kültürel faaliyetler artırabilir. Yapılacak olan iyileştirmeler zincirin halkasını oluşturan doğa, kültürel, tarihi, inanç ve sağlık turizmini tetikleyecek ve İl ekonomisine olumlu katkılar sağlayacaktır. Özellikle yerel yönetimler bu konuda desteklenmeli, kurum ve kuruluşlar iş birliği içerisinde olmalıdır. Nitekim turizm sektörüne yapılan yatırımlar İl'in politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarına etki edecektir.

- Maden sektöründe olasılık değeri %5'in üzerinde olduğu için H₃ hipotezi reddedilmektedir.

TOPSİS Yöntemi, birçok farklı alanda uygulanan çok kriterli karar verme yöntemlerindedir. Bu yöntemde karar vermede rol oynayan etkin unsur, alternatifler arasında pozitif ve negatif ideal çözüm noktalarının olmasıdır. Pozitif ideal çözüm maliyetin minimum faydanın maksimum olduğu nokta iken, negatif ideal çözüm ise maliyetin maksimum faydanın minimum olduğu noktadır. TOPSİS yönteminin kullanılması için en az iki alternatifin veya karar seçeneğinin olması gerekir. Bu çalışmada yıllar itibariyle sektörler arasında en uygun yatırım alanının bulunması için TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Malatya'da 2004-2020 yılları arasında maden sektörü en yüksek performansı göstermiştir. Bu nedenle H₆ hipotezi kabul edilmiştir.

Malatya ilinin jeopolitik konumundan dolayı çeşitli maden rezervleri bulunmaktadır ve bu rezervler çalışmada detaylı bir şekilde verilmiştir. Özellikle Türkiye'nin tek profilit yatağı Pütürge'de, yine Türkiye'nin önemli yataklarından olan Hasan Çelebi demir yatakları Hekimhan'da bulunmaktadır. Maden sektöründe ihracat rakamlarının yüksek, ithalat rakamlarının düşük düzeyde olması sektörün il bazında yüksek performans göstermesini sağlamıştır. İl'de bulunan maden yataklarının süreklilik arz edecek şekilde işletilmesinin sağlanması ve potansiyel maden rezervlerinin işletme eline bırakılması Malatya ekonomisine katkı sağlayacaktır. Ayrıca ocakların çoğunluğu özel sektör tarafından işletildiğinden, özel sektör teşvik edilmelidir.

Maden sektörünü takiben, ikinci sırada turizm ve üçüncü sırada ise tarım sektörü yer almıştır. Veri seti incelendiğinde analiz sonuçları ile bir örtüşme sağladığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaladağ, S, *En Eski Çağlardan Bizans Dönemine Kadar Malatya Tarihi*, (Doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı/Tarih, Konya (Türkiye). 1988.
- Aslan Yılmaz, K., B. Gülçubuk, “İnsana Yakışır İş Koşullarının Tarımdaki Karşılığı: Malatya İlinde Kayısı Tarımında İşgücü Kullanım Analizi” *TEAD Araştırma Makalesi*, 7/2021, (2), ss.109-125.
- Atalay, S. S., *Yeni Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye’de Reel Yakınsama*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Uzmanlık Tezi, Ankara, 2007.
- Ateş, H., “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Turizm Algısı ve Turizmin Geliştirilmesi Stratejileri”, *Bilgi Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 11/2016, (2), ss.111-140.
- Aygün, A., “Türkiye Ayva Üretim Potansiyeli”, *Yalova Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 47/2018, (2), ss.45-49.
- Babaoğlu, M., “Nohut ve Tarımı”, Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Edirne, 2003.
- Balcı Akova, S., İ. Tapan, “Sürdürülebilir Tarım Kapsamında İyi Tarım Uygulamalarının Değerlendirilmesi: Malatya İli Örneği” *Coğrafya Dergisi – Journal of Geography*, 2022, (44), ss.151-167.
- Balcıoğlu Y.E., Ç. Kaya, M.Demircan, “ İklim Değişikliğinin Malatya İlinde Kayısı Rekoltesi ve Coğrafi Dağılışına Etkileri” *JENAS*, 2/2022, (4), ss.119-146.
- Balkaya, A., Ş. Sarıbaş, T. Özgen, “Türkiye’de Kışlık Sebze Türlerinin Tarımsal Üretimdeki Yeri ve Önemi”, *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi*, 2016, ss. 8-12.
- Balta, M. F., İ. U. Erol, K. Özrenk, vd., “Kızılıcık (Camus mas L.) Genotiplerinin Yeşil Çelik ile Çoğaltılması Üzerine Araştırmalar”, *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi*, 6/2019, (2), ss.136-141.
- Başer, M.Y., A. Olcay, E. İnce, “ Malatya İlinin Alternatif Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi Üzerine Nitel Bir Çalışma” *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 9/2021, (2), ss.1232-1249.

- Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, “Dünyada Kayısı “T.C Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara, 2019, s.3.
- Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, “Patates Bülteni” T.C Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara, 2020, s.1.
- Boyraz, Z., “Hekimhan Kuluncak Malatya ve Çevresindeki Maden Üretimine Coğrafi Bir Bakış”, *ZfWT Zeitschrift für die Welt der Türken*, 3/2010 (1), pp.157-168.
- Büyükoğlu, B., A. Şit, B. Buyuran, “Sektörel Yoğunlaşmanın Banka Riski Üzerine Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Örneği”, *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 3/2020, (1), ss.37-45.
- Çetin, F., E. Karadeniz, “Baklagil Raporu” Gap Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi, Diyarbakır, 2013, s.5
- Çirka, M., V. Çiftçi, “Doğu Anadolu’nun Güneyinde Yetiştirilen Taze Fasulye Gen Kaynaklarının Toplanması ve Fenolojik Bakımından Değerlendirilmesi”, *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi*, 2016(3), ss.109-121.
- Çondur, F., U. Evlimoğlu, “Türkiye’de Madencilik Sektörünün Girdi- Çıktı Analizi Yöntemiyle İncelenmesi”, *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, (17), ss.25-41.
- Çöçen, E., A. Canbay, Ç. Yavuz, vd. “Avrupa Grubu (*Prunus domestica*) Bazı Erik Çeşitlerinin Malatya Ekolojisindeki Performansı”, *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 6/2019, (4), ss.678- 684.
- Denk, E, “Genel Turizm” *Atatürk Üniversitesi*, 2018.
- Doğan, Z., S. Arslan, A.N. Berkman, “Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış”. *Niğde Üniversitesi İİBF*, 8/2015 (8), ss.29-41.
- Durmuş, E., A. Yiğit, “Türkiye’nin Meyve Üretim Yörelere”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13/2003, (2), ss. 32- 36.
- Eldoğan, Ü., “Dünyada ve Türkiye’de Badem”, *Antep Fıstığı Araştırma Dergisi*, 8/2020, (2), ss.44-45.
- Engindeniz, S., “İspanak Üretiminde Maliyet ve Karlılık Analizi”, 2008, (272), ss.85-90.

- Erdem, A.ve Karaoğlu, B., “Malatya- Pütürge Profilitlerinin Değerlendirilmesi”, 27-29 *Nisan Maden Sempozyumu, Malatya ve Çevre İllerinin Maden Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2013, ss.46-
- Erdoğan, Ü., L. Pırlak, “Ülkemizde Dut (*Marus spp.*) Üretimi ve Değerlendirilmesi”, *Alatarım*, 4/2005, (2), ss.38-43.
- Eren, A. A., K. Gökten, “Malatya İli Tarım Potansiyeli Üzerine Bir İnceleme”, *Turkish Journal Park Academic*, 2/2018, (1), ss.58- 80.
- Eryiğit, T., “Iğdır İlinin Kalkınmasında Endüstri Bitkileri Tarımının Önemi ve Geliştirilmesi İçin Bazı Öneriler”, *YYÜ Tar. Bil. Dergisi*, 21/2011 (1), ss. 73-81.
- Frangipane, M., çev. (Z.Zühre İlkelen), (2002), Yakındoğu’da Devletin Doğuşu, (1.Baskı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, Türkiye.
- Gezer, İ., Ş. Özcan, O.Tuğrulca, vd., “Malatya Vizyon 2023”, Fırat Kalkınma Ajansı, Bilsam Yayınları, Malatya, 2011.
- Gögebakan, G., “Malatya”, *İslam Ansiklopedisi*, cilt no:27 (1.Baskı), İSAM, 2003.
- Gök, A., H. Tuna, H., “Turizm Pazarlaması Açısından Malatya İlinin Potansiyelinin Değerlendirilmesi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15/2013, (24), ss.01-11.
- Gök, G., “Şeker Pancarı ve Şeker Endüstrisinin Hikayesi”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018, (16), ss.106-114.
- Gökdalay, M. H., “Havaalanlarının Performans Analizinde Bulanık Ölçütlü Karar Verme Yaklaşımı”, *İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 8/2009, (6), ss.157-168.
- Gözlekçi, Ş., “Narh Dünü Bugünü ve Yarını”, *TÜRKTÖB Dergisi*, 2020, (9), ss.20-23.
- Greene, W., *Econometric Analysis*, (5th Edition), Prentice Hall, New Jersey, 2003.
- Gujarati, N., *Basic Econometrics*, (4th Edition), The Mc Grow- Hill Companies, New York, 2004.
- Gül, M., M. G. Akpınar, “Dünya ve Türkiye Meyve Üretimindeki Gelişmelerin İncelenmesi”, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2006/19 (1), ss.15-

27. Batur, S., “Armut Yetiştiriciliği”, *Meyvecilik Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü*, 2014, (60).
- Gül, M., M. G. Akpınar, M.G., “Dünya ve Türkiye Meyve Üretimindeki Gelişmelerin İncelenmesi”, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19/2006, (1), ss.15-27.
- Gülümser, A., “Dünyada ve Türkiye’de Yemelik Dane Baklagillerin Durumu”, *Tarla Bitkileri Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2016, 25 (özel sayı) s.294.
- Gülümser, A., “Dünyada ve Türkiye’de Yemelik Dane Baklagillerin Durumu”, *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2016(25), ss.292-298.
- Gürsel, Ö. F., “Erik Yetiştiriciliği”, *Meyvecilik Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü*, 2011, (6).
- Güvenç, İ., “Türkiye’de Biber Üretimi, Dış Ticareti ve Rekabet Gücü”, *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 23/2020, (2), ss. 441-445.
- Güvenli, G., İ.Daşdemir, “ Odun Kömürü Üretiminin Teknik, Ekonomik ve Sosyal Analizi (Malatya İli Örneği)” *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 19/2019, (1), ss.81-92.
- Güzel, F. Ö., “Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Yeni Bir Dinamik: İnanç Turizmi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2/2010, (2), ss.87-100.
- Hacıevliyagil, N., A. Şit, İ. Tuna, “Finansal Krizleri de İçeren Dönemlerde Sermaye Yapısının Finansal Performans Üzerine Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi*, 2020, *Sonbahar* özel sayı, ss.139-148.
- Hasdemir, M., (2020) “Ürün Raporu Kayısı 2020”, T.C Tarım ve Orman Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, Ankara.
- Hepaktan, C. E., S. Çınar, “OECD Ülkeleri Vergi Sistemi Esnekliğinin Panel Eş Bütünleşme Testleri ile Analizi”, *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/2011, (2), ss.133-153.

<http://investinmalatya.gov.tr/tr//sayfa/370-madencilik-ve-mermer> 01.12.2021

<http://malatya.tarim.gov.tr/Menu/17/Malatya-Kayisisi> (19.03.2020)

<http://tarimsalistatistik.com/tr-TR/Sayfa/tutun-yetistiriciligi> 01.11.2020

<http://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/madencilik.pdf> 02.01.2020

<http://www.fao.org/faostat/en/#data> 08.11.2020

<http://www.malatya.gov.tr/> 13.02.2021

<http://www.malatya.gov.tr/arslantepe-hoyugu> 03.12.2021

<http://www.malatya.gov.tr/arslantepe-hoyugu> 03.12.2021

<http://www.malatya.gov.tr/cografi-konum> 01.09.2020

<http://www.malatya.gov.tr/turizm> 05.05.2020

<http://www.yazihan.gov.tr/buzluk-magaralari> 31.12.2022

<https://ankara.tarimorman.gov.tr/Belgeler/liftet/Ispanak%20Yeti%C5%9Ftiricili%C4%Fi.pdf> 01.04.2022

<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF> 12.11.2020

<https://avys.omu.edu.tr> 20.03.202

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> 01.01.2023

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> 28.12.2022

<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44428/nemrut-dagi-adiyaman> 31.12.2022

<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-93763/arslantepe-arkeolojik-alani-malatya-2014.html>
03.12.2021

<https://malatya.ktb.gov.tr/TR-58263/tarihce.html> 29.12.2022

<https://malatya.ktb.gov.tr/TR-58294/malatya-muzesi.html> 13.02.2021

<https://malatya.ktb.gov.tr/TR-58318/battalgazi-ulu-cami.html> 31.12.2022

<https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari> 28.12.2022

<https://totm.inonu.edu.tr/dosyalar/2020faaliyet.pdf> 10.05.2021

<https://www.atlasbig.com/tr/ulkelerin-karpuz-uretimi> 09.11.2020

<https://www.fao.org/faostat/en/#data/QV> 04.11.2020

- <https://www.fao.org/faostat/en/#data/QV> 05.11.2020
- <https://www.fao.org/faostat/en/#data/QV> 10.11.2020
- <https://www.fao.org/faostat/en/#search/pear> 05.11.2022
- <https://www.malatyakultur.com/malatya-tanitim/dogal-kaynaklar> 15.08.2022)
- <https://www.maski.gov.tr/sayfa.asp?id=233> 27.12.2022
- https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/malatya_madenler.pdf 02.01.2023
- https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgimerkezi/maden_potansiyel_2010/malatya_madenler.pdf 02.12.2021
- <https://www.tarimorman.gov.tr/> ‘Kiraz Değerlendirme Raporu’ 04.11.2020
- https://www.tmdr.org.tr/uploads/2019_07_16_ETKB_MAPEG_SunulanRapor.pdf 02.12.2021
- <https://www.wwf.org.tr/yayinlarimiz/raporlar/> 27.11.2022
- <https://www.zmo.org.tr/> TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası 27.10.2020
- https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=32410&tipi=38&sube=0 01.01.2023
- https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=32780 02.01.2023
- İltaş, Y., S. Erdoğan, “İşletme Sermayesi İhtiyacının Karlılık Üzerindeki Etkisi: Sektörel Bir Uygulama”, *Business and Economics Research Journal*, 8/2017, (3), ss. 433-452.
- İŞKUR Türkiye İş Kurumu, “İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulu Faaliyet Raporu”, 2019, Ankara.
- Karabacak, K., “Türkiye’de Tütün Tarımı ve Coğrafi Dağılışı”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15/2017 (1), ss.27-48.
- Karamürsel, D., *Afyonda Erik Üretimi Yapan İşletmelerin Yapısal Durumu ve Gelişme Olanakları*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Konya (Türkiye), 2010.

- Karataş, İ.A. ‘‘ Malatya’nın Turizm Potansiyelinin Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Algılar’’ *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/2018, (1), ss.91-103.
- Kemaloğlu, M. ‘‘XI- XIII Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dini Eserlerinden Kümbet-Türbe-Ziyaretgah-Namazgah ve Camiler’’, *Akademik Bakış Dergisi*, 2013, (39), ss.1-18.
- Kepek, Y ve Yentürk, N, (2000). Türkiye Ekonomisi, (12. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Koşar, M. B., (2017), *Bazı Klon Araçlar Üzerine Aşılı Vişne Çeşitlerinin Büyüme ve Gelişme Performanslarının İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Bahçe Bitkileri, Bursa (Türkiye).
- Kurt, G., N. Nacar Koçer, ‘‘ Malatya ilinin biyokütle potansiyeli ve enerji üretimi’’ *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 26/2010, (3), ss.240-247.
- Kün, E., Y. Çiftçi, M. Birsin, vd., ‘‘Tahıl ve Yemelik Dane Baklagiller Üretimi’’, Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, Ankara, ss.367-407.
- Malatya Valiliği, Medeniyetin Beşiği Malatya, H. Demirbağ, F. Fırat, (2013), Malatya Kitaplığı, Malatya, s.10.
- Mankan, E., *Hamurun Fiziksel Özelliklerinin Çavdar Ekmeğinin Kalitesi Üzerine Etkisi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı/Gıda Mühendisliği, İstanbul (Türkiye), 2008.
- Milas Ticaret ve Sanayi Odası (Mitas), ‘‘Turizm ve Kentler Raporu’’ Urban Strategy Partners, 2017, London, UK, s.5.
- Millî Eğitim Bakanlığı, ‘‘Aromatik Bitkilerin Yetiştiriciliği’’ (2011), Ankara, s. 5.
- Millî Eğitim Bakanlığı, ‘‘Fasulye Yetiştiriciliği’’ Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, Ankara, 2008, s.8
- Millî Eğitim Bakanlığı, ‘‘Hıyar Yetiştiriciliği’’, Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, Ankara, 2007, s. 3.
- Millî Eğitim Bakanlığı, ‘‘İspanakgil Sebzeleri Yetiştiriciliği’’, Orta Öğretim Projesi, Ankara, 2011, s.11.

- Millî Eğitim Bakanlığı, “Şeftali Yetiştiriciliği” (2011), Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı, Serin İklim Tahılları Yetiştiriciliği 2, (2012), Ankara.
- Monjezi, M., Dehghani, H., Singh, T.N., Sayadi, A.R., Gholinejad, A. “Application of TOPSIS method for selecting the most appropriate blast design”, *Arabian Journal of Geosciences*, 2010, p.2.
- Nargeleşkenler, M, *Makroekonomik ve Finansal Serilerin Ekonometrik Analizi: Panel Veri Yaklaşımı*, (Doktora tezi), Uludağ Üniversitesi, Ekonometrik Anabilim Dalı/Ekonometri, Bursa (Türkiye). 2009.
- Oğuz, M., Malatya Tarihi ve Sosyo-ekonomik Durumu, (1.Baskı), Kurtiş Matbaacılık, İstanbul, 2000.
- Önal, M.K., “Ege Bölgesinden Toplanan Vişne Gen Kaynakları Materyalinin Değerlendirilmesi”, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 15/2002, (2), ss.39-44.
- Özcan, M. “Domates”, T.C Tarım ve Orman Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, Ankara, 2020.
- Özcan, S.E., P. Özer, “Araştırma ve Geliştirme Harcamalarının Patent Başvuru Sayıları Üzerindeki Etkisi: Seçili OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, (58), ss.197-213.
- Özkaplan, N., “İşgücü Piyasasına Ait Kavramların Sorgulanması”, *Ekonomik Yaklaşım*, Bahar 1999, (32), ss.61-85.
- Öztürk, D., G. Karakaş, “ Kayısı Üretimi ve Pazarlama Sorunları; Malatya İli Örneği” *ULUSLARARASI AFRO-AVRASYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ*, 2/2017, (4), ss.113-125.
- Özüpekçe, S. “ Malatya’da Tarımsal Arazi Kullanımı ve Kayısı Tarımının Önemi” *International Journal on Social Sciences*, 1/2021, (6), ss.62-77.
- Parlak, H., M. Gül, “Dünyada ve Türkiye’de Fasulye Üretimi ve Dış Ticaretin Gelişimi”, *VII Ulusal Bahçe Bitkileri Kongresi Bildirileri*, II (2016), “ss. 427.

- Parlak, H., Taze Fasulye Üretiminin Ekonomik Yapısı ve Sorunları: Burdur İli Örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Tarım İşletmeciliği Anabilim Dalı/ Tarım Ekonomisi, Isparta (Türkiye), 2018.
- Pektaş, A., *Malatya Kuluncak Kuzeyinin ve Batısının Maden Jeolojik İncelemesi*, Ankara Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Anabilim Dalı, Ankara, 2010. (Türkiye).
- Persyn, D., J. Westerlund, “Error- Correction- Based Contegration Tests for Panel Data”, *Stata Journal*, 8/2008, (2), ss.232-241.
- Pesaran, M.H., A. Ullah, T. Yamagata, T., “A Bias – Adjust ed LM Test of “Error Cross- Section Independence”, *Econometrics Journal*, 2008, (11), ss.105-127.
- Pesaran, M.H., T. Yamagata, “Testing Slope Homogeneity In Large Panels”, *Journal of Econometrics*, 142/2008, (1), ss.50- 93.
- Samsun Valiliği İl Tarım Müdürlüğü, Sebzeçilik, H. Kasap (2010), Samsun İl Tarım Müdürlüğü Çiftçi Eğitimi ve Yayın, Samsun.
- Seçer, A., B. Öztornacı, F. Emeksiz, “Türkiye’de Çilek Üretim ve Dış Ticaretinde Gelişmeler”, *Alatarım*, 18/2019, (1), ss.49-56.
- Sesli, Y., “Ceviz Yetiştiriciliği”, *Meyvecilik Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü*, 2014, (61).
- Shyjith, K., M. Ilankumaran, S. Kumanan, “Multi-criteria decision-making approach to evaluate optimum maintenance strategy in textile industry” *Journal of Quality in Maintenance Engineering*, 14/2008, (4), p.375-386.
- Solak, A., *Malatya İli Sosyal Analiz Çalışması*, (1.Baskı), Hegem Yayınları, Ankara, 2017.
- Solmaz, F. ‘ ‘ Potansiyel Bir Tarih ve Kültür Turizmi Merkezi Örneği Olarak Malatya’ ’ *Academic Knowledge*, 3/2020, (2), ss.110-121.
- Sunkar, M., Ü. Hatun, A. Toprak, “Malatya Havzası ve Çevresinde İklim Özelliklerinin Meyveciliğe Etkisi” *3rd International Geography Symposium*, GEOMED, 2013, ss.566-574.
- Şahin, S., A. Ünal, A., “Türkiye’de İşletmelerinin Hukuki Açından Sınıflandırılması”, *Genel Turizm*, (1.Baskı), Necdet Hacıoğlu vd., Paradigma Akademi, İstanbul, 2019.

- Şimsek, M., “Badem Yetiştiriciliği”, Güneydoğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü, 2003.
- Şirikçi, B.S., *Türkiye’de Ayva Yetiştiriciliğinin Ekonomik Yapısı ve Pazarlama Sorunları*, (Yüksek lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Isparta (Türkiye), 2016.
- Şit, A., “Ekonomik Özgürlük Endeksi Borsa İlişkisinin Değerlendirilmesi: MIST Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma”, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/2022, (1), ss.94-102.
- Şit, A., A. Çavuşoğlu, İ.H. Ekşi, “Finansal Risklerin Firma Değeri Üzerine Etkisi: Seçilmiş Bankalar Üzerine Uygulama”, *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39/2020, (1), ss.1- 19.
- T.C Tarım ve Orman Bakanlığı, “Mercimek Bülteni”, 2019, Ankara, s.1.
- Takım, A. “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Planlarının İktisat Politikalarının Performansına Etkisi: Zonguldak-Bartın ve Karabük Örneği”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5/2010, (3), ss. 259-275.
- Tarım Ürünleri Piyasaları, “Mısır” 2022 Temmuz, Ankara, s. 2
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Türkiye’de Tarım, F. Yavuz/B. Miran, (2005), Erzurum.
- Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, Ar-Ge İnovasyon, “Baklagil Sektör Politika Belgesi 2019-2023”, 2019, Ankara, s.36.
- Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE), “Kayısı 2022”, 2022, Ankara, s.13-15.
- Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Müdürlüğü, ‘ Organik Kayısı Yetiştiriciliği’, 2021, Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara, s.26.
- Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Müdürlüğü, Tarım Ürünleri Piyasaları “Patates”, Haziran 2021, Ankara, s.2.
- Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Müdürlüğü, Tarım Ürünleri Piyasaları “Armut”, 2020, Ankara, s.1.
- Tarla-Bitkilerinin-Tanımı-ve-Önemi.pdf (ereglitb.org.tr) 20.11.2022

Tekin, A., “Küreselleşen Dünyada Bölgesel Kalkınma Dinamikleri, Kamu Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, (29), ss. 37-48.

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, “Kavun Raporu”, 2019, Ankara.

Tolunay, A. A. Akyol, “Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakülteleri Dergisi*, 2006, (2), ss.116-127.

<https://www.maden.org.tr/genel/bizden> 29.12.2022

Turan, M., “Madencilüğümüzün Tarihsel Gelişimi”, 2016.

Türkbal, A., İktisada Giriş, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 1993.

Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı, “Kuru Fasulye Bülteni”, 2019, Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), “Türkiye Tarım Sektörü Raporu”, 2013, Ankara, s.3.

Uçar, K., D. Güler, S. Engindeniz, “Türkiye’de Kayısı Üretiminin ARIMA Modeli ile Tahmini”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 27/2021, (2), ss.55-62.

Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği AR-GE Şubesi, “Biber Raporu”, 2017, Bursa, s.5.

Ünal, İ.H & Tuncel S. vd. (2016), “Türkiye ve Dünyada Altın”, *MTA Genel Müdürlüğü*, ss. 1-35.

Ünal, M.R., (2010) “Kayısı Araştırma Raporu”, Fırat Kalkınma Ajansı, Malatya.

Üzüm Değerlendirme Raporu.pdf (tarimorman.gov.tr) 30.03.2022

www.malatyagov.tr 20.02.2021

Yasan Ataseven, Z. (2021), “Üzüm” T.C Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, Ankara.

Yüksel, İ., *Tarih Öncesi Dönemde Malatya*, (Yayınlanmış doktora tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş (Türkiye), 2018.

Zengin, M., “Memlük Türk Sultanlığı’nın Anadolu hâkimiyet mücadelesi: Malatya’nın Zaptı (28 Nisan 1315)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33/2014, (55), ss.91-120.

EKLER

EK 1. Analizde kullanılan veri seti

Yıllar	Sektör	Kişi Başı GSYİH Tl	Kişi Başı GSYİH Dolar	İhracat	İthalat	Gelir	GSYİH Oranı (%)	Logihr	Lohith	Loggelir
2004	1	4807	4766,94	7368118	16183828	719046	0,005940638	6,867357	7,209081	5,856757
2005	1	6064	6030	7035905	11468564	1257905	0,006426583	6,84732	7,059509	6,099648
2006	1	6317	6270,55	10920484	11945771	935296	0,005740517	7,038242	7,077214	5,970949
2007	1	6974	6975,8	25374377	23123829	1031175	0,005662745	7,404395	7,36406	6,013332
2008	1	7709	8366,41	46500197	19592985	1217387	0,005623069	7,667455	7,292101	6,085429
2009	1	7950	7977,85	47722971	17579346	1299194	0,00580927	7,678727	7,245003	6,113674
2010	1	9207	9195	44897799	38845681	1499545	0,005735459	7,652225	7,589343	6,17596
2011	1	11228	11182,32	57799979	63045973	1828533	0,005886858	7,761928	7,799657	6,262103
2012	1	12288	12274,2	66183078	46166239	1707078	0,005821124	7,820747	7,664324	6,232253
2013	1	13957	13934,6	93462099	69436561	1545042	0,005752356	7,970636	7,841588	6,18894
2014	1	15297	15323,43	81037586	52750247	1073493	0,005615292	7,908686	7,722224	6,030799
2015	1	17828	17884	93041832	70796608	2462728	0,005721046	7,968678	7,850012	6,391416
2016	1	19243	19231,36	103858874	103427076	2561933	0,005547666	8,016444	8,014634	6,408568
2017	1	22483	22494,95	95289494	129992963	3440516	0,005523563	7,979045	8,11392	6,536624
2018	1	26266	26852,22	143611529	245873092	3480833	0,00556851	8,157189	8,390711	6,541683
2019	1	30417	30422,08	146478831	261824665	3997725	0,005647126	8,165775	8,418011	6,601813
2020	1	36844	36742,68	163541224	312050576	4968152	0,005887924	8,213627	8,494225	6,696195
2004	2	4807	3357	89697,14	138506,516	3455912,22	0,00594064	4,952779	5,14147	6,538563
2005	2	6064	4500	98458,376	156477,428	4866271,64	0,006426583	4,993253	5,194452	6,687196
2006	2	6317	4385	122314,621	139576,2	2314952,64	0,005740517	5,087478	5,144811	6,364542
2007	2	6974	5366	139453,34	243189,661	2264262	0,005662745	5,144429	5,385945	6,354927
2008	2	7709	6019	183517,808	260533,044	1521116,4	0,005623069	5,263678	5,415863	6,182162
2009	2	7950	5147	102142,6	218439,02	1637213,85	0,00580927	5,009207	5,33933	6,214105
2010	2	9207	6130	170824,829	278316,498	2996595	0,005735459	5,232551	5,444539	6,476628
2011	2	11228	6696	225294,471	402205,599	4676036,74	0,005886858	5,352751	5,604448	6,669878
2012	2	12288	6819	274461,212	425781,198	5947236	0,005821124	5,438481	5,629186	6,774315
2013	2	13957	7334	299459,298	530367,886	6354770,4	0,005752356	5,476338	5,724577	6,8031
2014	2	15297	6997	332447,775	551138,138	9728461,8	0,005615292	5,521723	5,74126	6,988044
2015	2	17828	6575	391502,928	563593,243	11644940,2	0,005721046	5,592735	5,750966	7,066137
2016	2	19243	6368	430670,724	599777,738	6979703,17	0,005547666	5,634145	5,77799	6,843837
2017	2	22483	6163	573024,085	853368,54	20640073,4	0,005523563	5,758173	5,931137	7,314711
2018	2	26266	5571	809601,904	1075081,72	27759179,6	0,00556851	5,908272	6,031441	7,443407
2019	2	30417	5356	974296,08	1151364,4	29392977,6	0,005647126	5,988691	6,061213	7,468244
2020	2	36844	5234	1190856,65	1541007,94	16058418,5	0,005887924	6,075859	6,187805	7,205703

2004	3	4807	3357	7887258	44278	4876005,83	0,005940638	6,896926	4,646188	6,688064
2005	3	6064	4500	6292444	150122	8274175,35	0,006426583	6,798819	5,176444	6,917725
2006	3	6317	4385	8265344	29110	12574246,7	0,005740517	6,917261	4,464042	7,099482
2007	3	6974	5366	2808371	50676	20686894,1	0,005662745	6,448454	4,704802	7,315695
2008	3	7709	6019	17532373	407466	17945399,6	0,005623069	7,243841	5,610091	7,253953
2009	3	7950	5147	14626252	544214	21523066,3	0,00580927	7,165133	5,73577	7,332904
2010	3	9207	6130	9655513	889906	33633481,7	0,005735459	6,984775	5,949344	7,526772
2011	3	11228	6696	1875478	298424	53509578	0,005886858	6,273112	5,474834	7,728432
2012	3	12288	6819	428777	404400	60217372,1	0,005821124	5,632231	5,606811	7,779722
2013	3	13957	7334	3747232	327356	85941146,5	0,005752356	6,573711	5,51502	7,934201
2014	3	15297	6997	10396391	548868	104521549	0,005615292	7,016883	5,739468	8,019206
2015	3	17828	6575	16174351	2379897	102475737	0,005721046	7,208827	6,376558	8,010621
2016	3	19243	6368	12096409	2803918	87121922,3	0,005547666	7,082656	6,447765	7,940127
2017	3	22483	6163	7949462	26951763	124830818	0,005523563	6,900338	7,430587	8,096322
2018	3	26266	5571	11950764	16591732	214821676	0,00556851	7,077396	7,219892	8,332078
2019	3	30417	5356	86201535	21540479	198810557	0,005647126	7,935515	7,333255	8,298439
2020	3	36844	5234	105904215	48968609	788989773	0,005887924	8,024913	7,689918	8,897071

Kaynak:

- Tarım gelirleri alınırken bitkisel üretim değeri, hayvansal ürünler değeri ve canlı hayvanlar değeri toplamı alınmıştır. Tarım sektörü ile ilgili tüm veriler TÜİK'ten alınmıştır.
- Tarım sektöründe ithalat ve ihracat verilerine ‘‘ Ormancılık ve Balıkçılık ‘‘ eklenmemiştir.
- Turizm sektöründe ithalat ve ihracat rakamları TÜRSAB; gelirler Malatya İl Turizm Müdürlüğünden alınmıştır. Yıllara göre ortalama dolar satış kuru üzerinden Türk Lirasına çeviri yapılmıştır.
- Maden sektöründe gelirler Enerji Bakanlığı'ndan; ithalat ve ihracat verileri TÜİK'ten alınmıştır.